

ЛІТЕРАТУРНА

література
наука
Мистецтво

ВИДАВНИЦТВО
„НОВІ ДНІ“
ЗАЛЬЦБУРГ

З М И С Т

1. ЄНДІК РОСТИСЛАВ — Відступник	3
2. ГАРДІ ТОМАС — Епізод	14
3. ЛИЧАКІВСЬКИЙ Р. — Метаморфози пана Кухера	24
4. ЧЕРІНЬ ГАННА — Зрада	35
5. „ „ * * *	36
6. КЛЕН ЮРІЙ — Яблука	37
7. РІЛЬКЕ РАЙНЕР МАРІЯ — * * *	51
8. АНТОНИЧ Б. І. — Дороги	52
9. „ — Весна	52
10. РОМАНЕНЧУК Б. — Про поета, що був хрущем	53
11. ЧОЛГАН ІЛАРІОН — Львів	62
12. ЛЕМАН ДЖОН — Європейський кругозір англійської літератури	71
13. А. Л. — Вечори дитинства	77
14. КАЧУРОВСЬКИЙ І. — Окасан	78
15. ОЛЕКСАНДРІВ Б. — Яскрава постать	79
16. Причинки до новітнього українського літруху	82
17. Р е ц е н з і ї	87
18. Хроніка	90
19. Б і б л і о г р а ф і я	96

ЛІТАВРИ

ЛІТЕРАТУРНО-МИСТЕЦЬКИЙ
І НАУКОВО - ПОПУЛЯРНИЙ
===== МІСЯЧНИК =====

Прекрасна плястика і контур строгий,
Добірний стиль, залізна колія —
Оце твоя, Україно, дорога.

Микола Зеров

ЧИСЛО

4 - 5

ЛІПЕНЬ — СЕРПЕНЬ

1947

ОРГАН СПІЛКИ УКРАЇНСЬКИХ НАУКОВЦІВ, ЛІТЕРАТОРІВ І МИСТЦІВ У АВСТРІЇ
ВИДАЄ: ВИДАВНИЦТВО „НОВІ ДНІ“ — ЗАЛЬЦБУРГ

Обкладинка М. Бутовича.

**Редакція: Ю. Клен, Б. Николин,
І. Кошелівець, Ю. Дивнич, Б. Олександрів.**

Головний Редактор — Ю. Клен.

Адреса редакції: Verlag »Nowi Dni« (»Litawry«) Salzburg, Lexenfeld 21.

РОСТИСЛАВ ЄНДІК

ВІДСТУПНИК

I.

Стелилося поле, як худа пустеля, а на ньому борикався Іван Загуканий із засмоктаним в болото бадиллям. Його прізвище було для нього образю, і долею, і визовом, і образом життя. Ішло йому все, як з Петрового дня, не зважаючи на всі зусилля, щоб перешкоди перемогти. Чого він не перепробував! Але без висліду. Не пробував він ще тільки одного, бо свою честь знов, але потрібно було одної краплі, щоб упала на вагу його сумління і всі сумніви стерла й переважила.

І ця крапля впала.

Переїжджав віз повний форналів і фірманів з поблизького фільварку. Серед реготу і жартів. Панські наймити побачили Івана, як стояв навколошках, обполював мізерну городину і, не розгинаючися, обтирав з обличчя піт, змішаний із скропленою мрякою. І тоді один з наймитів викрикнув до нього, скидаючи високо вгору шапку:

— Ділько вам помага-а-а-й!

Іван стояв далеко на своїм помірку і, може бути, сміхун думав, що він почує тільки останнє слово, начебто із звичайного привіту — Боже помагай, — а може бути, що в своїй знікчемнілій голові він саме так і розумів свій жарт. Але Іван почув ціле побажання, бо з галуззя самотньої верби зірвався вітер і доніс виразно до нього кожне слово.

— Щоб тобі жінка самі мертві діти родила, — побажав він і від себе, як вигростувався й обкинув оком цілий віз. Таким диким оком, що вбиває.

Але молодик не розумів того страшного прокльону, він шукав далі зачіпки до жартів. Знайшов його в полі, що тягнулося кудись у даль і було обрямоване тоненькими, мов нитка, межами, і саме було вузьке, мов нитка.

— А вважайте, не перетніть рискаlem своєї нитки, бо ваші вже народжені діти з голоду повмирають.

Але Іван не слухав. Він почав знову полоти, тупо і вперто, наче б місив глину: він — мовчазний — мовчазну глину, та-кий самий жовтий і розкислий, як і вона. У ній побачив він об-раз свого життя. Разом із хмарами, що воліклися низько над землею і душили. Разом із мокрою мрякою, що входила в кості і ломила їх. Разом із межами, які раз-у-раз розпихало його око й які ще раз наново збігали знову до купи і витягалися, наче дві тонкі нитки, обрямовуючи третю — його поле.

Десь далеко закрякало гайвороння.

— Вкрав, вкрав, — насмішливо захрипів Іван, шукаючи очи-ма за птахами. — Ні, не вкрав, я візьму, бо це все поле дозко-ла нас — наше!

II.

Іван продав воли, які з жмені годував, додав ще й жінчині гроші й прийшов до дідича Постровського, такого висмоктаного панка із львівських міщан, які ще недавно на Личакові жидам пісок возили.

— Продайте, пане, землі!

— Принеси від ксьондза метрику і відпаликую тобі таку бу-кату, що іншим оскома буде.

Іван Загуканий задубів, хоч уже давно знову умову купна і то-му сюди до сьогодні не показувався. Він усе дотепер випробу-вав. Окрім торгівлі власним сумлінням. Хоч знов, що на один копил поробив сатана ляхів, тому шкода було з ними балакати, але все ж таки скрикнув і вдарив руками по полах:

— Гей, та бійтесь Бога! На цих ланах з діда-прадіда село робило, сколобленими ногами скородило, кривавими потами і чор-ною кров'ю підплি�вало, а ви тепер сюди якихось приблудів хочете принаджувати?

— Вас народилося тут стільки, як гусениць навесні. Вас витрясає з хат весна, як буря яблука з дерева. І всі ви пажер-ливі до землі, як хробаки по дощі. Своїми дітьми сієте неспо-кій. Через них доходить до вбивств і пожарів, бо ще в колисці будиться в них злість і заздрість.

— Всі ми хочемо жити, — промовивтихо Іван, — пані з ցро-шай, ми — з землі. Ми не завидуємо вам вашого панства, навіть бридимося ним, але дайте нам нашу землю.

— О, — скрикнув Постровський. — А я не кажу? Наша земля! Чого ж ти прийшов купувати свою землю? Е, але ми не допустимо, щоб вам росли голови аж до неба.

— Ви хочете, щоб ми орали носами ріллю і ніколи не під-водили спини! Янголи приносять нам дітей від Бога, якими нас благословить. Чи ж ми маємо бути кротами і виздихувати в норах?

Пан благородний, як кабан огородний, почав по покоях походжати й облесно-улесно відізвався.

— Це від мене не залежить. Вийшло таке право: ні п'яді землі в чужі руки!

— Що, хто тут чужий? Ми? В яких книгах написано, що ми сюди примандрували як шатрові цигани?

— Іди собі, Іване, бо ти дурний ціп і не розумієш законів.

Але Іван не рушався з місця. Його обличчя, пооране в журі глибокими бороздами, стужавіло тільки і взялося темним туманом, бо ще й з чола нависла чорна хмара. Нагадалися межі, як нитки, поле як нитка, і дідьча допомога в праці. Рішуче промовив, а слова падали, як обрізки дерева.

— Добре, на, маєте гроші, а завтра принесу метрику.

— Так треба було відразу, — промовив Постровський.

— Тепер ми обидва не будемо мати Бога!

— А це ніби як?

— Якби ви мали Бога в серці, то ви не наймалися б у нього за згінника і не ловили б душі, як жиди телята. Він цього не потребує.

— Ти дуже відважний, Іване!

— До правди не треба відваги, бо вона сильна і сама оборониться.

— Я тобі вибачаю, бо ми тепер одної віри. А крук крукові ока не виколе, як каже приказка.

— Тепер ви хочете дивитися на мене крізь пальці? Не дивіться на мене, лиш на себе. Що ви робите із своїм Богом і через Бога! Брехня, обман і гвалт, — оце виписуєте на його таблицях! І ми маємо бути однакові? Хіба в одному — в зламанні присяги!

— Їди, нетерпеливо вимовив Постровський. — Я не хочу про тебе нічого знати! — Але гроші загорнув до шуфляди.

Це добре покімітив Іван і хотів до кінця виговоритися, бо на його очі і так впала гризуча, солона роса.

— Не хочете про мене нічого знати, бо по всьому я про вас не буду знати. Ви вже забули Бога, а я ні! Тут моя віра, — і вдарився в груди, аж загуло, аж відгомоном покотився голос, мов по порожній церкві. — Цього Бога не зраджу! Чи зміниться моя кров і душа, як я зраджу? Чи прийме мене ваш Бог, як я зраджу свого? — Іван перестав бути загуканий, його очі напнулися як лук, і сипали горючі іскри.

Постровський вдивлявся довго в Івана, якби важив слова, і вагався, і знову дивився на нього. Врешті зацвів легенькою усмішкою.

— Ти лишишся такий, як був, але вже... діти стануть нашими.

Іван вгризся очима в нього і нагло... зломився. Ще ніколи не стояв так око в око із своєю долею і зненавидів її. Пан не звертав на нього вже ніякої уваги і пішов до дальших покоїв, а Іван потягнув свої поги надвір, неначе витягав їх із землі. Були вони тяжкі, як з олива.

Вертаючися до дому, зустрів по-дорозі бездомного пса. Він зігнувся до нього, погладив його спаршивілу шерсть і почав промовляти.

— Утікай звідси геть, тут ніхто не кине тобі кістки, навіть місця тут для тебе нема. Це проклята земля! Або ні: Не тікай, біжи до того буркала і втопися, щоб не наплодити песят, бо наш пан Постровський відбере тобі навіть твою псячу віру і їм відбере.

Пес слухав Івана, дивився в нього великими добрими очима і полизав його тверду рапаву руку.

III.

Іванова боротьба з собою була довга і важка. Він пішов, хоч кров його заливалася, бо що мав робити? Скочити до горла? Та ж то тісто! Візьмеш його в пучки і воно розлізається так, що гідь буде брати! Мав вбити паскуду? Та ті ляшки, як блохи. З пороху родяться. Вб'єш одного — десять ще поганіших з землі виростає. Треба б панські садиби з підвальнами зрівняти, плугом заорати, а решту з бурею пустити, може б тоді з ним кінець. Інакше — возися з ними в решеті!

Іван ходив по землі і не бачив землі. Дивився на небо, але небо сповилося туманом і Бога йому прислонило. Ра-у-раз стояли перед очима тільки діти. Зробити їх зрадниками, чи жебраками? Або діти приймуть нову релігію як огиду, і залишаться повними людьми, або... Все одно пропадати! Земля стала маленька, а людей щораз більше.

Одного вечора не витримав і каже до жінки:

— Таки піду ще нині по метрику.

Вона підвелася з лави, як непритомна, і станула перед чоловіком спокійна, аж свята.

— То ти хочеш Бога за землю міняти?

— Я прожив з тобою стільки років, що хіба корець соли з'їли разом за той час, але бачу, що не знаєш ти моєї душі ні за золоту порошинку, що літає в сонці. Ми разом працювали, сміялися, дітей годували, щораз радувалися, як на Свят-Вечір зірок визирали, але я лишився для тебе закритий, аж запечатаний. Та сьогодні знай: нема в мене нічого дорожчого над землю, бо вона з моїх дітей має зробити людей, щоб вони торбяями не розбіглися по світі.

— За землю хочеш ти вбити в них святість?

Її ноги задрижали і вгнулися під нею.

— Я не можу допустити їх до жебруchoї палиці, ані фірманського батога! Дивися які в них очі! Очі старого чоловіка, що вже все розуміє. Вони зрозуміють і мене. Або хтось є чесним чоловіком і залишиться ним, бо є з доброї крові, або буде вічним злодієм і розбійником. Чесних не можна наробити! Але жебраків... цілий світ!

Жінка заголосила.

— Нас люди будуть обминати, перед нами хреститися як перед прокаженими.

Іван твердо відповів:

— Я знаю, я сам робив би так з ними, хоч я не святиць, тільки людина. Та чому вони пана не обминають, що такої ганьби від нас жадає? Вони боязливі, а пан сильний і багатий!

— Кожний має робити свою роботу і гадати свої гадки, — промовила крізь сльози. — Але ця робота і ці гадки мають бути Божі, бо інакше прийде кара, кара і щераз кара — на цім і на тім світі. Кам'яний град зіб'є твоє поле:

— Я ще не бачив кам'яного граду, але в літню ніч бачив я дощ із зірок. Не такий грішний світ, як його благословлять і золотять з неба. І мене поблагословлять за мою працю. Іван хоче одної релігії, церква хоче другої, а чоловік уродився тільки з сумлінням. Це люди довкола нас є з добрим або злим сумлінням. А тих злих більше і вони — немов тічня розлючених вовків, яким спливає кров із писків. А ти хочеш, щоб вони і мене роздерли?

Іван почав поволі одягатися. Жінка станула на дверях і розпростерла руки. Коли він зближався до виходу, вона зверещала:

— Я тебе не пущу!

Він подивився на неї зором, немов ґралями її простромив, але вона навіть не ворухнулася. Приклада до себе дітей і не пускала.

Іван став нерішений, не знат, що має робити з нею. Він мав охоту її збити. За всі свої муки. Синець на синці, рубець на рубці — з усього тіла, аж кров циркала б, аж ґрала б, аж обкипала б. Так люто бив би, якби хотів вбити себе самого. Нічого не робив, лише промовляв словами, які були занурені в сердечній крові.

— Нема Бога! Я шукав його на землі і не знайшов. Я лідніс очі до неба, але небо мрякою запнялося. Чого ж ти хочеш від мене? Якби був Бог, то громом розколов би надвоє того Постровського, що землю за метрики міняє, його іменем торгує, людьми поневіряє.

Немов стебло відсунув жінку від порога і вийшов, не оглядаючися. Лише кіт перебіг йому дорогу і він кинув за ним каменем.

IV.

Священик виписав метрику чисто і делікатно, але як почув, на яке діло вона потрібна, поставив назад у книгу і почав читати Іванові проповідь:

— Опам'ятайтесь, батька-матір нагадайте і не публічтесь, щоб вони в гробі не переверталися. В Божих книгах стоїть: не будеш мати інших богів крім мене.

Але Іван стояв глухий. Хто дивився в небо і Бога не знайшов, той і святців не бачить.

— Ви змудра оповідаєте, бо масний язык маєте, але з нього мої діти не натоплять собі сала!

— То ви від Бога відвертаєтесь і з ним позиваєтесь?

— Бог не трубить, як чоловіка губить. Не видить мене золотими очима, то й я на свої людські осліп.

Священик відчув, що має перед собою якийсь твердий рішенець. По довшій задумі одізвався:

— Бог нерівно наділяє: одному дає п'ять, другому три, а третьому один талант.

— Така то справедливість у Бога, — почав богохулити. — Але побожності жадає від усіх — однакової і великої.

— Вважайте, Іване, що ви не лише робитеся з ґазди гандлярем, але й то гандлярем святощами. До вас щось мусіло приступити! Відложіть свою справу, підіть на прощу, висповідайтесь, щоб небо змилосердилося над вашою душою. Подумайте!

— Я вже думав, — тупо обстоював. — Давайте, — і приступив близче. — Давайте метрику!

Священик замкнув метрику до стола.

— Ні, це гріх, а я до гріха не допущу. Не купуйте того поля, бо воно стане полем крові, що тільки бур'ян і будячня буде родити. Чим ви різнетесь від Юди? Він продав Христа за тридцять срібняків, а ви хочете замінити його за землю. Жijте власним життям, умріть у власній релігії, в якій вас охристили.

— Давайте, єгомость, метрику, — люто викрикнув Іван, не слухаючи священика.

Іван зблишився до стола й зухвало гримнув кулаком.

— Ви хочете розбоєм брати? — скрикнув священик.

— Ні, бо ви ще не прибили тут печатки.

— І не приб'ю.

— Отче, люди від землі не вміють красно говорити, але будьте вибачні і послухайте хвилинку мене. Раз підпалили пастухи корч, в якім скрилася гадина, щоб її виполосити. Як вона лиш показалася, покретяли її ударом кола і так залишили. Та вона вилася далі, шукаючи за пастухами. Їх не знайшла, але знайшла свою другу частину і зжерла її та аж по заході сонця

здохла. Вважайте, що я перетятий на дві частини! Прибийте печатку, бо можу вжалити!

Гроза охопила священика і він прошептав йому вслід:

— Ти ще інакше заспіваєш, як тобі диявол стане на горло!

V.

Коли Іван вернувся додому, жінка похлипувала в куті. І діти похлипували, то знову нагло заходились від плачу. Плакали, поки не поснули. Притулились одне до одного, як два янголятка. На їх личках розвилася квітка: рожевий спокій і невинність, не наче б їх щастя поцілувало.

Іван станув над ними:

— Гай, гай, небожатка, не знаєте ви свого дедя і аби ви каменя його душі ніколи не пізнали. Лише про вас він думає, для вас усе робить, бо ви його кров, його життя, його серце, його радість, смуток і його біль. Він став би для вас вбивником, щоб ви вже ніколи не вбивали, лише на землі робили, хліб мали, аби на вас усе добро спливало, веселість трималася, аби вам барвінок вився і зозуля кувала.

Жінка підвела голову і прошепотіла:

— Постава свята, а — сумління чортівське. Бо кому ти душу записав, щоб лиш землю гризти? Чекай, чекай! Нажерешся її, нажерешся! За рік - два дістанеш її на рискалі, хіба що тебе ще скорше шляк витрафив би з-поміж людей і ти розтаниув, як лід у туманах.

Але в Івана не було ні дрібки злости до неї. Він уже своє зробив. Сталося! Він тільки просив її:

— Зглянься на наші діти, наші янголята!

— Не дивися на них, уpires, своїми безбожними сліпаками, бо наврошиш! — І закрила дітей своїм тілом. — Най ідуть в жебри, як ти їх умів наплодити, а тепер не вмієш порядку з ними зробити.

Її очі засвітилися при тому зеленим, нечистим і злим вогнем, зуби так несамовито заскалилися, що Іван відступив від неї і від дітей. Він пішов до образів і клякнув на лаву, наче б хотів бути близче Бога, і почав молитися:

— Птахи мають свої гнізда, звірі свої лігва, навіть слимаки носять з собою свої хатки, щоб скритися перед холодом, негодами і небезпекою. Чи ж я згрішив, як схотів порівнятися із звірами?

Жінка перестала плакати. Всі її слізи разом з болем упали її в серце і там скам'яніли в білі перли.

А Іван молився далі:

— Я взяв метрику, щоб ніхто не збиткувався над моїми

дітьми, бо вони ґаздівського роду. Я маєтку не пропив, аби яка лакома була горілка, зломаного гроша на неї не викинув, лише дітей годував, як писклята, і тепер на насміх нікому їх не дам. Ти дав діти, то дай і на діти, а як не хочеш, то я сам собі візьму.

VI.

Іван купив поле, але разом з тим дуже змінився. Наче б його хто підміняв. Наче б його хтось підмінював кожної ночі на слабшого, гіршого, підлішого.

Сонце проходило коло нього в хмарах, а хмари були важкі і понурі. Як його душа. Він ходив, мов у ночі, а ніч є ворогом ясності.

Не маючи до кого говорити, почав говорити сам до себе. Така розмова з самим собою кинула на нього понуру тінь і люди обминали його. Спочатку думав, що певно кров попсуvalася в ньому, то й казав собі її пустити з карку і з вуха. Але що там тієї крові могло бути? Посльозило, послизило і перестало. Праця виссалла всю кров, як кінська п'явка.

— Це погана кров у ляхів, як їм потилиці червоніють, лиця брякнуть, як вона їм у лінівім салі стинається.

Ніщо не помогло. Може вроки? Згасили вугілля, баба над цебриком шептала, спльовувала, ножем воду різала, ще шептала. І все надармо.

Лишалося тільки або кури різати, або йти до лікаря.

Не можна сказати, щоб лікар був погана людина. Чи не Кліщ називався. Так, Кліщ. З попівського роду і дивної вдачі: завжди тримав руку з слабшим проти сильнішого. Так і видно, що з доброго був роду.

Цей лікар наперед казав розповідати про життя. Ще й горілку поставив і сам з Іваном напився. Що більше Іван говорив, то більше він тієї горілки доливав, хоч сам тільки першу чарку випив.

— Ви думаете, що це мені було легко робити? Але я хотів, щоб за моїми дітьми ніхто псами не цькував і камінням не шпурляв. Всі святі в церкві на мене сердилися, лиця відвертали, очі насуплювали, як приходив молитися, але жоден з них нічого не зробив, щоб мені допомогти і мою долю поправити.

— То ви хотіли б, щоб святі у вас за підпасачів були? — усміхнувся лікар.

— Пане докторе, не читайте хоч ви мені ніякої псалтирі, бо ви файний чоловік.

— Верблюд перейде, багач не перейде, — додав далі лікар.

— Багач? — скрикнув Іван. — Я хотів би щоб кожний чоловік був чоловіком, свою честь знов, а чести без землі нема.

Хай Бог не вчить, але змилосердиться там, де простому ніякого просвітку нема, бо інакше не буде правди в тих добрих словах, що ви їх з книг визбираєте, биндами перетикаєте, в золоті клямри замикаєте.

— Я вже сам не знаю, на кого сердитися. Часом здається мені, що вхопив би сокиру і рубав би нею усе, що в дорогу влізе. По сам обушок гатив би, аби тільки спокій мати.

— Як вам не йде з старою вірою, то чому не йдете до нової? — запитав лікар.

— Коли я бовтав собою, як приглушенна риба, то врешті поважився заглянути і до костьола. Якось так крадькома. Став я в кутику, перехристився і роззираюся. О, то не те! Костьол, ніби обкрадена церква. Ще й музики в нім грають, але музика — ніби хто весільної на маминім похороні заграв. А що вже ксьондзик удався, то най його грім трісне! Круглий і червоний, як ягода, а коло престола підскакує, як накручений, не підіймає рук угору поважно, легко і рівно, так по-газдівськи, тільки якось хап-лап, як підпалений. Втік я з того збіговища надвір, а там хмари мідяним пруттям на мене посваррють, і з собою переморгуються. Більше я вже туди не показувався. — Ой моргни, моргни, моргавко — кажу — та підпали їх, бо в тій святині напевно нема нічого святого.

Іван замовк, а лікар похилив голову в задумі.

— Вам, Іване, не треба ніякого ліку, бо вся ваша хвороба полягає на душевнім неспокою. Працюйте, як дотепер, на полі, але менше думайте, щоб думки вам серце не роз'їдали. Ваша голова не до того. Добре, що маєте на чім капелюха носити.

VII.

Лікар добре відгадав Іванову недугу. Від часу, як Іван кинув Постровському перепустку на землю, відтоді він сам собі був би очі видер. Він осліп і не бачив уже сонця. Довкола нього була тільки сльота, і сльота, і сльота, а він ходив, як сновида, і далі худнув і чорнів. Немовби Лелько відвернув свої ясні очі від країни, в якій ярмарки на душі, де бідна вдовиця прогандлювала свою віру, як і Іван, за око молока для шестеро дітей, щоб бути не тільки бідною, але й стати проклятою.

І справді, для Іvana ще найкраще було на полі, де він копав і підгортає, хоч і не мав веселости. Так він порпався між скибами в будень і свято, бо вже куди б не піти, щоб тільки не до того костьола. До образів у хаті не молився, бо вони вже не були його святими. Як нікого не було, то молився до землі, поклони бив, цілавав її, голубив, словами промовляв:

— Боженьку ти мій, Боженьку, земле святая! Як неласкова ти для мене, то будь ласкова для моїх дітей. Я знаю, я — від-

ступник, що має піти до пекла, і то не за гріхи, бо я не маю ніяких гріхів, тільки за зраду. На вічну погибіль і скрегіт зубів. Та я не жалую за нічим: волю варитися цілу вічність в пеклі в сірчанім кітлі, ніж дати себе на посміх тут на землі.

Серед такого баговиння застав його раз Андрійко, синок його, що приніс полуденок. Він поставив його біля межі, а сам став і мовчки дивлявся в дедя, ніби жалів його. Іван почав істи холодну бараболю, якби камінь голодав, попивав борщем і деколи зиркав на сина. А той очей не спускав під зором. Але таких смутних очей, гейби старих, що вже все на світі бачили.

Іван хотів погладити його по личку, але син відвернувся. Потім знову потайки дивився, відвертався і знову дивився.

— Андрійку, ти чого від мене так тікаєш? Мама робить з мене вашого ворога?

Та Андрій не відізвався до батька ні півсловом.

— Добра дитина, ненавчена брехати, — думав Іван і почав далі випитувати.

— Що мама казали, як давали полуденок?

— Та казали: віднеси полуденок тому Юді, що Христа зрадив.

— А ти що сказав?

— Я їм сказав: він не такий злий, лише дуже сумний.

— Ніби хто він?

— Та ніби ви.

— Що, дедьо вже для тебе він? — здивувався Іван.

— Або я щось злого думав? Про вас в хаті говорять, як про небіжчика. Але може я вже піду.

— Андрійку, я став Юдою, як мама кажуть, аби ти ніколи не був очима лакомий і лиш очима ситий. Аби ти не шукав колись, як станеш уже чоловіком, у своїм засіку за зерном так, як миш у церкві. Запам'ятай собі ці слова, щоб ти свого дедя легким словом згадував.

По цім Іван погладив сина по волоссі, а було воно таке сріблисте, мовби з місячного сяйва вплетене, позбирав поволі горшки, зв'язав їх у хустинку і більше нічого не говорив.

Андрій подивився ще раз своїми старими очима і мовчки відійшов.

Іван дивився довго за ним. Опісля впав на землю і сухо заплакав; ні, застогнав, бо так його здавило, що аж ребра тріскали. Це був страшний плач старого чоловіка, якого власна дитина почала вважати ще за життя небіжчиком. Він рвав собі волосся, і воно летіло десь у безвісті. Щоб ніхто не перелякався крику, затиснув обличчя в бур'ян, жалив кропивою і гриз каміння, аж зуб з корінем викришився.

Полем проходив вітер з дощем, згинав бадилля додолу, яке

мало підвєстися завтра і ще краще рости. Але Івана запліскував у землю.

Він щось говорив, але це не була зрозуміла мова. Його душа замерзла, як річка від морозу. До самого дна. Від синовогого слова.

Ще більше почорнів, тіж звичайно, наче б його земля спалила за життя.

Десь закрякало гайвороння і вщухло. Воно відлетіло на північ. Хмарна завіса роздерлася і з-поза неї визирнуло захмурене сонце. Та коли Іван піdnіс очі від землі, воно знову сковалось. Тільки червоний слід по ньому залишився, неначе б воно було зранене.

— Від моого зору втікає сонце, — подумав. — Чи ж би від віддиху мерзло і зілля? Два Боги змішалися в моїх грудях — ясний і чорний. Ця мішанина закипіла, як у горшку, і розсаджує мої груди.

— А може вже розсадила? — Іван чув, що він став легкий і порожній всередині. Крізь нього, наче крізь дупло, проходив вітер, та хитав кістями, що аж скрипіли. Неначе б зимове замерзле гилля вдаряло одно до одного.

Він оглянувся підзорливо по околиці, чи хтось не бачив, що він своїм поглядом відігнав сонце. Але нікого не було. Тільки один гайворон, відлучений від стада, падав на землю чорною грудкою і знову від неї відбивався під сиві верети хмар, з яких вітер вирав грубі мотузки і колисав ними в повітрі.

Іван знову припав до землі, не то полючи бур'ян, не то молючися в поклонах до неї. Поколихавшися кілька разів, він хрестом простягнувся на ораницю, впився в неї ротом і так застиг.

Тільки гайворон щораз ближче піdlітав чорною грудкою, доки не впав на груди і не закрякав, наче б скликав своїх побратимів:

— Кра, кра...

Опісля вдарив дзьобом у серце. Але Іван не порушився. Він лежав, як придорожний стовп, з якого зла рука здерла таблицю з написом — воля.

**Крізь полум'яний шум страшних пожеж
Лови ти чуйним слухом дзвони,
Що вітер їх несе з незримих веж.**

Ю. КЛЕН.

ТОМАС ГАРДІ

ЕПІЗОД

Надходив кінець липня. Баптиста спакувала свої речі й одного суботнього ранку поїхала фірою до найближчої станції, а звідти потягом до Пензенфіру. Звідси хотіла вона, як звичайно, дістатися до своєї родинної місцевості, а там, в найближчу середу, стати перед вівтарем дружиною містера Годдегена.

Вона могла б була і тиждень раніше виїхати додому, однак відложила свій виїзд до останньої хвилини, хоч весільний день був уже зовсім близько й оповіді були виголошенні, бо їй, як вона казала, не було чого швидше приїжджати до батьків перед весіллям. Про все, що лиш буде потрібне, достатньою мірою подбають батьки і майбутній чоловік.

По досить довгій і нестерпній через спеку їзді Баптиста приїхала своєчасно до Пензенфіру, де на своє велике здивування довідалася що невеличкий паровий човен, який підтримував сполучення між містом та островами і мав відплисти за пляном аж пополудні, відійшов уже в одинадцятій рано. Ця зміна була зумовлена вечірньою мрякою, яка насідала від кількох днів, бо боялися наразити подорожніх на небезпеку.

Та це була субота, а найближчий човен відходив аж у вівторок, отже було ясно, що вона мусить залишитися в Пензенфірі цілих три дні, хіба що дома впаде комусь на думку вислати по неї вітрильник, але ця можливість була мало правдоподібна, бо віддаль між містом і островами була завелика, щось із сорок миль.

Та Баптиста не дуже цією невдачею журилася. Їй уже не раз траплялося ждати в Пензенфірі на кращу погоду, або з яких-небудь інших причин довше задержуватися в місті. Проте саме тепер, коли вона в найближчу середу має вийти заміж, це спізнення не було їй зручне, бо між її приїздом і весіллям був лише один день.

Та поминувши цю неприємність, небагато залежало їй на цьому випадку. Справді, було просто дивно, що їй так мало на тому залежало. І не було б перебільшенням сказати, що вона відчувала навіть деяку полегшу з приводу цього спізнення, хо' вона зовсім добровільно рішалася вийти за містера Геддегена.

Загалом, її поведінка, коли вона довідалася про зміну в пляні, була така спокійна і врівноважена, майже байдужа, що носильник був впрост розчарований, як вона відповіла на його повідомлення про відплиття паровика звичайним сухим „о!“

Залишивши багаж на станції, Баптиста пішла шукати собі пристойної і по змозі приємної кватири в малому курортному містечку, що лежало напроти.

Вона знайшла відповідну кімнату над овочевою крамницею, і коли поскладала свої речі, почала позбуватися подорожнього пилу та приходити до себе після подорожніх тарапатів. Склянка чаю привернула її усю її свіжість, і вона опустила кімнату, щоб розглянутися трохи в місті.

— Баптиста? Так, це справді вона!

Хтось сказав позад неї ці слова. Вона оглянулася і задрижала. Якусь хвилину стояла змішана. Гютім одізвалася своїм звичайним спокійним тоном:

— О, це ти, Чарлзе?

Перед тим, заки її відповісти, Чарлз придивлявся до неї питальним зором і з легким усміхом на устах. В його очах малювалося так само багато допитливості, як і деякого неспокою та зворушення.

— Я хотіла їхати додому, але не потрапила на паровик, — сказала.

Він так дуже був зайнятий обсервацією Баптисти, що, здавалося, не розумів, що вона сказала.

— Ти все ще вчителюєш, Баптисто? Ти маєш зовсім непогану фігуру як на вчительку, справді! — сказав він з легким сарказмом у голосі, що не пройшло поза її увагою.

— Я знаю, що я цим не можу імпонувати, — відповіла. — Тому я й покинула вчителювання.

— Як! Ти покинула вчителювати? Це незвичайне!

— Я ненавиджу цю роботу.

— Може тому, що й я вчитель?

— О, ні! Але я починаю тепер зовсім нове життя. На другий тиждень я виходжу заміж, за містера Дейвіда Геддегена.

Молодий чоловік здригнувся, хоч його вроджена гордість і вироблений характер спонукали його опанувати себе.

— Хто це містер Дейвід Геддеген? — запитав він з такою байдужістю, на яку тільки міг спромогтися.

Вона пояснила йому, що містер Геддеген має крамницю та що він найближчий сусід і найстарший приятель її батька.

— Тоді тебе, либонь, відтепер важко буде побачити в цій околиці?

— О, це ще невідомо, — відповіла Баптиста.

— Отак кінчається кар'єра красуні, що була колись окра-

сою цілої семінарії, куди тебе так нерозважно запроторив твій батько. Купчиха на острові Лайонес. Як ти в майбутньому будеш продавати: мила два фунти і на пенні цвяшків, чи гуртом: цілий бруск мила і на десять пенні цвяшків?

— Він не такий то вже й мізерний купець, як ти думаєш, — виправдувалася Баптиста. — Він має навіть кораблі, хоч вони й невеликі.

— Ах, це теж мало що інше! Але ходи пройдемося трохи. Нудно отак тут стояти. Я завжди собі думав, що ти, як учителька, далеко не сягнеш, — говорив далі, йдучи поруч неї. — В навчанні ти ніколи не була великою майстеркою. Ти дуже подібна до тих жінок, які свято вірять, що в них криється акторський талант, лише тому, що мають гарне личко. Але вони зовсім забивають, що на сцені гра — головне. Та ти певно вже пізнала свою помилку, правда?

— Не насміхайся з мене, Чарлі! — Поведінка Чарлза не викликала в неї гніву, це видно було, і вона не почувала охоти сперечатися з ним. Навпаки, в її очах заблисли слізки. — Як ти потрапив до Пензенфіру? — запитала.

— Я не насміхаюся з тебе. Я тільки по-приятельски говорю тобі правду, яку сказав би кожному, до кого був би так приязно наставлений. Але в цьому випадку я був би зовсім виправданий, якби й справді насміхався з тебе. Чому так поспішила? Я ненавиджу жінок, які так квапляться з одруженнем.

— Що ти хочеш цим сказати?

— А те, що ти, як і багато інших жінок, думаєш, що краще сякий - такий чоловік, ніж жодний, і що однаково, чиєю жінкою бути. Ти не могла на мене заждати — де ж таки! Але я, хвала Богу, вилікувався тепер від усього.

— Який ти жорстокий! — сказала гірко. — На тебе заждати? Що ти хочеш цим сказати? Ти ж мені ніколи й не натякнув про це, що я повинна на тебе ждати... ніколи нічого певного...

— О, Баптисто, тепер ти кажеш неправду!

— Я маю на думці, нічого рішального, — настоювала вона. — Можливо, що ти мене трохи любив, але мені здавалося, наче б ти хотів тільки якось час прогаяти, і я ніколи й не думала, що ти міг би мати якісь поважні заміри.

— В тім та й справа! Ви, дівчата, завжди думаете, що мужчина про ніщо більше й не думає, як про інтерес. Але я тобі мушу сказати, що жодний мужчина, який цікавиться якоюсь жінкою, не мосить у кешені подружнього пляну, хіба що шукає собі просто грошовитої жінки. І коли вже про це треба говорити, то я кінець-кінцем мушу тобі сказати, що мав поважні заміри, як ти це називаєш.

— Але ж ти не говорив про це ніколи, а такі залицяння неозначені вводять у неславу жінку швидше, ніж ти думаєш.

— Баптисто, присягаюсь тобі, що я справді мав за шість місяців свататися до тебе.

Вона шла мовчки поруч нього, з опущеними очима і почувалася дуже нещасливою. Раптом він запитав:

— А ти чи заждала б була на мене, якби знала про мої поважні заміри?

— Так! — прошепотіла вона повільно і з болем.

Вони йшли мовчки одне поруч одного — одною з тих гарних променадних вулиць, що за містом, не помічаючи ані краєвиду, ані того, що довкола діялося.

Вони йшли пліч-о-пліч, а він держав її за рам'я, але легко і спокійно. Проте його руки, здавалося, говорили: — Тепер ти моя і ти зробиш, що я хотітиму.

Пригадавши собі її попереднє питання, яке вона йому поставила, і на яке він ще не відповів, сказав:

— Я приїхав сюди із своєї школи під Труфелем тільки на один-два дні, а решту Ферій перебуду більше на півночі. Як би це інакше виглядало, якби ти, замість навіки, може, попрощатися зі мною за якусь півгодинку, оце поїхала зі мною, одружившись, у шлюбну подорож! Га! Га! Так, отаке то веселе життя!

Вона раптом зупинилася. — Я мушу тепер вертатися. Я цього не можу довше терпіти, Чарлі! Ти дуже неласковий до мене!

— Але ж я не хотів тобі зробити прикрости — ти ж знаєш, що я цього не міг би, — сказав трохи лагідніше. — Мене тільки розпач бере, що ти отаке з собою хочеш зробити. Направду, я волів би, щоб ти цього не робила.

— Що я не повинна робити?

— Виходити за нього заміж. Бачиш, я сказав тобі одверто, що я почиваю.

— Але ж я вже не можу тепер відмовитися від того.

— Чому б ні? — Він змінив свій недбалий і байдужий тон і став нагло поважний. Держав даліше її за рам'я, наче б вона тільки йому належала, як якась річ, якою він може залюбки розпоряджатись. — Ніколи не запізно розв'язати вузли, які комусь ненависні. Я хотів би тобі одне сказати, і це є найправдивіша правда: я ще й тепер хотів би одружитися з тобою, хоч ти мене так погано потрактувала.

— Ох, це зовсім неможливе! — відповіла швидко і заперечила головою. — Коли я приїду додому, вже все буде готове, так, вже тепер усе приготоване... Я мусіла б мати левину відвагу, щоб серед таких умовин показатися їм на очі і відкликати своє слово.

— Ну, тоді йди собі з Богом! Але мені здається, що зовсім непотрібно сказати ім усе в лоб, як ти цього хочеш... Коли ми прийшли до згоди одружитися, то це мало б статися негайно, або... ніколи. Все це не мало б для мене ніякого сенсу, коли бти не погодилася ще сьогодні ввечері поїхати зі мною в Труфел, де ми зараз же в понеділок рано могли б повінчатися.

— Але ж все таки мушу в середу поїхати додому, — сказала з трудом.—Що вони подумали б, якби я не приїхала?

— То ти ж можеш спокійнісінько поїхати цим паровиком. Ріжниця буде та, що і я з тобою поїду. Я залишуся на покладі, а ти тимчасом підеш додому і попросиші батьків на розмову віч-на-віч; скажеш ім, що я жду недалеко, і що я молодий учитель на зовсім доброму становищі та що ти познайомилася зі мною ще в семінарії. Тоді я надійду, і вони побачать, що справи не можна вже змінити. Таким чином ти не мусітимеш виходити за оте старе опудало, якого не терпиш, та робити себе нещастливою на ціле життя. Чи ти справді любиш мене, Баптисто?

— Так!

— Зробімо так, як я кажу!

Вона не дала ясної, і згодливої відповіді. Але що під час прохідки дала свою остаточну згоду, це видно з дальших подій які настутили безпосередно по тій розмові.

II.

Ще того самого дня пополудні вони поїхали до Труфела.

Чарлз Стов (так називався молодий чоловік), хоча звисока дивився на речі, але пильну увагу звертав на форми; і тому вони їхали окремо, хоч і в тому самому потягу. Він ще сказав їй, де вона зможе найти квартиру, і, кивнувши головою уже з віддалі, відстав від неї в Труфелі, щоб відшукати власну квартиру і подбати про дозвіл на шлюб.

В неділю вона бачила його в церкві потойбіч, а пополудні вони пішли разом у поле на прогулку, де він повідомив її, що на другий день вони одержать дозвіл на шлюб, а ще день пізніше вони зможуть, зараз же по восьмій, повінчатися.

Минув понеділок, який вони використали на останні приготування. Баптиста мала в пляні як найшвидше покінчити із шлюбним церемоніялом, щоб зараз же виїхати до Пензефіру та потрапити ще на паровик.

Наступний ранок був такий же ясний і гарячий, як і попередні. О шостій рано було вже як вполуднє. О дев'ятій вони вже були подружжям. Спакували свої речі і всіли до найближчого

потягу, на який потрапили. Подорозі обговорювали докладно, що Баптиста має сказати своїм батькам, приїхавши додому. Чарлз втвркмачував їй кожне слово. В своїй похапливості вони виїхали так вчасно, що приїхали до Пензенфіру на дві години раніше, як треба.

Баптиста не мала великої охоти показуватися на вулицях міста із своїм чоловіком перед тим, заки не довідаються про події останніх днів її рідні, а було зовсім можливе, навіть дуже правдоподібне, що хтонебудь із її знайомих саме в цей час плентається десь тут, або ж таки приїхав подивитись за нею. Можливість стрінути когось, на чиї цікаві запити про чужого молодика побіч неї треба б давати відповідь перед тим, заки вона про все повідомить своїх, сповнювала її страхом. Тому вони вирішили обійти місто і порт і зробити прохідку вздовж узбережжя.

Спека в цю пору дня була вже значна. Вони виповзли на прибережні скелі. Сидячи отак та оглядаючи довкільний краєвид і гору святого Михайла, Чарлз сказав, що мав би велику охоту зробити скок на пляж і швидко скупатися в морі.

Баптиста не радо хотіла залишатися сама. Вона сказала, що їй чогось лячно. Але він заспокоїв її, що напевно не довше як чверть години поплаває, і вона погодилась.

Він швидко зійшов униз і зник, знову появився і оглянувся за нею. Потім занурився в воді і знову зник, аж вона побачила його, як опустив протоку, і поплив почерез білу піну хвиль на синю поверхню моря.

Тепер, коли він був уже в воді, йому не спішилося, як перед тим. Він заплив далеко, а Баптиста, що не вміла оцінити ані його вправности, ані сили, яка була потрібна на те, перевела свій зір з поверхні води на спокійні зариси гори св. Михайла, що набувала чудової сивої барви.

Думка про незабарну дальшу подорож і прагнення якнайшвидше око в око зустріти грядучі події, які вимагали розв'язки, навіяли на Баптисту легку замріяність. Ще того самого вечора вона приїде додому — „в останній хвилині“, як казатимуть батьки; але що її спільнення спричинене тільки випадком, то всі мабуть будуть згідні, що весілля повинно відбутися пляново на другий день. Тоді прийде черга на неї говорити про Чарлза і його приявність. Це було важке завдання, коли вона про це думала, і вона вже майже шкодувала, що так нагло діяла. Батькова лють буде безмежна, а материні закиди краятимуть її серце; Чарлз буде мабуть і сам в розмові шпаркий, а внаслідок того повстане вічна ворожнеча між нею й батьками. Але було видно, що ніхто дуже не побивався за нею дома, бо інакше хтось приїхав би й допитувався б за нею. Вона повідомила батьків на початку минулого тижня листом, коли задумує приїхати; з того

її рідні мабуть і зміркували, що вона таким чином не потрапить у суботу на паровик. І вона справді не потрапила і внаслідок того сидить оце на березі вже як пані Стов.

Це привело знову її думку до теперішнього положення, і вона відвела очі від гори св. Михайла, щоб поглянути за чоловіком. Його не було на воді оскільки можна було спостерегти, він певно вже десь одягається. Вона встала, ступила кілька кроків і побачила, що його одяг лежав недоторканий на тому самому місці. Чарлза ніде не було видно..

Баптиста знову поглянула на воду затривожена, наче б була жертвою божевілля, але ніде не видно було нічого схожого на людську голову. Її неспокій зростав і нагло змінився в смертельну тривогу. Вона помітила, що деяка частина водної поверхні, недалеко якої купався Чарлз, так різнилась від решти поверхні, як рослинність поганого ґрунту від свіжої зелені навколоїшньої трави. Тоді як скрізь поверхня води хвилювалася, в тому місці вона виравала й бурлила. Баптиста, яка виростла над морем, знала, що тут стрічаються дві супротивні течії, які творять вир.

Вона зійшла швидко вниз. Їй дрижали руки й ноги. Дорога була жахливо довга. Заки дійшла до місця, де лежав одяг її чоловіка, прийшло їй на думку, що мабуть краще буде спершу закликати когось на поміч. Вона пішла доріжкою від берега, аж стрінула одного, а потім двох чоловіків. Вона погукала до них: — Я думаю, що там пливок у небезпеці... Чи не могли б ви туди швидко побігти і спробувати його рятувати?

Однаке не вернулася з ними, щоб показати їм те місце, бо їй видалося кориснішим привести ще більше людей на поміч. Вона тільки показала їм рукою напрям, а сама побігла далі. Врешті змора пригадала їй, що вона вже закликала багато людей, і попленталася втомлено назад. Але заки дійшла до того жахливого місця, якийсь чоловік ішов їй назустріч.

— Нічого не можемо побачити, міс, — сказав він.

Коли вона прийшла до берега, був уже приплів і від Чарлзового одягу не стало й сліду.

Зникла також і решта людей, яких вона закликала на поміч. Вони пішли напевно в іншому напрямі, бо Баптиста не зустріла їх. Можливо, що вони й закинули розшуки, бо ніде нічого не було видно, а Баптистині слова вони взяли певно за фальшиву тривогу.

Баптиста впала на каміння. Там, де Чарлз недавно був роздягнувся, розливалось тепер море. Не було найменшого сумніву, що Чарлз утопився, а його тіло втягнув вир. Одяг забрала хвиля, бо те місце, де він лежав, залила вода.

Баптисту огорнуло одубіння, яке тривало довгу хвилину.

Воно приголомшило в ній усі почуття, затьмарило розум; тіло задеревеніло. З його стертю повернулися в ніщо і всі три дні їхнього спільногого перебування. Навіть його образ дивним дивом зникав їй з уяви, затрачувався і ставав щораз більше туманий і недійсний, щораз більше чужий і далекий. Їх зустріч і одруження було таке нагле і несподіване, таке непередбачене і пригодне, що вона ледве сама могла вірити, що в тій несамовитій і неправдоподібній драмі вона відіграла якусь роль. З усіх хвилин, які вони разом пережили, настирливо тиснулася їй до свідомості лише та з минулої суботи, коли вони несподівано зустрілися, і вона під впливом його закидів примушена була нагло рішатися.

Чарлз Стov визначався якоюсь твердістю і владністю. Навіть як коханець він завжди був трохи тираном. Можна б навіть сказати, що він її силою привів до цього одруження. Через такі думки він ставав їй все чужіший, аж усе нараз зникло і розпулилося в пристрасному вибуху плачу і несказанному болю. Врешті трохи опам'яталася і пригадала собі, що вона властиво в дорозі до своїх батьків та що паровик має відплисти за якихось три чверті години.

Окрім парасоля, який держала в руці, всі її речі були на станції.

Глянула в тому напрямі. Знову вернувся до неї той спокійний настрій, що був їй такий притаманий; вона встала й пустилася в поворотну дорогу.

Одразу попрямувала була до станції, але раптом збочила до крамниці, де написала кілька анонімних рядків до єдиного Чарлзового свояка, що про нього Чарлз згадував їй раз, і повідомила його про випадок. Потому як таємно і тривожно вкинула листа, пустилася йти дальше, але тепер їй було щораз важче оборонятися від жахливих образів, які її наново почали переслідувати. Наче примарою гнана, прийшла на станцію.

Казала видати собі багаж, який тут переховувався ще від суботи, як теж і куфер, який лишила перед кількома годинами, і просила доставити до порту. Сама теж потягнулася за ними. Вона діяла зовсім механічно і сама не усвідомлювала, що вона властиво робить і які в неї пляни.

Заки роздався звук корабельного дзвінка, Баптиста почула на портовій греблі розмову, яка розвіяла всякі її сумніви, що Чарлз справді втопився. Почула тільки відірвані речення, та решту могла сама собі доповнити.

— ... Якийсь чоловік... тут не відомий... люди бачили з човна... прийшли запізно...

Це було багато менше, ніж вона сама знала, проте ж це була певність, що Чарлз загинув. Довіряючи занадто своїм силам,

які він, як це відповідало його вдачі, перецінив, Чарлз поплив задалеко, потрапив у вир і затонув заки змогла прийти якась поміч.

(Далі буде).

Переклав Б. Николин.

ТОМАС ГАРДІ (1840 — 1928), заразом прозаїк і поет, належить до старшого покоління англійських письменників. Він дуже тісно зв'язаний зі своєю дорштсірською батьківщиною, де предки його жили від XV ст. У зеленню обплетеній, соломою критій малій хатині невеликого хутора, біля якого не було ані церкви, ані шинка, ані пошти, народився він 2 липня 1840 р. В близькому Дорчестері, в початковій школі, яка налічувала тільки 4-х учнів, дістав він першу освіту; змалку дружив з селянами і говорив їхньою говіркою. Тим то й є він такий знавець своєї тіснішої батьківщини та її побуту. Ще й пізнішими роками його бачили з файкою в роті, в сільському шинку, у бесіді з селянами. Він був свідком того, як з 1855 року, коли тихою країною прогуркотів перший поїзд, старий лад поволі поступався перед переможною цивілізацією. 16 років пішов він у науку до дорчестерського архітекта Гікса. Один із старших приятелів познайомив його з грецькою драмою, яка дуже вплинула на його шізнішу творчість, а якийсь літерат почав знайомити з англійською літературою. Отож Гарді вже мав трохи ширший літературний обрій, коли через 5 років подався до Лондону студіювати далі у знаменитого в той час архітектора Блумфільда. Але, не мавши великої охоти віддатися отій професії, Гарді 1867 р. покинув Лондон і оселився в Веймусі, де написав перший свій сатиричний роман „Бідак і пані“, в рукописі неприхильно зрецензований Джоржем Мередітом, який порадив попробувати свої сили в романі сенсаційному. Послухавшихся тої поради, Гарді написав роман „Розплачливі ліки“ (1871), де ступав у сліди багато тоді читаного Вількі Коллінза. Ця школа помогла йому засвоїти техніку сенсаційного роману. Найбільше знаний є Гарді через своїх шість великих романів вессекського циклю. В стислій формі його майстерність виявила себе в оповіданнях. Він кохається в описах рідної природи — лісів, що від весни до осені міняють свою шату, долин, зелених пасовищ, з дитинства знайомих пагорбів, голої рівнини, перетятої старою римською дорогою, що губиться за обрієм, і просторих, похмуро-спокійних мочарів, де життя немов би зникає, всмоктується в глибину століть.

Але Гарді скептик, заперечувач життя. Людина для нього сліпе божество без мозку, що поволі заринає в мочар. Істотам ще не народженим, він гукає: „Спіть далі, коли вас вабить життя. Невже ви не чуєте стогону, що долинає до вас?“. В драматизованому епосі

„Династії“ він змальовує Наполеонову трагедію. Всім життям у нього керує іманентна воля, павутиння гіантського мозку, на нервах-нитках якого дригають безвольні маріонетки — люди. Філософія Гарді має дещо спільне з Шопенгаверовою, де воля завжди змагається з інтелектом, який кінець-кінцем їй улягає і шукає порятунку в небутті. Несвідома воля свідомо проявляється в нас, як пристрасть, любов і ненависть. Але ми не є вільні і вчинків своїх не свідомі. Вільно порядкує всім тільки випадок (як у поданому тут оповіданні). Він — той маг-чарівник, що чарами своїми нас заворожує. Завжди десь поблизу нас чатує можливе щастя, але щоразу випадок втручається, іронічно всміхаючись, і лунає марна скарга: „Запізно! Запізно!“ Оскільки лютує в нас сліпа жага, а інтелект завжди пасе задніх, а всевладна найвища Воля не знає мети ніякої, то життя поズавлепе будьякого етичного сенсу. Часами ми носимо „долю“ самі в собі у вигляді невеличкої якоїсь, не нами завиненої, вади, яка веде до жахливої розв’язки. В повістях „Тес“ і „Юда“ пессимізм досяг такого ступня, що люди гинуть завдяки чеснотам своїм, а доля ніби збоку стоїть, потираючи руки.

Гарді повстає проти тих ланцюгів, що накладають закон і суспільна опінія, створюючи тим другу, штучну, совість, що ніби має упокорити інстинкти, що ухиляються від контролю нашого. Проста людина стає через те жертвою страшних моралістичних фантомів, бо неспроможна розріжняти між законом природи і законом людським, як геройня повісті „Тес“, що, породивши позашлюбну дитину, біжить лісом і в нічних шелестах дерев, стогоні вітровому вичував докірливі голоси сусідів.

Повісті Гарді, де людина змагається з долею, є своєрідні Софоклові драми, де збережено навіть класичну єдність дії, місця і часу. Дія з блискавичною швидкістю починає розгорнатися тоді, коли момент так насичений є можливостями і наслідками вагітний, що динаміка років скупчується в одній якісь годині і з фаталістичною неуникливістю веде до розв’язки. Тому час такий короткий, а кін такий обмежений: село, місто, мочариста рівнина, кілька дорсетських пагорбків ...

Після своєї повісті „Юда“, яка мала критику мало прихильну, Гарді присвячує себе цілком тільки писанню поезій.

Ю. Кл.

Ми ввесь час стоїмо на грани
Невідомих шляхів майбутніх.

Олена Теліга,

Р. ЛИЧАКІВСЬКИЙ

МЕТАМОРФОЗИ ПАНА КУХЕРА

Tempora mutantur et nos mutamur in illis).*

Арльберг-експрес в'їхав у тунель і в вагоні стало темно. Жевріє тільки цигарка моєgo vis-a-vis. Двері нашого переділу відчиняються, звідтіля блиснуло світло електричної ліхтарки й почувся суворий голос:

— Перевірка документів!

Подорожні заметушились. Але перевірка документів проходила не дуже строго; один побіжний погляд і з ввічливим „данке шен“ документ вертається до свого власника. Та інакше виглядала справа, коли черга дійшла до мене. Побачивши на моєму документі напис »Für Ausländer und staatenlose«,**) поліціст запитав:

— Ваша національність?

— Я українець.

— Умгу... — протягнув спроквола поліціст і в цьому „умгу“ була, як мені здавалося, якась погрозливо-небезпечна нотка, якась причаєна ворожість. Я підсвідомо насторожився. А поліціст спершу освітлив мене від голови до стіп ліхтаркою, а потім уже забрався до моєго документу. Він пильно студіює його до останньої сторінки, докладно перевірює печатки, уважно приглядається до підписів. Врешті він чомусь наказує мені назвати моє прізвище. (Ввічливий тон десь відразу зник). На мою здивовану заввагу, що моє прізвище він може чайже прочитати в документі, тон стає грізний і переходить у крик. Довідуясь, що мій обов'язок відповідати, коли „представник влади“ питає, а не дискутувати й філософувати.

Я галантно відповідаю, що я ставлюся завжди з повним респектом і глибокою пошаною до представників влади, а зокрема до представників молодої демократичної влади, тільки ж... мій співрозмовник, здається, не встиг іще звикнути, що він

*) Часи зміняються й ми зміняємося з ними (Латинське прислів'я).

**) Для чужинців і бездержавних.

тепер представник уже демократичної влади. І звідси, мабуть, у нього той тон, що мені так дуже нагадує ще з моєї батьківщини тон німецьких „юберменшів“, після якого обов'язково слідували удари в обличчя й копняки в живіт. Я, очевидно, розумію, що йому важко так відразу переключитися на нові рейки, що тут діє довголітня сила призвищності в поведінці з „унтерменшами“, і. т. д. Все ж, на мою думку, треба засвоювати собі вмілість достосовуватися до змінених обставин, до змінених вимог часу, бо врешті-решт... часи зміняються і з ними мусимо змінятися й ми. І тому я пропоную, щоб він — хоч і як йому важко — був бодай трошки чесніший зі мною, а тоді і я піду назустріч його слушним домаганням.

Моя репліка помогла. „Представник влади“ змяк. Тоді й мені довелось скоритись і назвати своє прізвище. Далі я мусів відповісти на запитання про дату й місце моого народження, професію, адресу і т. п. Всі мої відповіді докладно перевірялися й порівнювалися з документом.

— Довідка праці у вас є? — було чергове питання.

— Прошу.

Слідувала докладна перевірка й декілька запитань про мою працю.

— А посвідка звільнення французькою військовою владою?

— Є теж. Ось вона.

Докладна перевірка. Декілька запитань.

— А документ, що ви є ДП?

— Прошу дуже.

Докладна перевірка. Декілька запитань.

„Представник влади“ зажадав іще цілої низки інших документів, якими в цій прекрасній гостинній країні повсякчасно мусить бути озброєний кожен ДП. Вкінці сін питає:

— Які ще маєте документи?

— Є ще довідка арійського походження моїх батьків, — відповідаю без надуми. — Чи показати?

— Ні, дякую.

Ну, нарешті — думаю — кінець оцим інквізиторським питанням. Але передчасна була моя радість.

— Скільки грошей маєте при собі? — паде несподівано нове питання.

— Тисячу шилінгів.

— Що? Тисячу шилінгів? — аж скрикнув „представник влади“. — Звідки ви маєте так багато грошей? Адже ж ви ДП!

Нове питання трохи мене заскочило і збентежило Справді бо, він має рацію: звідки ДП може мати тисячу шилінгів? Та ж самі ДП скрізь горляють, що в їхній батьківщині німці їх ограбили, а хіба можна було заробити гроші на засланні в Німеччи-

ні? То ж ДП повинен мати найбільше десять-двадцять шилінгів у кишені, а коли в нього більше, то ясно, що він їх набув нечесним способом: украв, заспекулював, або награбив. (Адже ввесь світ знає з численних заяв австрійських міністрів, що в Австрії збройні ДП-івські банди скрізь масово грабують безоборонне місцеве населення).

Моя мовчанка тривала задовго. Це було підозріле. У вагоні висіло напруженне чекання.

— Спекулянт! — хіхінула врешті, не витримавши, моя сусідка зліва.

— На унд? — вставив нетерпеливо „представник влади“, а за тією нетерплячкою відчувалася вже радість ловця, що попав на слід звірини.

Та, на щастя, в мене є ще документи. За допомогою касової книги, книги членських внесків, розрахунків, протоколів, списків, посвідок, касових звітів і інших документів мені вдається по довгій дискусії довести, що тисяча шилінгів це власність громадської установи, де я виконую обов’язки скарбника.

— Що ви везете з собою? — не вгаває мій мучитель.

— Ось прошу мій багаж. Тут книжки, одяг, трохи харчів, тощо.

Він безцеремонно висипав усі речі з моєї валізки на лавку, перерив, перешукав, перевернув усе, при цій нагоді ґрунтовно вимішав мені сіль з цукром (за це він мене, правда, дуже ввічливо перепросив). Зчорги він докладно перешукав мої кишені, чомусь помацав мої груди, ноги, ڈотискав кілька разів мій живіт і... на цьому був нарешті кінець. Він попростував до дверей, а я, зморений і спітнілий, поваливсь на лавку.

В цьому моменті поїзд вилетів з тунелю, і ясне сонечне світло враз залило вагон. Замикаючи двері, „представник влади“ повернувся обличчям до мене і... вражений несподіванкою, я схопився з місця:

— Господи! Що це таке? Невже це він? Так, це та сама набрякла червона пика, це ті самі залляті товщем маленькі свинячі очка. Він тільки трохи постарів... Та ні, ж неможливе! Звідкіля він міг би тут узятися? Це не він! Але ж яка все таки подібність!

Заплутуюсь у сумнівах.

Під одноманітний стукіт коліс у мої пам'яті виринають спогади з давноминулих днів...

* * *

Повсій Личаківській вулиці, аж ген туди вгору, де білою стіною костел Маткі Боскей Остробрамськей, лопотять червоно-

білі прапори. Львів святкує іменини маршала Пілсудського. На всіх бальконах килими, гірлянди зеленої смеречини, вінки квітів і портрети маршала. Народу збіглося на Личаків, як на пожежу. Тут бо формується похід, звідси він вирушить униз на Марійську площа, де сам пан воєвода прийматиме сьогодні дефіляду.

Ось уже повз мое вікно процокотів копитами баских добре годованих коней 14 полк уланів язловецьких. Ось уже збоку з Піярова двигнула сіра маса 40 полку піхоти. Синіє вулиця бід мундирів поліційних відділів. Насувається зеленими лавами „Звіонзек стржелецькі“. За ним виблискують різокользові кунтуші „Шляхи загродовей“. Гримлять оркестри.

Аж ось наступають комбатанти армії ген. Галлера. В перший чвірці маршерує пан Кухаж. Пан Кухаж хорунжий: він несе прапор із написом: „*Za Honor i Ojczyzne*“*). Ясноголубий одністрій того стискає оглядну сутулу постать пана Кухажа, короткі ноги ступають твердо, по-вояцьки. Руді вусики, висмарувані помадою, грізно стирчать угору, а з-під козирка „рогатівки“ гордо споглядають маленькі свинячі очка. На випнутих уперед грудях пишаються ордени: тут вам і „*Virtuti Militari*“**) і „Хрест Хоробрих“, і медаль „Оброни Львова“ і „Хрест Заслуги“, і багато-багато інших.

Пан Кухаж — у нас на Личакові знана фігура. Він урядовець личаківського „Уженду дзельніцового“***). Пан Кухаж має славу зразкового урядовця: до начальства він услужливий і ввічливий, до підчинених суворий і вимогливий. Підручних у пана Кухажа, щоправда, небагато, всього троє: панна Вандзя — машиністка (білі пальчики й червоні нігті, личко й уста такі самі, завжди свіжо ондульована голівка й завжди невинні оченята) і пан Пшеп'юрка — молодший канцелярист (слинявий рот, золоті зуби і гнилі прищі на обличчі). Цих двоє нераз уже зазнало суворости пана Кухажа. Але їхня доля ніщо, порівнюючи з тим, що переживає під твердою рукою пана Кухажа третій його підручний — возьний Уженду Гриць Зацерковний (власне, Гриць він тільки дома, а в Уженді він Гжегож).

Як сказано, до начальства пан Кухаж надзвичайно чесний. Вистачить, щоб у його кімнаті з'явився хтось з „власть імущих“ (наприклад, пан начальник Уженду, не згадуючи вже про пана старосту, як уже пан Кухаж прожогом вискачує з-за бюрка, виструнчується по-вояцьки, стукає зап'ятками й горлає:

— Найнижчий слуга пана начальника! Падам до нутр!

Його обличчя тоді сама насторожена уважливість, сама зосереджена пошана.

*) За честь і батьківщину.

**) За військову хоробрість.

***) Управа району міста.

Іноді такий достойник під добрий настрій удастоїть пана Кухажа, подаючи йому руку. Тоді пан Кухаж ламається наполовину в поклоні. Він обережно легенько стискає подану руку, сміючись при цьому радісним, але повним респекту, не заголосним смішком, а в його очках зринає тоді вираз безмежного щастя. Словом, його обличчя тоді „сам смалець“, як це окреслює Гриць. Раз-у-раз кланяючись, пан Кухаж провожає пана начальника аж за поріг. Він завжди встигає своєчасно подати пану начальникові капелюха, він ніколи не забуває забігти вперед і відчинити перед ним двері. Навіть під час телефонічної розмови з начальством пан Кухаж не перестає вклонятися до телефону, навіть і тоді з його обличчя не щезає „сам смалець“.

Ясно, що начальство вдоволене з пана Кухажа. Та в першу чергу начальству подобається інша — для польського урядовця на українських теренах — надзвичайно цінна його прикмета: пан Кухаж усім серцем, усіма фібрами своєї душі ненавидить українців. Він завжди охоче розказує, що всі свої військові відзначення він здобув у час українсько-польської війни за хоробрість у боях проти „гайдамацької голоти, хлопської дзічи“. Коли йому на вулиці попадеться назустріч дівчина у вишивці, чи юнак з тризубчиком на грудях, пан Кухаж обов'язково зчинить якийсь скандал, або принаймні сердито сплюне й остентаційно перейде на другий бік вулиці. Та над усе пан Кухаж не зносить української мови, й горе українцеві, що зайде в якийсь справі до Уженду та й заговорить до пана Кухажа по-українськи. Пан Кухаж гидливо морщить носа і, силкуючись на спокій, пояснює, що він „тієї хамської мови“ не розуміє. Коли ж петент і далі говорить по-українськи (бувають такі вперті люди), — пану Кухажеві вривається терпець. Він кричить, що в Уженді слід говорити „єнзикем ужендовим“, що в Уженді не місце на політичні демонстрації і провокації, він дивується, куди дивиться поліція... і пішло, і пішло!

Під час „пацифікації“ зустрічаю раз на вулиці Гриця. Нахилившись мені до вуха, він шепоче:

— Ви знаєте, Кухаж теж поїхав.

— Куди?

— Ну, як — куди? На пацифікацію! Поїхав з уланами й поліцією. Перший зголосився на охотника. Відпустку в бюрі одержав. Страшенно нахвалявся: огнем і мечем — каже — нищитиму гайдамакуф.

І дійсно: пацифікаційна вправа послужила пану Кухажеві за невичерпну тему до безконечних оповідань про свої подвиги при усмирюванні „бунту хамського бидла“.

Розпорядження уряду про створення для українців першого концентраційного табору в Березі Карузькій пан Кухаж приві-

тав з ентузіазмом. Він бо „давно вже говорив“, що політика батога це єдиноправильна політика супроти українців.

1938 рік. Карпатська Україна. Пан Кухаж шаліє. Пан Пшеп'юрка не піднімає спини з-над картотеки, панна Вандзя не відриває своїх білих пальчиків від машинки. Сердега Гриць заходить іноді ввечері до мене й жаліється:

— Не витримаю, їй-бо, не витримаю довго. Зажене в дошку отої скажений собака. Ех, покинув би я все те! Так що ж? Жінка й семеро дітей. Семеро!

Того ранку пан Кухаж кудись пішов з Ужанду. Ледве за ним замкнулися двері, як панна Вандзя, зітхнувши з полекшею, вже розглядає на столику дзеркальце й туалетні прилади та забирається до складних косметичних маніпуляцій над своїм личком. Пан Пшеп'юрка добув з кишені свою улюблена колекцію порнографічних знімків і з насолодою розглядає їх по черзі. За дерев'яною барієркою куняє мирно Гриць.

— А я свіжі знімочки сьогодні маю. Цих панна Вандзя ще не бачила. Показати панні Вандзі? — перебиває мовчанку пан Пшеп'юрка.

Панна Вандзя помітно зацікавлюється:

— Свіжі? Покажіть!

Пан Пшеп'юрка бліскає разком золотих зубів і галантним рухом простягає їй один знімок. Панна Вандзя прикипє до нього очима з жадібною похітливою цікавістю.

— Фе! Яке це непристойне, пане Пшеп'юрка, як Бога кохам! — каже по хвилині панна Вандзя. Вона скромно спускає вниз свої невинні сині оченята і простягає руку за черговим знімком.

В цьому моменті у дверях з'являється пан Кухаж. Двоє при машині полотніють з переляку. Але пан Кухаж цього не бачить. Він несамовито розмахує в повітрі газетою і ще з порогу гукає:

— Віват! Віват! Нех живе Польська!

Він бігає підтанцювуючи по кімнаті, на ходу обіймає пана Пшеп'юрку, обкручує з кріслом панну Вандзю і врешті розкладає на столі газету:

— Ось тут, ось тут! Дивіться! Читайте... „Поляк і венгер два братанки! Зустріч польських і мадярських частин на новому кордоні! Ліквідація маріонеткового „уряду“ т. зв. Карпатської України!“ А що, я не казав, не казав? Ну, що ви на те?

— Нарешті! — скрикує захоплено пан Пшеп'юрка.

— Нема вже попа Волошина, нема! Пішов до д'яbla! — аж захлиснується пан Кухаж. — А тих бандитів-січовиків постріляли, або позамикали в тюрми й концтабори.

— Хвала Богу! — зітхає побожно панна Вандзя.

— Туди їм давно вже пора — додає скромно пан Пшеп'юрка.

— Так єст, пане Пшеп'юрка, так єст! Давно вже пора! — підтверджує пан Кухаж.

Але в нього тепер немає часу довго затримуватися. Він хапає газету і, байдорю наспистучи „Єще польська не згінела...“, спішить у інші кімнати поділитися радісною вісткою.

О, бо пан Кухаж безперечно великий польський патріот!

* * *

Доблесну Червону Армію, що визволила нас з-під пансько-шляхетського ярма, я зустрічав у Тернополі. Кілька днів після визволення відбувається в залі одного з найбільших тернопільських кінотеатрів шумно заповіджений „Мітинг української інтелігенції міста Тернополя“. Промовляють Корнійчук, Бажан, Довженко й інші найкращі сини українського народу.

Під час павзи йду покурити. Виходжу у фойє і... протираю очі із здивування. Біля дверей стоїть... пан Кухаж! На ньому обшарпане стареньке пальто, заялозені штани і драні черевики. На рукаві пальта широчезна червона перев'язка, на грудях велика п'ятикутня зірка з серпом і молотом посередині. Він стоїть з двома молодими большевицькими командирами і, жваво жестикулюючи, щось Ім розказує.

Що він тут робить? Зацікавлений, підсугається непомітно біжче. Це мені неважко зробити, бо курців багато. Обидва командири говорять по-українськи, з м'яким полтавським акцентом. Та тут мене чекає нова несподіванка: Пан Кухаж говорить теж по-українськи! Він розказує, як гірко приходилось йому страждати в панській Польщі. Пан Кухаж невимовно радий, що Червона Армія визволила з неволі „нас, українців“. (...Не вірю власним вухам!).

До гурту підходить мужчина у військовому з малиновою обвідкою на шапці.

— А чо то за разгавор здесь у вас, таварищі? — кидає він сухо.

З його приходом обидва командири помітно занервувалися. Нижчий з них починає чомусь-то похапцем крутити свіжу цигарку, хоч тільки-но запалена цигарка висить ще в нього на долішній губі. Вищий, переступаючи з ноги на ногу, поспішно вияснює:

— Собствено гражданін Кухар розказиває нам неможко о своїй жизні в Польше.

— Да? інтересно... Прадалжайте пажалуста, гражданін Кухар, прадалжайтє! — він міряє допитливим колючим поглядом усю групу.

Один тільки гражданін Кухар не збентежився. Він дивиться

просто ввічі мужчині з малиновою обвідкою, а його обличчя сама насторожена уважливість, сама зосереджена пошана.

Гражданін Кухар переходить і собі на „общепонятний язик“, не зважаючи на те, що він його немилосердно жалічить. Він спішить ще раз запевнити про свою радість з приводу визволення. З черги він висловлює певність, що аж тепер „ми українці“, заживемо кращим життям у советській сім'ї народів. Одне тільки турбує гражданіна Кухаря і скаламучує йому ясний образ прийдешніх щасливих днів: оце ті українські жовтоблакитні бандити, оті фашистівські собаки. О, він їх добре знає! Вони ж іще за Польщі на спілку з польськими панами гнобили український нарід. Та й тепер вони зразу почали свою злочинну роботу проти українського народу, проти советської влади. Хіба не вони підбехтали Бережанщину до повстання проти Червоної Армії? Хіба ж це не вони тепер уже намовляють українську молодь іти в ліс у партизанку, а старших тікати за кордон, на еміграцію? Гражданін Кухар зовсім певно знає, що вони позалазили теж у міліцію, школи, адміністративний апарат, і скрізь-скрізь ведуть свою шкідницьку акцію. Та не їм обманути його, Кухаря, українського пролетара. Він бо має відчинені очі й вуха.

Мужчина з малиновою обвідкою слухає пильно, уважно. В цьому моменті дзвінок кличе на залю. Мужчина плескає гражданина Кухаря вдоволено по плечу й каже:

— Правільно, гражданін Кухар. Маладець, маладець!

Він вириває з блокнота листок паперу, щось пише і дає Кухареві:

— Вот здесь мой адрес. Ви зайдете ка мнє зафтра утром, харашо?

— С удовольствієм, с удовольствієм — радісно запевняє гражданін Кухар.

Мужчина з малиновою обвідкою простягає йому руку.

Гражданін Кухар ламається наполовину в поклоні. Він обережно легенько стискає подану руку, а на обличчі в нього... „сам смалець“. (Нагадується мені Гриць Зацерковний). Він устигає ще своєчасно забігти вперед і придержати одну половину великих вагових дверей, він устигає теж ще декілька разів улесливо поштиво вклонитися.

Я залишаюся сам у коридорі. Із залі долітає голос предсідника, що пропонує приявним трудящим Західної України вислати привітальну телеграму наймудрішому, найгеніяльнішому...

Недовго я вже побував у Тернополі після того мітингу. Занадто припекло сонце сталінської конституції. Організм мій такої субтропічної температури не видержує, от я й подався подальше на Захід, шукати лагіднішого підсоння.

В день моого виїзду я ще раз побачив гражданіна Кухаря.

Він їхав автом поруч із знайомим уже мені мужчиною з малиновою обвідкою. Одягнений він був у большевицьку шкурятянку і кашкет з задертим на совєтську моду вгору козирком.

Повернувшись я в Тернопіль аж тоді, коли геройська німецька армія, перемагаючи на всіх фронтах для Європи, визволила м. ін. і нас з-під московсько-большевицького ярма. Гражданіна Кухаря я вже не застав, але мої тернопільські друзі розказали мені де-що про нього. Гражданін Кухар „працював“ за большевиків, як урядовець місцевого НКВД. Його завдання було переводити допити з арештованими українськими фашистами.

Гражданін Кухар — урядовець зразковий. Він завжди виконував і перевиконував норму. Ясно, що начальство було з нього вдоволене. І не диво, що за свою наполегливу працю і надзвичайні заслуги при поборюванні шкідницьких контрреволюційних елементів, гражданін Кухар був нагороджений орденом „Красне Знамені“.

О, бо гражданін Кухар безперечно великий совєтський патріот!

* * *

І понесла мене нечиста сила якраз тоді на базар!

Тут на цій базарній площі мешканці столиці „Райхскомісаріату Україна“ ярмаркують. Крик, гамір, метушня! Торгують, купують, продають, міняють. Ось дві перекупки, наслідниці славнозвісних українських бублейниць, виступають із справжнім концертом добірної соковитої лайки, тут блідолицій інтелігентик тягнуться голодними очима до рум'яних хлібів, там якийсь наївний даремно чекає покупця на свій старомодний фрак. Вулицею проходить група учнів місцевої гімназії під проводом старенького сивого священика.

Промінявши свого капелюха (тепер і так літо) на кілограм гороху й буханець хліба, саме збираюся відходити додому.

Знечев'я з усіх вулиць, що вебуть до базару, пронизливий свист! Де не візьмуться німецькі поліційні авта, як не скочать із них ес-есмани! Як чорти! Замиготіли гумові палиці, заблиснули приклади рушниць. Б'ють, копають, штовхають, пруть, з ніг валять, усіх в один кут базарної площі заганяють.

Спалахнула паніка: ловлять на роботу в Німеччину! Зчинилася страшена суматоха. Заголосили матері, що залишили вдома дітей, залементували перекупки, забігали - засуєтились чоловіки, шукаючи собі порятунку. Та куди втечеш, як з усіх боків перстень цільно замнений?

Болючий удар у спину примушує мене відскочити вбік. Оглядаюсь: передо мною шапка з труп'ячим черепом, а з-під неї

роз'юшене обличчя... гражданіна Кухаря. Новий удар у груди не дозволяє мені надто довго дивуватися з несподіваної зустрічі. Чимдуж втискаюся в натовп.

Еге ж, ловко попрацювали ес-есмани. Через декілька хвилинувесь натовп стояв мовчки, втиснений в один кут базарної площі.

Закресливши елегантне півколо, люксусова лімузина м'яко зупинилася перед кордоном ес-есманів, якраз у тому місці, де, як курята коло квочки, збилися довкола священика перелякані гімназисти. З авта вийшов високий, молодий офіцер. Вродливе аристократичне обличчя, орлиний ніс з тонкими ніздрями, пухкі дитячі губи. А назустріч йому вже біг Кухар. Біг легко, жваво, як хлопчик. Зупинивши перед офіцером, він виструнчився, цокнув зап'ятками, підняв угору руку і прогорлав сакраментальне:

- *Heil Hitler!*
- *Heil Hitler, Scharführer Kucher**). *Alles in Ordnung?*
- *Iawohl, Herr Sturmbannführer!***).

Обличчя шарфюрера Кухера сама насторожена уважливість, сама зосереджена пошана.

Офіцер добуває з кишень монокля, протирає його сніжнобілою хустиною і накладає на око.

— Що це за хлопці? — питает він, кивнувши на групу гімназистів.

В цьому моменті між двох ес-есманів проскакує швидким рухом священик і стає перед офіцером.

— Це ж діти ще, учні місцевої гімназії, — говорить він понімецьки.— Ласкавий пане, відпустіть їх, ради Бога, звідсіля. Їх до-ма батьки чекають.

— *Halt die Schnauze, alter Lump, Schweinehund!****)—рявкнув Кухер і з усього розмаху вдаряє священика в лиці. Два ес-есмани, що в ту ж мить підскочили, прикладами рушниць викидають старця в гущу натовпу. А шарфюрер Кухер уже услужливо вияснює офіцерові:

— Старий пес бреше. Ці хлопці — це українські партизани, *verfluchte Banditen*. Як вони ще сьогодні не в лісі, то завтра вони напевно підуть туди й воюватимуть проти нас. О, я цю публіку добре знаю! А втім вони нам дякувати повинні, що їх у Німеччину висилаємо. Там вони побачать велику культуру німецького народу й самі дечого корисного навчаться.

— *Richtig, Kucher, richtig!* — біла рукавичка поплескує Кухера по плечу.

*) Підстаршинська ранга в Гестапо й СС.

**) Вища старшинська ранга (там же).

***) Замкни морду, старий волюдюго, свинячий це!

Я дивлюся на обличчя шарфюрера Кухера, і в моїй пам'яті блискають спогадами фойє тернопільського кінотеатру, і кімната львівського Уженду, і Гриць Зацерковний, і „сам смалець“.

Офіцер іде поволі здовж кордону ес-есманів і приглядається крізь монокль до бранців. Він це робить із знудженим виразом людини, що виконує щоденний нецікавий обов'язок. Вертаючись, він зупиняється знову напроти групи хлопців. Священик стоїть мовчазний, простоволосий, а вицвілі старечі очі дивляться поверх офіцерської шапки кудись у небо, з розбитих уст і носа просочуються тоненькі стумки крові і зараз же зникають у пасмах сивої бороди, від чого вона вниз від уст прибирає брудно-рудавий колір. На кінчику бороди раз-у-раз з'являється темна крапля крові і, зупинивши тут хвилинку, неначе вагаючись, знехотя падає на загрудний хрест. Вона швидко біжить по гладкім металевім тілі розп'ятого Христа й непомітно всякає в рясу.

— Ви є вільні, ви можете йти! — каже несподівано офіцер.

Обличчя священика проясняється в радісній усмішці. Він поступає крок вперед, низько вклоняється офіцерові й говорить дрижачим зворушеним голосом:

— Хай Всемогучий Бог винагородить вас усім добром, ласкавий пане.

А звертаючись до гімназистів:

— Ходімо, діти, звідсіля. Нам пора додому.

Громадка рушає з місця:

— Е, ні, — сміється офіцер. — Тут мале непорозуміння. Ви можете йти, але хлопці залишаються тут.

Священик рвучко обертається. Його похилі плечі розпростовуються, вся постать росте, очі горять сухим грізним вогнем. Супроти тієї могутньої біблійної постаті елегантний красунь-офіцер видається злиденим жалюгідним нікчемою. Та враз священик схаменувся і на його обличчі знову лягла покора. Він іще нижче, що покірніше вклоняється офіцерові:

— Так дозвольте, ласкавий пане, мені вже при моїх учнях залишитися.

— Що? Ви не хочете йти? — вирячився офіцер. — *Das ist aber interessant!*

Він протирає монокля й уважно розглядає священика, неначе якийсь небувалий дивоглядний екземпляр.

— Адже вас у Німеччині однаково розлучать.

— Нічого, принаймні у Німеччину заїдемо разом, а там далі побачимо. Може якраз мені вдасться улаштуватися недалеко моїх учнів.

Офіцер дивиться ще хвилину мовчки, але потім у кутиках його уст зринає знову нудьга. Він знизує плечима й кидає байдуже:

— Wie Sie wollen.

Офіцер повертається до авта. А там уже чекає, ввічливо придергуючи дверцята, чуйний на кожен його рух шарфюрер Кухер.

— Шарфюрер Кухер! Ви подбаєте, щоб людей негайно відправлено до транспорту.

— Jawohl, Herr Sturmbannführer!

Авто нечутно підривається з місця і легко пливе по базарній площі. Шарфюрер Кухер виструнчується, викидає вгору руку й зостигає в цій позі, аж доки авто не зникає за рогом вулиці. А тоді він кидається заганяти нас у вантажні авта.

Перші вдари його гумової палиціпадають на спину старого священика — того найнебезпечнішого ворога Третього Райху.

О, бо шарфюрер Кухер безперечно великий німецький патріот!

* * *

Поїзд зупиняється.

Відчиняю вікно й виглядаю на перон. З поїзду саме вийшов мій „представник влади“. На пероні стоїть другий поліцист. Він ішле здалеку гукає:

— Сервус, Кухер!

— Сервус, сервус! — відповідає, недбало козирнувши, Кухер і поспішає до виходу.

Поїзд рушає.

ГАННА ЧЕРІНЬ

З р а д а

Кров кипить, і серце б'ється часто:
Так раптово нині пережив
Знов гаряче і болюче щастя —
Потонув в п'янкім, дзвінкім диму,
Наче двадцять вісім літ тому...
— Наша стріча перша і остання, —
А про щастя спогад збережи... —
Так вона сказала на прощання.

Наче під гіпнозом, механічно
Йшов і йшов – і не звертав ні кому.
Тільки ж, як завжди, дорога звична
Привела ї цього разу додому.
Мряка заснувала волокно.
В чорній рямці буряної ночі
Світиться одне лише вікно —
І у ньому — силует жіночий.

Рипнули заржавлені пружини,
Гулко брякнула обмерзла клямка
І розбила спогад на уламки...
І в душі погасли кличні свічі...
А сумління стисло у крижини:
Що сказати стурбованій дружині,
Як він гляне синові у вічі?...

* * *

Сьогодні вперше я тебе зустріла —
І вже тікати і не пробуй, і не смій!
Колючі очі стережуть, як стріли:
Ти — мій!

Ну, що з того, що ти мене не знаєш?!

Ще п'ять хвилин даю — мене пізнати зумій!

Чого бойшся ти? На що чекаєш?

Ти — мій!

Ах, ти не сам: та панна, як жоржина,
То — наречена, в сукні пишній і ясній...
Ні! Буде не вона, а я твоя дружина:

Ти — мій!

Ти ще не знаєш, але я вже бачу
І сплетені тіла, неначе двоє змій,
І полум'я в очах... свою я знаю вдачу:

Ти — мій!

ЯБЛУКА

Молодий козак Антін Перебийніс повертається з Січі додому. Кінь басував під ним, і він, стримуючи його нетерплячий порив, раз-у-раз натягував повід.

Сонце вже давно закотилося за обрій, і вдалини, в світлі місячному, виринали обриси білоцерківського замку. Іхав він по-вільною ступою, повними грудьми вбираючи в себе пахищі навколоишніх садків, і вряди - годи тихо посміхався, згадуючи бурсацькі роки або останні сутички з ляхами і турками. Йому було 22 роки, і світ лежав перед ним відкритий, вабив пригодами, далекими мандрівками аж ген до Чорного моря, чумацькими шляхами, що крізь степ неозорий аж до Криму лягли, широкою розлогістю водяногого простору, що хвилями омивав береги скутарийські — хвилями, що на білому гребені виносили чайки легко-крилі, козацькі човни вітрильні на лоно правічне вітрів і змагань.

Багато чого навчився Антін за два з половиною роки в Січі Запорізькій: бути чуйним і завжди напоготові; бути щедрим і не відлічувати грошей, коли платиш, пам'ятати, що шаблю дано не на те тільки, щоб скарби добувати, а щоб боронити кволого проти дужого і бідного проти багатого; бути готовим голову скласти за віру, в якій народився і в якій виховали батьки; а паче за все берегти кодекс неписаний чести лицарської, що наказує не думати про власну безпеку, коли йдеться про те, щоб захистити знедоленого.

Ці чесноти лицарські не були готовим катехизмом правил поведінки, до якого мусиш звертатись у кожному конкретному випадку, а так увійшли козакові у плоть і кров, що діяли цілком несвідомо, автоматично, — так як у бджолі інстинкт, що примушує її збирати з квітів нектар для меду, інстинкт у мисливській собаці, яка й без науки тямить, хто є її ворогом, а кого вона має віддано любити.

Тепер саме Антін іхав повз довгий паркан, що обгорожував велику садибу: густий, тінявий садок з овочевими деревами, а десь у глибині його — дім з білими кольонами. Повний місяць стояв уже високо, і світло його, немов з-під піднятих небесних

лотоків, рясними струмками лилося на церкву, яка, скидаючись на наречену в адамашковій сукні, біліла під горбом, і стікало сріблом на темно-зелене шатро, що його творили яблуні, груші і вишні. Там у прибавливій гущавині, мусіли висіти велика, ядерна антонівка, ніжно-біла паперівка, шаршава ренета, що паході їхні зливалися в ґаму таких невловних відтінків і переходів, що треба було бути справжнім знавцем ароматів, щоб (як знавець музики) розріжнити найтонші переливи і нюанси, які творять симфонію вечірнього саду в Україні.

Антін спинив коня, зазираючи за високий паркан. Він змалку ріс у батьківськім садку і спав у курені. Ті спогади дитячі повінню хлинули в його душу, схвилювали, вичаклували із пітьми видиво власної, родинної садиби. Від самого обіду не мав він ані кришки в роті, шлях був курний, сонце пекло цілий день. Хотілося передусім вгомонити спрагу. Яблука, що їхня прохолодна округлість, на дотик ще не відчути, а для ока невидима, поки лише вгадувалась у темному галуззі, як жіночі округлості грудей під чорними шатами, — вабили його заразом і неприступністю, і близькістю.

Згадав, як він бурсаком уночі з товаришами грабував сусідні садки, як це, дарма що каралося, вважалося за відважну лицарську виправу, що виховувала дух отаманії, — і це остаточно перемогло вагання і сумнів, чи буде такий вчинок спізвучний з теперішньою гідністю його, гідністю козака Запорізької Січі.

За десять кроків далі ріс під парканом явір. Козак, під'їхавши, прив'язав до нього коня, а тоді, знову зіп'явшиесь на сідло, легко пересмикнувся через огорожу і скочив у високу росяну крапиву. З хвилину стояв, прислухаючись; чути було тільки, як то тут, то там яблуко з коротким стуком падало в траву. Намацав у темряві і знайшов під деревами з півдесятка. Яблука були просякнуті похолоддю місячною і, ґамуючи спрагу, наливали солодкістю, яка є вдвоє солодшою, коли спивається її з забороненого овочу.

Далекі спогади зароїлися в душі козака: великий баштан за батьківськім садком; ставок з високим очеретом, в якому він бродив, по груди в воді; качки, що їхні гнізда він видерав; тужливий крик чібіса над болотом, — усе це миготіло барвами сонячних днів такого ще свіжого в пам'яті дитинства і в легкому танку закружляло навколо нього.

В цю мить із дому, що білів наприкінці алеї, долинули звуки клявесину. Зацікавлений, Антін наважився вийти з-під широкого намету дерев і почав обережно, травою, яка глушила кроки, вздовж і обіч алеї посуватися до будинку.

Незабаром спинився перед фронтоном високого дому; з від-

чиненого вікна горішнього поверху вилітали не тільки ті звуки клявесину, а ще й уривки пісні, яку наспіував жіночий голос:

Зсушив мене, зв'ялив мене,
зсушив мене, молоду,
ой, як вітер із морозом
тую траву зелену.

Сушиш мене, в'ялиш мене,
як вітер билину;
мудрий будеш, як добудеш
молоду дівчину.

Щоб краще вловити слова, зайшов він за гиллястий каштан, що був саме проти вікна і що в тіні його мусів почувати себе у безпеці. Та навколо в садку все було тихо, і він навіть зважився трохи наперед ступити, одним кроком у довгасту смугу світла, що падало від вікна, і ввесь закаменів стовпом напруженої уваги.

Хоч серце у Антона Перебийноса було вояцьке, але чи у 22 роки могло воно не мріяти про дівчину, дівчину, образ якої давно склався в його уяві, як ідеал жіночої краси: вона мусіла мати ясне, як льон, волосся, дугасті чорні брови і темнокарі очі. Іншою він собі не уявляв ту, яку обере за довічну подругу життя свого. Крихка вона мусіла бути й тендітна, як рожева квітка на тоненькій стеблині, щоб тою тендітністю врівноважити крицевість його натури. Отож не дивниця, що, чуючи голос жінки, яка лишалася невидимою для ока, він попускав віжки своїй фантазії, надаючи її постаті то того, то іншого вигляду. Заслухавши співу, забувся про сад і про яблука, про подорож, яка чекає його, і про коня, що нетерпеливився, тупцюючи навколо явора.

Та враз, коли він стояв, тягся вгору і наслухав, щось важко бухнуло йому в спину, пара дужих рук схопила під пахви, а друга пара — не встиг він і стяmitись — під коліна, він відчув себе піднятим у повітря, крутнувся й хотів випрuchатись, але то були два кремезні велитні, що з них один зауважив: „Крутись, братіку, крутись, та не викрутишся!“ На підмогу підоспів третій, і спротив Антонів був остаточно зламаний. Руки йому скручені назад і його поведено, швидше поволочено до білого будинку з кольонами.

Опинившись у передсінку й побачивши, що зайва річ пручатися далі, він перестав чинити опір і, рішивши стрінути долю лицем до лиця, доброхіть пішов, куди його тягли. Його провадили коридором, а тоді відчинилися двері до покою якогось, він ступив через поріг і опинився в невеличкій порожній світлиці.

З цього покою двері вели до іншого, куди скерував свої кроки один із козаків. Очевидно, щоб комусь доповісти. Антін чув тільки низьким басом дану відповідь: „Гаразд, ведіть його сюди!“ і репліку козака: „Слухаю, пане полковнику!“ Другий покій був великий, умебльований: вздовж стіни лавки, покриті плахтами; хіднички на підлозі; велика поличка з пугарами і келихами; в кутку образи з рушниками. Але невеличка канапа і перський коберець над нею, порушуючи загальний стиль, немов промовляли за те, що дім бодай чи не перебраний переможцем від польського магната. Посередині, близче до вікна, стояв стіл, за яким сидів сивий запорожець над якимись паперами. На столі горіли дві свічки в срібних поставцях. Коли Антін увішов, запорожець вийняв з рота люльку і спрямував на нього допитливий і, як здавалося Антонові, трохи здивований погляд своїх сірих очей, так ніби він сподівався чогось іншого. З хвилину придивлявся йому пильно і врешті запитав: „Де ж ви злапали котика?“ — „Під вікном“, — обізвався один із козаків, той, що перший вхопив його був. — „Замість звабити пташку до себе в темряву, він на цей раз сам вибіг на світло“, — мовив другий. — „Оsmілів з часом“, — додав третій. — „Жбан черпає воду, поки не потрошиться“, — резюмував сивоусий за столом, ще з хвилину з зацікавленням приглядався юнакові, а тоді промовив: — „Що ж нам, панове, вчинити з цим єгомосцем?“

„Добродій дуже упрів, борикаючися з нами“, — знову почав перший: — „Тож чи недобре було б дати йому остудитися, ульокувавши на ніч до холодної, а самим тим часом обміркувати справу“. — „Можна навіть шановному добродієві влаштувати куп'ль“, — долучив другий: — „посадовити на всю ніч у казан з зимною водою“.

— „Коли добродій за дві години скаже, що змерз, то можна воду маленечко підогрівати і поволі довести навіть до кипіння“, — докинув третій.

— „Залишіть ці штуки туркам“, — гостро обізвався сивоусий.

— „Тоді хоч трохи, так з пару тижнів, потримаємо пана Антонія на страві святого Антонія“, — знов укинув перший.

Тут Антін Перебийніс здивовано глипнув очима: Звідки вони, в біса, знають, як його звуть?

— „Я пропоную веселішу розвагу“, — мовив сивоусий, і коли ті троє запитливо на нього подивились, він коротко кинув:

— „Вовки!“

Перший козак аж підскочив. Двоє других потирали собі руки.

— „Оце видовище буде! Хай - но шаблюкою помахає на них! Побачимо, як собі раду з ними дасть“.

— Як раду дасть, то честь і слава йому. Скатертиною йому тоді дорога в далекий світ. Аби тільки вдруге сюди не заблукав“.

Лють узяла юнака, що ним так розпоряджають, ніби він був якийсь предмет, мертвa річ, з якою можна робити, що хочеш. Зрештою не знав, чи брати цю розмову за поважну, чи за жарт, і рішив устрянути в бесіду:— „Насамперед, панове, треба б у мене спитати згоди будь то на купіль, чи на гладіаторське змагання, бо справа в першу чергу торкається моєї недоторканальної особи“.

Всі четверо здивовано перезирнулись.

— „Пан, потрапивши у полон, збирається, здається, вести претрактації про умови капітуляції, яка стала доконаним фактом, — повільним тоном заговорив перший.

— „Мабуть пан не здавав собі справи з консеквенцій, які мусів потягти за собою перший необачний крок його“, — зауважив другий.

— „Прийміть, пане, з цього приводу мої ширі кондоленції“, — з глузливою вибачливістю докінчив третій, глибокий відваживши поклін у бік Перебийноса.

— „Необачність не є злочинством“, — знов підхопив нитку розмови юнак, — „і нема в Україні того звичаю, щоб за неї катували“.

— „Але чи ж ваша необачність не виявила злочинницького наміру?“ — забрав слово той, кого називали полковником.

— „Так, злочинницького наміру, за який нас ще у бурсі сікли різками“, — відізвався юнак.

— „От як! То вже в такому ніжному віці пан був ласий до амурних пригод“, — знов укинув перший козак.

— „Ta ніяка амурна пригода не привела мене до вашого садка“, — огризнувся Перебийніс.

— „А що саме, коли дозволите спитати?“ — нашорошився той.

— „Яблука!“

— „Як то яблука?“ — здивовано перезирнулися троє, а четвертий за столом звів догори свій пильний погляд.

— „Яблук Ваших схотілося покушувати“.

Тут усі четверо вибухли таким реготом, що аж шиби у вікнах задзеленчали.

— „Яблука, ну й жартун!“ — троє козаків аж за боки бралися. А полковник, відкинувшись на спинку крісла, до сліз ре-горав.

— „Захотілося тих яблук, що дістигли за пазухою у доньки моєї!“ — кинув він безцеремонно і трохи цинічно.

Перебийніс з подиву очі вилупив і з повагою відказав: „Повірте, пане полковнику, що я вашої доньки у вічі не бачив“.

— „Добре вибріхуєтесь, добродію. Але не переконливо. Щоб дістатися до садка, вимусіли перелізти через паркан. Скочили туди, як кажете, по яблука. Але почали скрадатися до вікна моєї доньки. На тому інфляґрантному вчинку вас піймано. Чи ж екстраваганція такої поведінки Вам самому не впадає в очі?“

Перебийніс мовчав, бо не знав, що на це відповісти.

Полковник далі провадив: „Невже ви думали, що я без кінця толеруватиму оте потаємне листування та нічні побачення в альтанці та за ліщинами, коли дальша толерація такої копуляції мусіла неодмінно призвести до компромітації панни в очах суспільства?“

Один із козаків глузливо укинув: „Пан вибріхується, бо певне ляшський гонор не припускає й думки про ганебне контагування шляхтицької білої плоті зі смердючими звірами, якими є вовки - сіроманці“.

— „Бо інакше панові лишався б тільки один - єдиний вихід на волю: крізь вовчі шлунки“, — докинув другий.

— „Це однаково, що вдруге на світ народиться“, — додав ще третій: „Тільки що тоді й рідна мати не пізнала б пана - егомосця“.

Тут Перебийніс спалахнув: „Сьогодні ви з мене робите ляха, а завтра зробите турка. Та ще дозволяєте собі глузувати у вельми непристойний спосіб. Якщо вам (як не дивно!) відомо, як мене звуть на ім'я, то мусіли б знати, хто мій батько. Я козацького роду, син Павла Перебийноса, старшого єсаула, підхорунжий війська Січі Запорізької. Можете пересвдчитись“, — і із цими словами він люто шпурнув на стіл невеличку, шнурочком перев'язану, пачечку документів.

Полковник уважно переглянув їх і тоді, видимо, вдоволений, сказав: „Я дуже радий, що ми з Вами рівня і що не буде тут, як я боявся, мезальянсу“. А тоді, звернувшись до козаків: „Очевидно, ваші інформації, панове, були невистачальні“. І знов до молодика, повертаючи йому папери: „Це регулює справу в лагідний і шляхетний спосіб. Приготуйтесь, пане підхорунжий, стати завтра вранці до вінця з моєю дочкою. Маєте до 6-ої години час обмірювати з нею все; отож, майже вся ніч перед Вами“.

Перебийніс хотів щось сказати, та був такий збентежений, що спромігся тільки промурмотіти: „Ta ж я Вашої доньки ще не знаю. Але його зустрів такий грізний погляд сірих очей, що він змовк, а полковник прогремів: „To Ви вважаєте, що Перебийноси стоять надто високо, щоб своячитися з Сагайдуками! Не минути Вам, сто чортів, вовчого зуба, хоч би й батько Ваш

звався Палій чи Дорошенко! І доки Ви мене, старого, будете дурити байками! Дивно мені, що Ви, син поважаного батька, якого я особисто знаю, пішли манівцями, а не простою дорогою, засилаючи сватів з рушниками. Не люблю я ласунів, які тягнуть снопи з поля, якого не орали й не збираються орати. Заведіть його, хлопці, до панни Оксани!"

Полковник став і обернувся лицем до вікна, тим даючи знасти, що розмова скінчена.

„Хлопці“, які вже були досить поважного віку, вивели юнака в коридор, крученими сходами повели нагору, знов увійшли в якийсь темний прохід, відчинили якісь двері і вштовхнули в кімнату.

„Антось!“—з цим криком кинулась до нього молода дівчина, та враз спинилася посередині кімнати і прикипіла до місця.

Перебийніс тільки чув за дверима сміх козаків і як один із них сказав: „Еге, одразу признала свого Антося“.

Тим часом панна дивилася на нього широко розплющеними з жаху очима, враз, очевидно, усвідомивши свою помилку, неспроможна ні слова вимовити. Молодик стояв теж, як укопаний, але зовсім не з переляку, а тому, що ця дівчина з ясним, як льон, волоссям, темно-карими очима і дугастими чорними бровами не тільки цілком відповідала його вимареному ідеалові жіночої краси, не тільки була втіленням усіх мрій його юнацьких, а ще мала у собі щось нове, що й в мрії не мріялось, якийсь променястий блиск лежав на обличчі, немов світилось воно відсвітом якогось внутрішнього вогню. — „Хто Ви?“ — спитала вона нарешті, перемігши оторопіння першого моменту.

— „Підхорунжий Антін Перебийніс. Ваш батько щойно видав наказа, що я маю завтра вранці одружитися з вами“, — випалив він відразу.

— „Боже!“—дівчина сплеснула руками і закрила долонями лицє: „Який же він жорстокий! Віддати мене за першого-ліпшого, що перебіг йому дорогу!“

Вона, хвилюючись і ламаючи руки, почала ходити по кімнаті.

Юнакові стало ніяково і він почав говорити: „Не думайте, панночко, що я якось причетний до змови проти Вас. Півгодини тому я нічогісінько не знав про те, що мене чекає. Я їхав конем і (соромно признатись) перемахнув через паркан, щоб підібрати кілька яблук у вашому садку, і от, почувши, як Ви граєте на клавесині, зблизився до Вашого вікна, щоб послухати Вашого співу“. (Тут панночка раптом зиркнула на молодика з-під довгих вій своїх, на яких нависли слізки). „На тому мене й застукали троє козаків, потягли на розмову до пана полковника, що є, очевидно, Вашим батьком. Мова йшла про якогось Антона. А що

й мене звуть Антоном, то я не відразу зміркував, ще мене плютають з кимсь іншим, та не спромігся переконати пана полковника, що я Вас у вічі ніколи не бачив, хоч і чув Ваш голос, який в пісні закликав когось здобути молоду дівчину“ (Тут панночка густо почервоніла). „Батько Ваш, певний у тому, що то я був, поставив мені до вибору: або шлюб, або каюк“.

— „Яка ж я нещасна“, — знов заломила руки паночка: „Одружитися з людиною, яка мене не кохає і яку я вперше у житті бачу! А де ж Антось! Чому він не з'явився сьогодні: Він же мені в дупло листа поклав, що буде сьогодні вночі. Хотів мене з собою геть звідси забрати“.

— „Листа?“ — дещо наймовірно перепитав юнак.

— „Так. Ну, звісно, це не такий лист, як часами батько дістають від пана гетьмана або надсилають до турецького султана. Антось клав мені до дупла кілька прутиків, зв'язаних докупи. Цими прутиками визначав день нашого побачення“. І дівчина швидко заговорила далі: „Один прутик — це означало неділя, два прутики — понеділок і так далі, сім прутиків — субота. Якщо побачення мало бути вночі, то долучалася синя квітка, якщо за дня, то біла. Виноградний листок визначав альтанку як місце нашої зустрічі, а ліщиновий — місце за ліщиновим гайком“.

— „Хитрий спосіб!“ — здивувався козак.

— „Це я до цього додумалась!“ — гордо мовила дівчина: „Отож він на цей раз поклав синю клітку, долучивши до неї білу трояндову петюстку. Це значить, що я його мала чекати аж до світанку“.

— „Шановна паночка! Мені тепер уся справа ясна. Зі слів Вашого батька я зміркував, що він давно за Вами стежить, не тільки за тим, як Ви поночі ходите в садок, а й за так званим листуванням вашим. Мабуть давно вже й викрито вашу схованку на „листи“. З часом певне навчилися й ті листи читати. Тому й не диво, що сьогодні зробили засідку, в яку я й потрапив“.

— „Що ж тепер буде?“ — з одчаєм запитала Оксана.

— „Нічого особливого не може статися. Ви колись дочекаєтесь свого Антося, і все буде гаразд“.

— „А ви?“

— „А за мене не турбуйтесь. Мені якось треба викрутитись із становища, в яке, завдяки своїй необережності, попав“.

У цю хвилину увійшла служниця, поставила перед гостем миску з яблуками і пляшку доброго меду. Для пересохлих ясен козака цей напітк був справжнім нектаром, який відживив його і розв'язав йому язика. Оксана, вибравши найбільшу й найдозрілішу антонівку, простягла її з чарівною усмішкою своєму су-

бесідникові і промовила: „Це яблуко неначе у Вашу честь названо так. Віддайте ж і Ви йому належне“.

Антін подумав, що предок Адам колись через яблуко потрапив у таку халепу, як він сьогодні. Але ж — шугнуло йому в голові — Єва не могла бути прекраснішою, ніж оця білява українка, що навіть у великому горі вміла вичаклувати такий усміх на вустах своїх.

— „Треба буде пану полковнику якось з'ясувати ситуацію“, — сказав він.

— „Ta Vi не знаєте батька моого! Vi палахкий і на дію скорий. Заким встигнете йому довести, як воно було, vi Вас... та vi i слухати не схоче, а самосудом стратить“.

Антін підійшов до вікна й глянув униз. Хтось під каштаном проходжувався і покашлював. „Стережутъ“, — подумав він: „Якби не те, то зважився б униз скочити“. Зорі пливли у високому небі. Місяць за хмару склався, а вітер з садка доносив пахища матіоли.

— „Що ж Вам почати?“ — безпорадно питала дівчина.

— „Що ж мені іншого лишається, як не дивитися сміло у вічі тому, що має статися? У боях з турками і ляхами смерть нераз стояла за плечима, та Бог милував“.

— „Ах, то ви вже бували і в боях! А мій Антось ще тої справи не тямить, пороху не нюхав“.

Потік спогадів рунув на Перебийноса, і він почав оповідати, як під Акерманом козаки у турків ясир відбили; як вони на чайках підпливли до Скутарі, як вискочили на берег і зчинили пожежу; як у бою під Гуманем сам-на сам зітнувся з ляшським полковником і, в полон його взявши, відібрав у нього, як воєнну трофею, самоцвітами оздоблену шаблю, оту, яка тепер у нього, Перебийноса, тепер при буці.

Текли години, дівчина слухала з широко розкритими очима і врешті, зітхнувши, промовила: — „А мій Антось проти ляхів не міг би битися, бо сам наполовину ляшської крові“.

— „Як то наполовину?“

— „А так, має українку — матір і батька — поляка“.

— „Еге-е-е! Тепер я розумію, чому це мене ваші молодці за ляха мали. А на них навіть розсердився за це... Ах, прите!“ Перебийніс зніяковів, бо зміркував, що міг тими словами образити панночку, яка з ляхом кохалася.

— „Розуміється, батькові певне краще смерть була б, ніж віддати мене за підляшка. Якби не Vi. а мій Антось йому в руки попався, то певне з ним би недовго панькались“.

— „Ну, мені роблять особливу честь. Обіцяли влаштувати гладіаторське змагання з вовками, в якому я, так мовити, гра-

тиму головну ролю. Знаєте, як це за давніх часів у Римі було: Цезар, морітурі те салютант!"

— „О, не жартуйте!“—заломила руки дівчина: „Ви не знаєте, які то люті тварини. Вон голодом виморені і накинуться на Вас, мов з пекла вискочили. Пам'ятаю, як вони роздерли отих двох турків, як їх у цей спосіб скарали за те, що ясирникам нашим очі виколювали. І шматочка від них не лишилося. Наші козаки їх поодинці виводять із пивниці і прив'язують. Та якби їх на Вас поодинці пускали, то з шаблею своєю ще дали б їм може якось ради; а тож усіх заразом на Вас нацькують. Ні, я цього не переживу! Отого страшного видовища Вашої смерти... ані ганебного шлюбу з чоловіком, якого мені накидають“.

Дріж перебігла по тілу вродливої дівчини, і вона, обливаючися слізами, віддалася цілком своєму відчаєві.

— „Невже ви думаєте“,—заговорив Перебийніс,—„що я за ціну вашого нещастя куплю собі життя? То ж знайте, лицарська честь наказує, ані хвилі не вагаючись, жертвувати ним, коли цього вимагають обставини“.

У цю хвилину двері відчинилися, і увійшов козак (один з тих трьох) та сказав: „Пан полковник хоче довідатись, чи Ви вже надумались, бо, залежно від відповіді Вашої, йому треба зробити ті чи інші приготування“.

— „Скажіть полковникові“,—мовив Перебийніс, випроставшись,—„що відповідь мою він вже має: Я не збираюся дружитися з його дочкою“.

Козак вийшов. Хвилин за 15 знизу, знадвору, долинуло довге, затяжисте вовче виття. Перебийніс виглянув з вікна і при тьмяному свіtlі місяця, що добувалося з-за хмар і вже ніби змагалося з ранковою млою, він доглядів на припоні темні постаті шістьох великих хижих звірів, що з піднесеними до неба гостромордими головами колом сиділи і заходилися сумним, тужливим виттям.

Дівчина сіла в кутку, вуха затуливши долонями. Так пролинуло кілька хвилин. Виття не вгавало. Враз вона, немов прошита блискавичною думкою, зірвалася з місця, схопила юнака за руку і потягла за килим, за яким відкрився маленький покоїк. „Звіри надворі, отож дорога через пивницю вільна“,—мовила вона і підняла дошку в підлозі. Перебийніс побачив вузькі сходи без бильців, що вели кудись униз.

— „Швидше!“—мовила вона: „Потайний хід, який виведе Вас до пивниці. Там, у другій ніші справа намацаєте широку дошку, відхиліть її, і відкриється довгий хід, який виведе аж ген у маленький гайок, кроків за сто від нашого саду“. Хвилюючись, вона підштовхувала його й принаглювала йти. Нахилилася над отвором, до якого він спустився на руках; волося її торкалося

його щоки; на лиці він відчував гарячий віддих її. На коротку мить йому в голові трохи запаморочилося, і він ніби навіть зауважився, чи йти йому. Ця дівчина, хоч вона належала чужому, якимсь дивним чаром тягнала його до себе...

Антін поринув кудись у чорну темряву та, руками намацуєчи обидві стінки, почав поволі посуватися вперед, обережно, щоб не наткнутися на перепону, не впасти і не наробити галасу. Коли сходи скінчилися, він опинився в якомусь ширшому приміщенні. Запах вина зрадив йому, що він був у пивниці. Тоді, маючи вздовж правої стіни, він дійшов до першої ніші, заставленої бочками та пляшками. Проминувши її, дійшов до другої. Тут він раптом почув крохи, які зближалися з другого кінця, і пірнув за велику бочку, присів і скурчився. Хтось наблизився зі свічкою в руках, підійшов аж до самої бочки і почав вино з неї цідити. Перебийніс при чаївся, як миша під мітлою. Комусь поночі захотілося пiti! Коли той „хтось“ докінчив цідити і почав віддалятися, Перебийніс, підвівши, подивився йому вслід. То була служниця зі свічкою в руці, що відсвіті тремтів на стінах пивниці. Коли вона зникла, козак домацався до дошки у другій ніші. Вогкістю і затхлим повітрям дихнуло на нього, коли її відхилив. Він подався у темряву. Стіни обабіч були вологі, і часами йому здавалось, що нога ступає в моклавину. Правою рукою ввесь час тримався стіни та, пройшовши кроків із 20, раптом лобом стукнувся об стрічну стіну. Прохід кінчався. Заскочений, він спинився, простяг у бік ліву руку і пересвідчився, що там була порожнеча. Зміркував, що коридор завертає вліво. Тепер посувався вже обережніше, маючи то правою, то лівою рукою, щоб лобом знов не наскочити на перепону. Хід кілька разів повертає то вправо, то вліво. За п'ятим поворотом світло лихтарика йому блиснуло несподівано в очі, і з-за кута виступили двоє молодців з мушкетами, скерованими йому проти грудей. — „Ану, добродію, повертайте - но краще назад!“ мовив один із них. — „Не на дурнів напав“, — додав другий: „Ото вже години три сидимо й чекаємо на тебе. Так і знали, що сюди потягнешся“.

Стиснувши зуби, Перебийніс попрямував назад. Той самий вузький, чорний хід. Дошка і пивниця. Тепер, ідучи, намацував собі шлях вздовж лівої стінки. Ось і вузенькі сходи, якими почав підніматися вгору. Постукав, і дівчина відкрила половицю. „Поставили варту“, — коротко сказав він. Але, дивна річ, почував якусь радість, побачивши над собою оте дівоче обличчя з карими очима і ясним волоссям, на якому малювалися тривога, розгубленість і розпач. Почуття жалости до цієї дівчини, яка більше, ніж він сам, хвилювалася за життя його, залило його істоту. Хотілося її потешити, і він знов почав говорити, що зма-

гання з вовками мусить бути річ така для нього цікава і нова, що він, зрештою, не шкодує, що втеча йому не вдалася. Це, як не як, буде одна з найцікавіших пригод його бурлацького, несподіванками рясного життя. Така нагода, мовляв, не щодня трапляється. Але дівчина хитала головою і казала, що та справа зовсім інша як битися з двома чи трьома яничарами. Поки обороняєшся від переднього вовка, ззаду скочать троє на спину; отож із шаблею в руці дзигою крутись на місці, а цього довго ніхто не витримає. Як не доводив і не потішав її, жах, що стояв їй в очах, не зникав. Хотів би її пригорнути та тихо пестити, вгамовуючи тривогу; але свідомість, що серце її належить іншому, не дозволяла йому на це.

Та враз унизу зчинився якийсь галас. Кілька голосів, один одного перебиваючи, щось говорили, кричали. Перебийніс підійшов до вікна, щоб окинути оком ситуацію. Сіра світанкова мла вже зависла над садом. Люди метушилися, бігали. Вовки, осатанілі, скавулили, скавчали й скакали, спинаючись на задні ноги, геть рвучися з приponи й натягуючи ланцюги. З того хаосу, гармидеру і метушні долітали уривки фраз, з яких вичувалося, що когось вели. Тепер Перебийніс побачив, що вовків поприв'язувано на деякій відстані одного від одного, так що не могли вони доп'ястися один до другого. Отже той, хто прив'язував, не наражався на небезпеку стати жертвою одночасного нападу двох із них.

Зненацька двері до покою розчахнулися, і козаки вштовхнули якогось шмендрика. „Ану, чи не помічник то, що мав Вам сьогодні помогти викрасти панночку?“—спитався один, звертаючись до Перебийноса. Той дивився на чуже обличчя переляканого хлопця, який зі страху трусився, і сказав: — „Не знаю того добродія, але, якби потребував помочі, то певне добрав би собі когось дужчого, а може й відважнішого.“

— „А чи знаєте Ви, панночко, цього добродія?“

„Добрдій“ скерував мовчазний, але проречистий погляд на дівчину.

— „Вперше в житті своєму бачу цього пана“,—холодно промовила вона.

— „Що з ним робити?“—перезирнулися козаки.

— „Та пустимо,“—мовив старший з них: „Хай геть колесом котиться, та накажіть, щоб не швенявся вздовж нашого паркану туди й сюди без потреби“.

Шмендрик, кинувши швидкий, вдячний погляд на дівчину, зник.

Запанувала мовчанка. Знизу знов почало долинати вовче виття.

— „Невже Ви воліли би піти на смерть, ніж одружитися зі мною?“—запитала вона знечев'я.

— „Та чи ж Ваше щастя на варте того, щоб хтось віддав за нього життя?“

— „Життя за щастя моє з Антосем“, — повільно мовила вона: „Або вірніше, за щастя Антеся зі мною“.

— „Гей, як сів на коня, то так драла дав, що тільки курява стовпом“, — хтось зареготався внизу.

У Перебийносу серце так і йокнуло, він перехилився через вікно і запитав: „А якої масти кінь?“

— „Каштан з білими плямами“, — відказав голос знизу.

— „Господе! Мій кінь!“ — скрикнув Геребийніс, і хвиля гніву залила йому лице.

Обурення кинуло кров в обличчя й дівчині.

— „Хотів би я знати, хто він такий отой шмендрик, що був щойно тут“, — додав юнак.

— „То був Антось“, — по довгій павзі мовчання тихим голосом промовила Оксана.

Ціла буря ріжнородних почувань хвилями залила душу Перебийносу. Так ось вона, та панночка з ясним волоссям і темними очима, вимріяний ідеал юнацьких днів, що голосом і рухами своїми взяла його в полон! Якби не гамував він весь час свого почуття, то сторч головою полетів би в оте кохання, що, мов пурпурова хлань, кликало і вабило до себе юнака. Кохання до тої красуні, що віддала своє серце другому. Злодієві, за якого вона ладна покласти душу свою, бо чи ж не урятувала вона його щойно, сказавши, що у вічі ніколи не бачила і не знає. Урятувала Антеся, щоб Антін Перебийніс віддав життя своє за того другого, негідного. Бо ж життя Перебийносове надто дешеве. Коли поклала його на шальку, то шалька пішла вгору, переважило те інше.

Тоді тільки помітив він, що Оксана плаче, що ридання стрясає все її тіло. Це його трохи змякшило, підійшов і спитав: „Чого ж Ви, панночко, плачете, коли все для Вас склалося так гаразд?“

— О, як Ви мене мусите ненавидіти!, — хлипаючи, крізь слози проказала вона.

— „Чому ж ненавидіти?“ — безпорадно запитав він.

— „Чому?“ А чи не пішли Ви, не заперечуючи, отим підземним ходом, щоб тільки утекти від отого ненависного Вам шлюбу? Чи ж не дивилися, як би вискочити Вам з вікна? Чи ж не волієте піти у вовчу пащу, аніж під вінець зі мною?“

— „Та ж Антось...“

— „Хай собі той Антось світ-за-очі йде! Не хочу його ні знати, ані бачити.“

Перебийносові все в голові переверталося. — „Та ж я тіль-

ки чинив те, що вимагала від мене моя честь лицарська", — лише спромігся він сказати.

— „А що та Ваша честь лицарська наказує робити козакові, коли дівчина каже, що його кохає, що жити далі не може без нього, та й не хоче; що серце їй розірветься, коли він геть відіде та покине її самотню!“

— „Оксано!“ — то був крик тріумфу, що вихопився з грудей юнакові, коли він раптом пригорнув дівчину до себе. А вона все ще хлипала, поклавши голову йому на плече, та то вже радше були слози щастя. Волосся її запашною хвилею розсипалося йому на руки, він його тихенько пестив і казав їй: „Підемо з тобою до батька твого, удвох йому все з'ясуємо, і все буде гарразд, бо ж його згоду ми вже наперед маємо“.

— О, який же ти милий та благенъкий“, — сміючись, крізь слози казала вона йому: „Та коли ми підемо до батька, згодні одружитись, та розкажемо йому, як усе було, то він справді повірить і тоді попросить у тебе прощення, а мене примусить чекати, поки з'явиться Антось, який Ім висмикнувся сьогодні з тенет.

— „Правда твоя“, — засміявся він. І коли, обнявши, вони обое увійшли до покою батькового, Антін урочисто промовив: „Пане полковнику! Я за ніч надумався і зі щирим серцем і любов'ю беру за дружину Вашу доньку“.

— „Давно би так“, — промовив старий: „Чи не простіше було так учора сказати? Отже ходім. Сонце зійшло, і пан-отець певне вже чекає у церкві“.

Хвилин за 20 усі зібралися в полковниковім покої. Господар частував вином, що наливалося в позолотисті пугари. Пилося за здоров'я молодят. Трьом тут присутнім козакам було трохи ніякovo. Один, напівжартома, просив прощення за „контумелю“, вчора заподіяну пану підхорунжому. Другий, пlesнувшi Перебийноса по плечу, запевняв, що справу з вовками не треба було аж надто поважно брати, бо полковник в останню хвилину однаково надумався б та мабуть до грецьких календ відклав би змагання. А якби справді дійшло було до цього, то напевне не всіх вовків заразом, а по одному, щонайбільше по два пускавби на нього. Третій запевняв, що в усьому завинив Макар, отой 16-літній хлопак, що мав доручення стежити за непроханим гостем, який повадився вечорами ходити до панночки. Отой дурний хлопак і запевнив, що западливий відвідувач яблуневого садка то Антось Кшетуський. Тому й сталося, мовляв, таке прикре непорозуміння.

Перебийніс казав на те, що найбільше йому дошкуляє думка, що всі присутні одної певне гадки, а саме, що він, Антін Перебийніс, злякавши вовків, до шлюбу йде. Щоб довести про-

тивнє, він ще сьогодні, після вінця, готовий приступити до змагання. Зовсім інші причини, про які він зараз не хоче говорити, спонукають його принаглити вінчання. Отже, хай вовків ще не ведуть до пивниці.

На це старий засміявся і сказав, що тепер йому, як батькові, належить виключне право визначити день, годину й умови змагання вовчого. Отож, хай ніхто інший тим не турбується.

Ще хвилин за 10 усі гуртом рушили до церкви. Пюхід замикав старий полковник.

На півдорозі наздогнав його Макар і, захеканий, заговорив:

— „Пане полковнику, пане полковнику! То ж отой молодий, що з панночкою до вінця йде, то ж не є той самий, що заходжував до неї в садок“.

Та старий кинув на нього погляд з-під насуплених брів і мовив:

— „Та, може, я вже й без тебе дещо розумекав. А ти, дурню, не встрятай у чужу справу, коли тебе ніхто не питає!“

Райнер Марія Рільке

* * *

**Останні там хатки і міста грань.
Нові будівлі рвуться із неволі,
зорять, шукаючи початок поля,
грудьми вузькими пнуться з риштувань.**

**Весна там недоквітла і смутна,
і лихоманка трусить літню змору,
черешні миршаві, а діти хворі,
і тільки осінь далеччю ясна,**

**бо вечерами позолоть сліпа
стікає на отари і на лан, де
в кожусі темно тулиться чабан до
останнього лихтарного стовпа.**

Переклав Юрій Клен.

Д о р о г и (ІЗ ЗБІРКИ „ТРИ ПЕРСТЕНІ“)

Розгөрнулась земля, наче книжка,
(дороги, дороги, дороги).

Зашуміла трава і принишкла,
простелилась нам юним під ноги.

Тільки небо і тільки пшениця
(над нами, за нами, під нами).
Тільки безкрай і далеч іскриться,
тільки безвість вітає вітрами.

Голубінь, золотавість і зелень,
(яруги, галявини, кручі).

Розспівались таємно: дзінь-дзелень
цвіркуни в конюшині пахучій.

Залізиста вода із криниці
(дороги, дороги, дороги).
О, відкрий нам свої таємниці,
дивний місяцю мідянорогий!

Бо в дорогах звабливая врода,
(о, зелень, о, юність, о, мріє!)
Наша молодість наче природа
колосистим ще співом доспіє.

В е с н а (ІЗ ЗБІРКИ „ЗЕЛЕНА ЄВАНГЕЛІЯ“)

Росте Антонич і росте трава
І зеленіють кучеряві вільхи.
Ой, нахилися, нахилися тільки,
почуєш найтайніші з всіх слова.

Дощем квітневим, весно, не тривож!
Хто стовк, мов дзбан скляний, блакитне небо,
хто сипле листя — кусні скла на тебе?
У решето ловити хочеш дощ?

З всіх найдивніша мова гайова:
в рушницю ночі вклав хтось зорі-кулі,
на вільхах місяць розклюють зозулі,
росте Антонич і росте трава.

ПРО ПОЕТА, ЩО БУВ ХРУЩЕМ

(Спогад про Антонича в 10 роковини смерти)

„Антонич був хрущем і жив колись на вишнях,
на вишнях тих, що йх оспівував Шевченко.
Моя країно зоряна, біблійна й пишна,
квітчаста батьківщина вишні й соловейка.“

Так каже про себе Антонич, що він ніби був хрущем, але ми знаємо зовсім певно, що він був поетом, який народився 5 жовтня 1909 р. і жив не на вишнях, а в домі батька свого, лемківського священика в селі Новицях, горлицького повіту на Лемківщині — в країні „вівса і ялівцю“. Народився

В горах, де ближче сонця, перший раз приглянувся небу,
тоді щось дивне й незнане пробудилося у мені,
і піднеслася голова й слова прийшли до уст зелені.
Тепер де б я не був і колинебудь,
я все — п'янний дітвак із сонцем у кишенні.

(Автобіографія).

Там же, в горах, в сільській школі вчився абетки, потім набував середньої освіти в польській гімназії, там же, на Лемківщині, а потім приїхав до Львова на вищі студії у Львові закінчив своє коротеньке молодече життя в липні 1937 р. У Львові його й поховали на Янівському цвинтарі.

І ось тепер минає десять років від смерти цього дуже молодого віком, але майже дозрілого поета, що справді все був „п'янний дітвак із сонцем у кишенні“.

Його постать і досі дуже виразна в моїй уяві. Низького росту, круглий, а радше широкий лицем, в окулярах, темне взад волосся, в темному й трохи занедбаному одягу, постійно з течкою в руках або під пахвою — оце Антонич з університетських часів у Львові. Незвичайно скромний, майже непомітний, тихий і лагідний, зовнішньо не дуже презентативний — Антонич все таки визначався з-поміж своїх товаришів чимсь особливим, що звертало на нього увагу — лемківським говором, дуже важкою вимовою і наголосом. Це називалося, що він погано говорить по-українськи. Якщо й так, то не диво. Змалку лемківський говор, дуже далікий і відмінний від інших українських говорів, а від літературної мови тимбільше, потім польська гімназія і зовсім чуже довкілля — де ж тоді було йому навчитися правильної та ще й літературної української мови й вимови. Лемківський говор, який виніс з батьківського дому, був йому літературною мовою, якою починав писати перші свої вірші ще на

шкільній лавці. Коли ж приїхав до Львова й почав учитися в університеті, то може вперш стрінувся з українською літературною мовою. Але не в університеті, бо там викладовою мовою була урядова, польська мова, хоч предметом студій була українська філологія. Літературної мови Антонич учився, як і кожний інший з нас, із творів східно-українських письменників.

А так Антонич говорив собі по-своєму, по-лемківськи, намагаючись здебільша достосувати свою мову до загально-галицької „літературної мови“. Правду казавши, у Львові тоді ще мало хто говорив по-українськи, бо мало хто знов добрє сучасну літературну мову. Студенти здебільша теж говорили цо-галицьки, а то й своїми, принесеними з рідних сторін, говорами, хто покутським, хто подільським, хто волинським або поліським, а хто таки львівським-личаківським, замарстинівським чи іншим. Галицька інтелігентська верства загально-української літературної мови не знала та й, треба сказати, не дуже й хотіла знати. Письменники, журналісти та інші робітники пера старалися й намагалися писати (не говорити) по-літературному, але їх літературна мова мала ще багато-багато недоліків. Мова галицьких газет з літературного боку була досить жалюгідна, тільки деякі газети мали здебільша можливу мову. Правильної літературної мови вживав у слові й письмі професор Сімович, що був великим приятелем молоді, тому від нього легко й присмно було вчитися.

Ми стрінулися з Антоничем уперше в університеті на викладах професора Яна Янова, що був керівником нібито „української“ катедри „фільольогії рускей“ (не подумайте, що „русскої“), яка була головним предметом студій україністів. Побіч цієї „фільольогії рускей“ україністи мусіли ще вивчати польську філологію та старослов'янську мову, яка була дуже прикра й давалася студентам взнаки.

Бувши дуже пильним студентом, Антонич ходив на всі виклади і вправи т. зв. просемінарі й семінарі, яких було дуже багато, і майже всі існути здавав з дуже добрым вислідом. Вчився дуже інтенсивно, в карти не грав, на забави не ходив, в каварнях часу не мантачив. Уесь час працював.

Близче ми зійшлися з Антоничем в Гуртку Україністів. Це був професійний студентський гурток при Студентській Громаді, якого метою було доповнювати україністичні знання україністів. Бо коли на університеті і входила в гру українська література, то хіба найдавніша, і то як пам'ятки староукраїнської мови. Відомостей з нової та сучасної літератури студенти мусіли набирати деінде, найрадше в бібліотеці Наукового Товариства ім. Шевченка, яка, можна сказати, була для багатьох студентів-україністів катедрою української літератури. Хоч ця „катедра“ не провадила викладів, але студенти находили там невичерпне джерело для своїх студій. А Іван Іванович

(Кревецький) та Володимир Вікторович (Дорошенко) дуже студентам роботу влегшували.

Гурток Україністів провадив у той час дуже живу й багату діяльність: доповіді про сучасну, а зокрема східно-українську літературу, яку в той час мало хто знат, рецензії на біжучі літературні появі, жива газета, читання власних творів україністів, у яких дрімав літературний хист та інше. І цей літературний хист Гурток розбуджував та давав йому можливість вияву. Антонич і був одним із тих, і може перший, що виявився як поет на сходинах україністів. Я не пригадую наголовку першого Антоничевого твору, зачитаного на тих сходинах, але деякі фрази, які я запам'ятав: „я вихаю руками, я вихаю ногами“ пригадують, що це був вірш на спортивні теми, що їх Антонич залюбки опрацьовував. В його збірках є більше спортивних віршів (нпр. „Пісня змагунів“, „Скок жердкою“, „Ранок юнаків“ та інші), і, треба сказати, дуже вдатних. Шкода, що наші спортивці не знають їх, вони дуже гарні і надаються до співів та маршів. Я не скажу напевно, але мені здається, що Антонич чи не єдиний, або бодай один з небагатьох, співець спорту в нашій літературі.

Перші Антоничеві вірші, зачитувані на сходинах, приймалися всілко. Дехто захоплювався ними (найчастіше україністки), дехто сприймав їх байдуже, а хто й зовсім скептично ставився до них. Таке різне ставлення треба, можливо, пояснювати тим, що Антонич їх сам читав. А в нього був співучий голос, трохи перебільшений, а може неприродний патос, він і наголошував поганенько і виголошував неособливо. А може скептики не могли ще злагнути в тих віршах Божої іскри, або ж не розсмакували поезії. В дійсності ж ці перші Антоничеві твори були ще дуже сирі і може трохи примітивні, хоч поетичний хист автора в них таки був помітний. Це були вірші талановитого початківця, який робив перші крохи. Та що частіше Антонич свої вірші читав, то більше слухачі зживалися з ними. І врешті було видко, що Антонич ажнік не віршороб, бо майже кожний його вірш був кроком уперед. Видко було, що поет постійно працював і постійно досконалився. Назагал же перші вірші були помітно свіжі, і темою та формою оригінальні. Вони майже всі ввійшли потім до першої збірки, хоч деякі трохи перероблені.

На сходинах україністів читали свої твори й інші автори, між якими визначався старший трохи україніст Роман Завадович, відомий потім автор дитячих віршів. Але Завадович уже тоді не був початківцем. Дуже притаєною письменницею була одна україністка, відома пізніше під псевдонімом Ірина Вільде. Але вона ніколи не призначалася, що пише. Ніхто не підозрівав у неї такого гарного повістярського таланту. А може вона й сама ще тоді не підозрівала в себе літературних здібностей? Бо письменницею вона виявилася аж геть по студіях. І то дуже для нас несподівано.

Читання власних творів на сходинах україністів було тільки однією точкою в програмі. Іншою точкою були т. зв. „живогазетні“ доповіді про сучасних письменників. Одною з перших того рода доповідей інформаційних була доповідь про футуризм. Я вже не пригадую докладно спонуки саме до цієї теми, але мені здається, що творчість галицьких „пролетарських письменників“ — в роді футуристичних творів Я. Цурковського. Деякі твори цього автора ходили між студентами, як усна словесність, нпр. такий вірш:

Дивний був світанок,
ясність сніжнобіла;
на дорозі коминар
і вода кипіла.

Або інший вірш, що починався такими рядками:

„Сонце піднялося на три копубі,
хата об хату притика;
сидить дядько на вербі,
з даху капає вода.“

Я ніколи не перевіряв, чи це справді твори Я. Цурковського, який мав славу футуристичного поета у Львові, але такі поголоски ходили між студентським народом. А втім, у Львові виходив журнал „пролетарської“ літератури „Вікна“, і там можна було найти як не такі, то дуже подібні вірші під футуристів. І це мабуть сионукало поцікавитися футуристичною творчістю східно-українських футуристів. На перший раз якось так вийшло, що доповідь про футуризм вийшла навесело, бо в творчості М. Семенка було багато чого веселого. А може хотілося трохи поглузувати з галицьких футуристів, а радше з т. зв. „радянофілів“, які в той час дуже захоплювалися життям в Советській Україні. І нам дуже були подобалися такі Семенкові твори, як оцей:

МИХАЙЛЬ
Ихайль
Хайль
Айль
Йль
Лъ
Ь.

Зокрема ж припали були довподоби такі Семенкові фрази, як „Гей, ви, підходьте, я хочу дати вам по морді“. Але в Семенковому „Кобзарі“ та в журналі „Нова Генерація“ були й зовсім доречні вірші, тому й трохи дивно було тоді, чому вся критика їх так лас. Ми ще тоді не розуміли, що футуристична творчість не йде по лінії того літературного напряму, що пізніше прийняв назву пролетарського чи пак „соціального реалізму“. І коли Семенко писав, що „верблюд з теличкою крізь одну восьму ігольного вушка швидше

пролізе віж: Михайль Семенко до літератури", то це було незрозуміле, чому це проложення мало бути таке важке й неможливе. Але потім ми зрозуміли, як більше познайомилися з советською літературою.

Антонич дуже цікавився сучасною східно-українською літературою і нераз давав короткі доповіді про неї. Вони були тим цікаві, що він пробував подавати характеристику окремих творів чи напрямів чи літературних груп, і часто та характеристика була доволі влучна. Антонич налевто був би виїшов колись і на добого критика, бо мав бистре око і вникливість. Пригадую, що ми довгий час сперечалися з ним про імпресіонізм. Я був склонний вважати імпресіонізм за літературну течію, в роді експресіонізму чи символізму, а Антонич вважав його тільки за літературний стиль. Десять у другій частині наших студій, на вищих роках, ми слухали з Антоничем лекції порівняльної літератури професора Кухарського. Це була в дійсності катедра польської літератури. А тому, що ми з Антоничем були „літературники“, ми брали участь у семінарах цього професора, якийуважався одним із визначніших польських літературних знавців і теоретиків. Він творив нічя власну теорію літератури і викладав її студентам на семінарах. На ділі це була транспозиція теорії ілястичного мистецтва одного німецького теоретика — Люїзи Потпешніг. Застосовуючи її до літератури, Кухарський прийшов до деяких дуже цікавих висновків, які треба вважати за особливо вартісні в теорії літератури. На його думку матеріалом літературного твору, не є, як це і в нас загально прийнято думати, слово, бо слово в нього тільки засіб, а матеріалом є зміст людської свідомості, того, що живе в психіці людини, отже автора. Матеріалом літературного твору може бути, подібно, як і в творах плястичного мистецтва, щось, що кожному загально доступне. Коли таким загальнодоступним матеріалом у плястичному мистецтві є напр. дерево, камінь, глина тощо, то в літературному творі матеріалом є творцева свідомість, психіка. Тому літературний твір не є мистецтвом слова, як це звичайно приймається, тільки мистецтвом літературних образів. Це дуже цікаві думки професора Кухарського, і я гадаю, що вони зовсім правильні.

На цю тему, тобто на тему теорії цього професора ми з Антоничем часто сперечалися, бо Антонич вважав методу аналізи літературного твору Кухарського дуже школянською і до наукового досліду літературних творів непридатною. На цьому відтинку ми завжди „ворогували“. І коли мені доводилося користуватися цією методою, я мав у ньому завжди опонента.

На сходини україністів приходили часто й інші студенти. Одні послухати цікавої живої газети, інші молодих авторів, бо це декому із них додавало охоти пробувати свого пера, а ще інші цікавилися україністками, між якими було чимало красунь. А були й такі, із

приходили фотографуватися разом з україністами, бо дуже часто сходини кінчалися спільною знимкою. Це вже ввійшло було якось у звичку. Антонич теж радо знімався, особливе ж, коли була нагода присістися біля одної дуже милої україністки, в якій він знайшов собі джерело надхнення. Курсували веселі легенди про Антоничеву любов і творчість.

Сходини україністів були для Антонича місцем товариського вироблення, бо він зразу був дуже ніяковий і несміливий якийсь, начеб сором'язливий дуже. Пізніше він змінився, або, як то кажуть, „виробився“.

Антонич почав друкувати свої перші твори щолиш після того, як учевнівся ід час своїх виступів у вужчому крузі слухачів, що не осоромиться перед ширшою публікою. Перші його твори друкувалися в журналі бувших пластунів „Вогні“ 1931 року, потім також у „Студентському Шляху“ та в інших журналах. Того ж року Антонич насмілився видати першу збірку віршів п. н. „Привітання життя“, куди ввійшли майже всі його перші твори, і з певною тривогою в серці вичікував відзвіту критики. Україністи прийняли цю першу збірку привітно й тепло, хоч не брали скептиків та іроністів. Майже всі україністи поширювали цю книжку, бо Антонич всунув кожному по кільканадцять примірників для проджі. Йому дали гонорар книжками. Україністи поширювали книжку серед своїх знайомих. Користі з того Антонич мав дуже мало, бо віршів ніхто в нас не купував. Може найбільше книжок розійшлося таки серед студентів, які вже знали Антонича, як поета, особливо в Академічному Домі, де Антонич зробив собі маленький склад своїх книжок, бо там була і домівка україністів і там відбувалися всякі сходини, доповіді, лекції, тощо.

Академічний Дім! Скільки думок та спогадів наводять ці слова. І які страшенно багаті вони змістом. Для одних це був осередок студентських зліднів, для других прибіжище й захист в біді і нужді, для третьих своєрідне „Монтеカルо“, де дві-три доби підряд грали в карти, заробляючи на „хліб насущний“, але для багатьох це був синонім „шницля“ за 50 грошей і чаю на обід. Для поляків це було „гніздо вивротовцуф українськіх і двічи гайдамацкей“, для польської поліції першорядна нагода вилити свою ненависть до українців і широко „погуляти“ (перекидали все доториногами, нищили, дерли, пороли подушки та сіnnики, ламали столи, лавки, крісла, нищили харчові припаси в магазині, били, знущалися). Для польських студентів це був найперший об'єкт вікнобиття, коли починалася протиукраїнська акція, а для львівських „Бригідок“ — постійне і найбагатше джерело постачання мешканців, так що „Бригідки“ були другим українським Академічним Домом, або його філією, де жило постійно і часово не менше студентів, ніж у правдивому Академічному Домі, а часом то й більше. Бувало заскочити поліція вночі, набушує, наробить

галасу і шкоди, а над ранок більшу частину мешканців переводить на Бригідки. Добре було, як в'язні попадали в якусь келію, а то не раз доводилося і по кілька днів перебувати надворі, під голим небом, бо в келіях було переповнення.

Насправді Академічний Дім був найбільшим, найрухливішим студентським осередком. Тут були найрізніші студентські товариства, організації й установи, тут відбувалися всякі студентські сходини, відчiti, доповіді, лекції, мітинги, з'їзди, конгреси, конференції тощо. І тут виховувалася, формувалася і набирала заправи до громадського життя українська студентська молодь. Тут формувався націоналістичний рух серед студентства і тут готувалася студентська молодь до боротьби за майбутнє українського народу. Та сама студентська молодь відіграла в історії українського визвольницького руху 30. і 40. років незвичайно велику й особливу роль. Тут кишіло, хвилювало, бурлилось і виливалося буйне студентське життя, таке багате й крилате та повне глибокого змісту, таке широке й розмащене, таке серйозне й ідейне! І коли ми сьогодні подивимось на ті часи й на те життя з перспективи хочби тільки кільканадцяти років і далі послідкуємо за пізнішими подіями, які зайшли і до війни на західно-українських землях і в часі війни на всіх українських землях, то ми не можемо не ствердити, що всі ті події були в дуже великій мірі залежні від колишнього Академічного Дому, або були під його впливом та проводом. Це зрештою висвітлить колись належно наша історіографія.

В такому середовищі обертається потрохи Й Антонич. І хоч громадсько-політичне життя того середовища не втягнуло його в свій вир, то все ж воно відбилося на його психіці і позначилося на його творчості. Антонич не був ні політиком, ні громадським діячем, він був поетом, але поетом свідомим своєї сили і того, що довкола нього діялось. Про це свідчить хочби одне тільки „Слово до розстріляних“:

„Це правда:

кров з каміння може змити дош,
червона місяця хустина може стерти,
але наймення ваші,

багряніш від рож,
горять у пам'яті на плитах незатертих.

Змагались ви уперто й мріяли й жили,
кохалися в суворості, як ми у гулях,
і ваші очі

сяли вічністю,

коли

у серці мов зоря застягла була куля.“

Так, Антонич давав від себе те, на що був спроможний, чим багата була його душа, давав свою пісню, яку складав на жертвенні

нику батьківщини, як інші складали свою „молодість тверду і ку-
черяву“.

Швидко після появи першої Антоничевої збірки відізвалася кри-
тика і привітала „Привітання життя“ зовсім привітно. Після рецен-
зії в „Ділі“, яка визнала його незаперечний талант та деякі досяг-
нення в формі і стилю, Антониччувся дуже щасливий. Потім появ-
илися ще якісь рецензії в іншій пресі, що теж були річеві та сер-
йозні. Взагалі ж критика виявила позитивні й негативні риси збірки
та визнала Антонича за талановитого початківця, перед яким відкр-
ивається майбутнє. І це було для нього багато, дуже багато. Після
цього він уявся з подвійним запалом до дальніої праці. Він не тіль-
ки сумлінно вивчав українську літературну мову, але й систематич-
но поглиблював літературні відомості, читав і перечитував давні-
ших і новіших та сучасних українських поетів, зокрема східноукра-
їнських, читав західноєвропейську літературу і писав. Вільні від уні-
верситетських зайнять хвилини проводив то в університетській бібліотеці, то в „Оссолінеум“, то в бібліотеці Наукового Товариства, де
його часто можна було побачити похиленим над збіркою чи хось вір-
шів, підручником поетики, чи теорією літератури, чи над якимсь
словником української мови. І кожний новий Антоничів вірш, чита-
ний часто па сходинах україністів, показував наглядно, що Анто-
нич інтенсивно працює над собою. Він вироблявся, як то кажуть, з
кожним днем, широко працював над кожним рядком, дуже сумлінно
перевіряв наголос чи не кожного слова, незвичайно уважно доби-
рав слова й побожно культутивував віршову форму. Це була вперта
й послідовна праця людини, що хотіла бути добрым поетом. Своєю
вдачею Антонич і був поетом. Тихий, часто замріяний, заглиблений
у собі, трохи романтичний і... закоханий. Любився в поезії і трохи
в дівчатах.

В 1933 році Антонич закінчив свої студії, склав останнього іспи-
та і одержав диплом магістра філософії та офіційно розв'язався з
університетом. Тоді мав більше часу для літературної праці. І цей
час використовував дуже сумлінно. Досить часто друкував вірші в
літературних журналах, а в 1934 році видав другу збірку віршів п. н.
„Три перстені“, за яку одержав літературну нагороду „Українського
Товариства Письменників і Журналістів“ у Львові. В той час діста-
ти молодому поетові літературну нагороду професійного літератур-
ного товариства мало таки неабияке значення, бо ж одержати її
хтонебудь не міг, а надто, що в ньому сидів і брав участь в жюрі
відомий львівський критик М. Р., який радше був схильний відмов-
ляти літературної вартости і добрым творам, аніж нагороджувати
молодих поетів, які тільки недавно дебютували. Але друга Антони-
чева збірка була справді небуденним літературним явищем у Га-
личині, так що не відзначити її було б рівнозначне з негацією кра-
щих літературних сил і молодих талантів. Бо ж добрих поетів у Га-

личині можна було на пальцях одної руки порахувати. Перше місце займав Маланюк. Визначним поетом був Мосенцз. Видне місце займали вже Ольжич, що властиво жив на еміграції в ЧСР, О. Теліга й Стефанович, а з молодших Б. Кравців і С. Гординський. Потім дійшов до них і Антонич — „поет весняного похмілля“, „хлопчина із сонцем у кешені“. Цю приналежність до групи визначних поетів підтверджив Антонич третьою збіркою, що вийшла в 1936 році напередодні його передчасної смерти.

По скінченні університетських студій ми вже рідше злибалися з Антоничем. Він входив помалу в інше середовище і наші дороги помалу розходилися. Стрікалися тільки в бібліотеці НТШ, або на засіданнях літературної секції цього Товариства, де відбувалися наукові й науково-дослідні доповіді старших і молодших науковців та кандидатів. І Антонич, як видко було, мав багато даних стати й науковим працівником чи там літературним дослідником, якби смерть не перервала нитки його життя. Ще в 1936 році видав гретю збірку поезій п. н. „Книга Лева“, за яку одержав нагороду „Українського Католицького Союзу“. Ця збірка показує повну дозрілість Антоничевого поетичного таланту. Навіть більше, вона має начебто деякі познаки перецвітання, яке ще виразніше виступає в четвертій збірці п. н. „Зелена Євангелія“ і в п'ятій п. н. „Ротації“ виданій уже по його смерті. Можливо, що Антонич помічав це і пробував помалу переключатися на прозу. Якби не смерть, то хто знає, чи не вийшов би з нього не гірший повістяр чи новеліст, як лірик.

Ще в 1937 році Антонич працює з відомим музикою Антоном Рудницьким над лібреттом до опери „Довбуш“, але в червні того ж року недуга заганяє його до санаторії, звідки простелилася йому дорога на... цвінтар. В липні Антонич прощається з життям, мавши заledве 28 років.

Благословенне есть безумство - хаос,
Що над сонцями клекотить,
Аби одвічно землі наріждались
І над безоднями пливли.

Т. ОСЬМАЧКА.

ЛЪВІВ*)

Мелодрама провулка св. Духа.

Присвята Тому, що
.. „був хрушем і жив колись на
вишнях“ ...

Вірші в п'єсі взяті з трьох збірок Б. І. Антонича: „Три перстені“, „Книга Лева“ та „Ротації“.

Музична ілюстрація п'єси фортепіяновими творами Василя Барвінського.

ПРОЛОГ.

(Далеко музика. На тлі чорних сукон Тінь Поета і Дзвінкова Дама.)

Дзвінкова Дама: „Де зalamавши руки сині,
рятунку кличе ніч намарне,
колишуться п'яниці й тіні
біля кульгавої лихтарні.

Блакитним квітом похилившись,
лихтарня, мов лілея, в'яне
і світ недійсний, тільки миші
ведуть шевців на місяць п'яних“.

Тінь Поета: Привид міста. Міста горлорізів і поетів, міста голоти і найчистіших душ. Я бачу виразно його зариси, що виринають із сизої мли. Квадрати домів підносять здивовані брови своїх гзимсів. Осінній вітер несе пожовкле листя

*) Ця п'єса молодого українського письменника І. Чолгана складається з прологу, сімох картин та епілогу. Кожна картина творить для себе цілість, але всі частини пов'язані з собою головними персонажами. Кожна картина змальовує окремий епізод історії Львова напр. кінець цісарської Австрії та заняття Львова українцями, український тайний університет у Львові і нагінка польської поліції на нього, епізод з підпільної боротьби в Галичині, епізод з першої окупації Галичини, часи німецької окупації та друга окупація.

За браком місця подаємо тільки першу й останню картину. Автор в оригінальний підхід в оформленні п'єси виявився в тому, що він у текст її вплітає вірші Антонича.

алеями Високого Замку, Цитаделі, Стрийського Парку...
Львів, місто радости і болю.

Дзвінкова Дама: Так починається балляда провулка. В теміні
ночі просуваються ним тіні. Це люди, що колись тут тер-
піли і раділи, поривались і падали, жили і вмирали. Тіні
проводка св. Духа.

Тінь Поета: Я бачу їх зовсім близько. У сірій мряці листо-
падової ночі тримтять сътла вікон сновидної коршми...

„Кіптява свічка й ніж щербатий
Червінна королева з карт.
Змішалась ява з сном крилатим
і все недійсно — ніч і чар.“

Дзвінкова Дама: Це світла каварні пана Семена. Звуки роз-
строєного фортепіану. На ньому грає сухітниця Марійка.
Щоки горять хворобливими рум'янцями. І враз десь знадво-
ру постріли. Чуєш?

Тінь Поета: Тіні стають живими постатями. Я чую їх шепіт,
їх розмову. Я пізнаю й Тебе, Багряна Пані...

Дзвінкова Дама: „В кублі химер, верзінь, наруги
під хлип свічок — тримтливих птахів
вороожать лупіям папуги
і грузнуть в стіл слова, мов цвяхи“.

Тінь Поета: Ти моя повірниця нічних примар і мрій, поетової
радости і муки. Я пізнаю тебе, Дзвінкова Королево! Ти за-
ходила тихими ночами в мою кімнату і сідала поруч мене.
Дзвінкова Королева. Багряна Пані моїх дум...

„Розкрита книжка, лямпа, блудні нетлі,
лягла на серце ржа думок.
На стінах тіні в'яжуть круглі петлі
в чудний і нерозплутаний клубок“.

Дзвінкова Дама: Ми, поете, теж тільки тіні...

Тінь Поета: Але ми, наші слова житимуть далі. Як тіні усіх
тих, що проходили крізь коршму пана Семена і провулок
Духа. Наші тіні дрижатимуть вічно над тим містом.

Дзвінкова Дама: Мрійники і зрадники, повії і святі, змовни-
ки і черевані. Ви всі співали пісню життю і змаганню за
кусок сухого хліба. За неозорі ідеали і зграбований гріш.
В уяві Поета ви стали блакитними маревами і плисти бу-
дете понад його містом, як білі голуби...

Тінь Поета: „Чарки, мов птахи піdlітають
понад столами, попід стелю

лопочуть крилами скляними,
дзвінками грають понад синім
кущем димів, що коршму стелять“.

(Музика енгармонійними тонами підноситься вгору і з за синього туману, на тлі чорних сукон, виринає сірий прямокутник камениці. Світла вікон, відхилені двері напис над ними: „Львів“. Каварня львівського провулка).

Тінь Поета: „Зів'яла вже зоря остання
і місяць теж зів'яти мусів,
та в черепа розбитій мушлі
шумить і плеще аж до рання
хор лупів і сажотрусів“.

(Музика втихає. Світло гасне. Гонг. Завіса затягається).

I.

(Гонг. Світло. Ніч перед Першим Листопадом. Каварня провулка св. Духа. За прилавком Янова, на кріслі дрімає її старий чоловік)

Антек: Ще один келішок!

Янова: Вже досить, пане Антик. Час вам додому, я замикаю.

Антек: Не відганяйте мене, пані Янова. Ще одну чарку. І один поцілунок, на добранич!

Янова: Пст... Тихо. Не бачите? (Вказує на чоловіка).

Антек: Один, одніський (перехиляється до Янової). Єдин, благам.

Янова: Не робіть дурниць. Пан піяни!

Антек: (пробує співати) „Пій, пій, пій браце, пій...“

Янова: (надслушає) Що за галас нагорі? Там бавиться пан оберст.
Ах, ті офіцери...

Антек: Пані Янова! То їх остання забава. Конець, баста! Австрія розпалася, завтра Львів буде наш! Наш Львуф!

„Пій, пій, пій браце пій...“

(Перехиляється до Янової, вона відганяється від нього. Пляшка з прилавка падає на землю. Ян зривається з крісла).

Ян: Цо єст? Цо такого?

Антек: Ніц, ніц, пане Янє. Читали ви в газетах? Австріяци ідуть додому. Львуф буде наш. На Личаків гdi вилізеш, та йой! Пані Янова, ще один келішок!

(В сінях дому шум міцніє. На сходах тупіт. До каварні вскакують з шумом Герр Ман та його гості).

Герр Ман: (в уніформі ц. к. офіцера) Кохані гості! Танцюємо

і бавимося далі! Кельнер, чарки для гостей! Бавимося останній раз! Ц. к. монархія дає прощальний бенкет.

Дамочки півсвіту: Браво, браво!

Ян: Панове, пізня година...

Грабя Сіньскі: Пане Янє! На мою відповіальність. Єstem Грабя Сіньскі! Нех жиє!

Дамочки: Нех жиє!

Герр Ман: Алесс вуршт! Ес істъ щон енде, енде...

Дамочки: Енде, енде!

Грабя Сіньскі: Дрогі пане радцо! Чого ви посумніли? Глуфка до гури! В новой Польсьце буде рівність і братерство. Слово гонору!

Дамочки: Слово гонору! Хі, хі, хі...

Радник Ович: Голова болить. Від алькоголю й того всього...

Герр Ман: Майн лібер Фройнд! І сильна голова не помогла.

Антек: Досьць швабуф і русінуф! Преч з німі! (демонстративно виходить).

Грабя Сіньскі: Ано, кокетки. Розвеселіть пана радника. Бєдачек!

Дамочки: Бєдачек! (кидаються до Овича).

Одна дамочка: (скаче на коліна і цілує радника в лісу голову) Котечку!

Герр Ман: (висаджує другу дамочку на стіл) Танцюй, мала! Музік, музік! (Під звуки канкан п'яна дамочка танцує на столі Кругом стола круться її подруги. Офіцер добуває револьвер і хоче стріляти на віват.)

Янова: Матко Боска! Він стріляє! Янє!

Грабя Сіньскі: Віват! Нех жиє!

Дамочки: Нех жиє!

Герр Ман: (кидає револьвером об стіну) Нема вже куль! Цум тойфель!

Грабя Сіньскі: Нема вже куль — нех жиє шабля шляхецка!

Радник Ович: Мені недобре, я мушу геть звідсіль.

Грабя Сіньскі: Не позвалям!

(Дамочки тягнуть Овича до себе, в круговорот танку. Офіцер і Грабя підносять чарки вгору.)

Усі: Віват, нех жиє, гох!

(Стукіт у двері. Галас не втихає. У дверях стає похила постать молодого професора Павлишина.)

Перша дамочка: Ходи до нас, до нас!

Друга дамочка: Який несмілий!

Грабя Сіньскі: Паньство, тихше! Тихше! (підходить до професора. П'яний канкан вривається) О, наш коханий моло-

дий професор! Що за щастя зсилає вас у наші рамена! Ах, я запомнялем! Відсвяткуємо вашу номінацію. Я ще вам не гратулював. Гратую, гратую! (до гостей) Кохані паньство! Маю честь представити вам: новоіменований професор медицини на нашому, від завтра польському університеті — доктор Павлішин!

Дамочки: Браво, браво!

Професор: (тихо) Я прийшов вас попросити... не робити галасу... Там, в сутеринах важко хвора людина... вмирає...
(Всі успокоються)

Янова: Пане доктор! Хто?... Боже съвенти! Таж то паньска матка! (професор похиляє голову і виходить.)

Перша дамочка: (заходиться враз п'яним сміхом) Ха, ха, ха...
Вже світає, а я ще не в ліжку!

Друга дамочка: Я засипляю, недотепи!

Третя дамочка: Вудкі!

Герр Ман: Бавмося потиху!

Перша дамочка: Без світла!

Інші дамочки: Хі, хі, хі, хі...

Грабя Сіньскі: Як сен бавіць, то сен бавіць! Позавтра приїжджає з Krakova Ліквідаційна Комісія. Досталем нині телеграм від Станьчика! Позавтра переберемо офіціяльно владзе! Нех жиє Ожел Бяли!

Дамочки: Нех жиє Грабя Сіньскі! Музика!

(Всі кидаються знову у вир музики й танку. Нараз на дворі постріли. Десь близько, на розі провулка. Вбігає схвильований Антек.)

Антек: Панове, зрада! Українци займають Львуф!

(Танок вривається. Всі вирячують очі.)

Грабя Сіньскі: Вольне жарти!

Антек: Не жартую. Пшисенгям! Ну, чого ви стали? До броні!
Не дами земі!

Грабя Сіньскі: (хватає Овича за комір) Пане Ович! То що?
Що, питам? Подла зрада!

Радник Ович: Пане графе, не тратьте нервів. Кожний народ має право на самоозначення... Я про ніщо не знаю, слово даю...

Антек: Преч з нім!

Дамочки: Преч!...

Антек: Покажеми Іванам! Гейже за мнов!

Дамочки: Гейже на Сопліцен!

(Кидаються до дверей та в них стає, в грізній поставі, Семен з крісом. За ним професор Павлішин шіддержує раєнного стрільця.)

Пан Семен (до всіх) Зробити місце раненому! Де тут господар?
Ян: (дрижачим голосом) Тут.

Пан Семен: Я лишаю тут нашого раненого, доки не прибуде
по нього санітарне авто! Зрозуміли?!

Янова: Так єст, пане капітан!

Пан Семен: Пане раднику Ович! За вами розбиваються телеві-
фоны по цілому місті! Ви на листі державних секретарів!

Радник Ович: (заточується від несподіванки) А, а...

Пан Семен: На ратуші має наш прапор!

Герр Ман: Саверльот! Дас Ферштеге!

Пан Семен: Спішіть мерщій до Народнього Дому. Там зби-
рається Рада Міністрів!

Радник Ович: Хлопці, хлопці! Ми не вмремо!...

Янова: Я теж у Юра кріжона!

Антек: Чекайце, Янова, єще зобачими! (вибігає, за ним да-
мочки)

Професор: (до Семена) Рана перев'язана. Нічого небезпечного.
Положити спокійно і відіслати до лікарні.

Грабя Сіньскі: Я не знав, пане професоре, що пан так опі-
кується русінамі...

Професор: (дивиться спокійним поглядом) Бо я теж русін...

(Світло гасне. Гонг. Завіса.)

VII.

(Гонг)

Дзвінкова Дама: (перед завісою)

„Мов бура плахта, хмара круків
сідає на дахах бриластих,
і місяць, звівши сині руки,
немов пророк, став місто клясти.“

(Завіса)

(В глибині Три Змовники, в темно фіолетному свіtlі, похилені
над столом)

1-ий Змовник: Сьогодні вполуднє застрілили на вулиці про-
фесора Павлишина!

2-ий Змовник: Хто?

3-ий Змовник: Ті, що Ластовецького й інших.

2-ий Змовник: Перестріляти усіх їхніх. Без сантиментів!

1-ий Змовник: Знаєш, що про це рішає шеф!

2-ий Змовник: Де він?

3-ий Змовник: Вже десять днів ждемо на вістку від нього.

1-ий Змовник: Він за Збручем. Сьогодні прибув Крук з Жи-

томира. Наші розконспіровані. Гестапо розстріляло всіх закладників.

3-ий Змовник: Що діяти?

2-ий Змовник: Треба порозумітись з Волинню.

1-ий Змовник: Німці розбиті. Відступають з Правобережжя в неладі. Наші лучники повезли до областей накази.

2-ий Змовник: Покажи плян!

(Схиляються над столом)

(Справа виходить священик. Йому назустріч Повія.)

Повія: (очі блищають непримітно) Стійте, не тікайте від мене! Я вас прошу, докторе!

Священик: Я священик, бачиш...

Повія: Священик?.. Страйвай... адже я дала тобі всі пляни, всі тайни Сокольнікова, і командира дивізії і... Страйвай! Не тікай! Одну, одну ампулку! Я заслужила собі на неї... Правда?..

Священик: Молися, молися за свої гріхи, за гріхи світа.

Повія: Я молюся до тебе! Я цілую твої руки. Дай мені її!

Священик: Я дам тобі молитву, спокій душі.

Повія: (в галюцинації, падає на жолішки перед священиком) Дай, дай! Один укол... А!... Як легко, як добре... Вона розходитьсь по крові, по тілі... Доходить до мозку! (по хвилині) Не хочеш? Чорті! Я... Я біжу до Гестапо. Я скажу, хто ти такий! Що я дістаю від них для тебе...

Священик: Боже!

Повія: (падає в судорогах на долівку, до стіп Священика. Світло гасне).

Дзвінкова Дама: (збоку сцени) На поверхі в'ється в судорогах морфійного голоду Повія. Доктор пропав безслідно і Гестапо скажені, шукаючи за ним... У темній залі, колишній коршмі пана Семена, зійшлися змовники, товариши Дванадцяти Стріл, ждуть на шефа... Тимчасом у підвалі, у Маніякального Шевця скривається молода жидівка. Вже третій день німці мордують на підльвівських пісках жидів...

(Світло. Перед священиком, на тлі чорних сукон, клячить молода жидівка. Біля них Маніякальний Швець.)

Маніякальний Швець: Нині знову вели їх безліку. За містом, на пісках копають власними руками собі могили... І земля розгортається, як біла постіль... Торохкотять автомати і душі злітають угому, як білі голуби ..

Священик: (підносить сумні очі до неба.)

Молода жидівка: Скрийте мене, скрийте!

Священик: Заспокійтесь.

Молода жидівка: Тата застрілили, а матір потратували чобітьми...

Священик: Заспокійтесь, Бог має вас у своїй опіці. Ви прийняли правдиву віру, а нині приймете нове ім'я.

Маніякальний Швець: (причинно) Біла, шлюбна постеля, як сніг...

Священик: Ви рішені побратись?

Молода жидівка: Скрийте мене, скрийте!...

Маніякальний Швець: Швидко, бо постіль як сніг...

Священик: Повторяйте за мною: Я... беру... собі... тебе...

(Світло над ними гасне. Тони музики)

(Рефлектор освічує групу змовників Дванадцяти Стріл.)

1-ий Змовник: Чуєте, хтось іде.

2-ий Змовник: Німці?

3-ий Змовник: Маєте пістолі? Живими не дістануть!

1-ий Змовник: Тихо. Чуєте? Стукіт.

2-ий Змовник: Наше гасло.

3-ий Змовник: Хто?

(Над Змовниками виростає в зеленому свіtlі висока постать.

Доктор.)

Змовники: Шеф!

Доктор: Що нового?

Змовники: Ми боялись, що Тебе зловлять.

Доктор: Мене ніхто живим не піймає. Плян виконаний?

Змовники: Так.

Доктор: Завтра...

(Враз вилють сирени.)

2-ий Змовник: Нальот!

3-ий Змовник: Шум моторів. Літаки над нами!

1-ий Змовник: Земля дуднить. Це бомби!

Доктор: Я знов відходжу від вас. Накази йтимуть через Центр Зорі. Як прийде час, я вернуся. (На місто летять бомби) Подайте руки! (Змовники встають і подають собі руки навхрест) Клянемось на Дванадцять Стріл що навіть смерть нас не розлучить! Ми житимемо вічно в наших ножах і кулях, в плямах ворожої крові на каменях міст, в полу-
м'ї великої і незгасимої Помсти!

(Свист і розриви бомб над містом. Світло гасне, і блискає впарі з детонаціями. У темряві чути голоси мешканців дому.)

Молода жидівка: Скрийте мене, скрийте!

Священик: Во ім'я Отця і Сина...

Маніякальний Швець: Іскри летять, як сніг...
Голос рудої Мілі: (з поверху) Рятуйте! Повія повісилась! Повія повісилась!

(Нові вибухи бомб.)

Священик: Во ім'я Отця і Сина...

Молода жідівка: Скрийте мене, скрийте!

Маніякальний Швець: Душі летять, як білі голуби...

(Музика грізно сколихує повітря.)

Дзвінкова Дама:

„Гремить підземний лоскіт здаля
вдаряє в мури буря дзвонів
і місто котиться в провалля
під лопіт крил і мегафонів.“

(Завіса.)

Е ПІЛО Г.

Дзвінкова Дама: (здаля лунає таж музика, що й у Пролозі)

„Північ чорна, наче вугіль,
ходить тінь по площі Юра,
в'ються обручами смуги
на блискучих, сірих мурах.“

Тінь поета: Із коріями провулка св. Духа стоять тільки руїни. Пригадують війну і бомби... Якась біла тінь майнула. О, друга... Третя...

Дзвінкова Дама: Листопадовий вечір. Провулком ідуть два силуети. Хто це? Молодий хлопчина, Славко, син Рудої Мілі, від Магіка. Дитина цієї ночі, очі атентату. Дитина тієї ночі, очі атентату. Дитина львівського бруду... З ним якийсь червоноармієць. З Полтави чи Одеси... Бачиш, вони зупиняються перед руїнами...

Поет: Я чув їхній шепіт, їхні слова, їхню присягу. Вони, тисячі і мільйони таких, як вони, нестимуть далі полум'я, що ним горіли люди провулка св. Духа і коршми пана Семена. Дивну силу має каміння -того міста: кров падає на нього і сходить червоними маками, що палають у серцях вічним багаттям!

(Музика, могутня музика наповнює ніч. Із чорних сукон виринає чарівна з'ява — Собор Юра. В синьому сяйві сріблом горить Його Хрест.)

Дзвінкова Дама:

„Дзвонить ніч на площі Юра.
Хрест неначе ключ могутній.
І стає, мов тінь похмура,
нерозгадане майбутнє.“

(Завіса.)

ДЖОН ЛЕМАН

Европейський кругозір англійської літератури

(З квартального „Ревю“ 45. Лондон)

Джон Леман, це один із визначніших сучасних англійських літераторів, що особливо цікавляться взаємодіянням европейських літератур та зокрема становищем англійської літератури до европейської. Він досліджує залежність англійського письменства від европейського і не соромиться признаватись, що англійська література тільки тоді досягала найвищого розвитку, коли була в найтіснішому зв'язку і залежності від культури й літератури европейського континенту. Леман не намагається доказувати, що англійська література тому европейська, що вона англійська, навпаки, він думає, що вона тому европейська, що вдержує якнайтісніший зв'язок з европейською та й орієнтується на неї.

Ця стаття дає багатий матеріал для обміркування нашим літераторам — европеїстам та антиевропеїстам — і показує, що англійські письменники ажніяк не відпекуються від впливів визначних европейських письменників. Навпаки, вони часто підкреслюють певну залежність від них.

Джон Леман (1907) видав багато збірок своїх поезій та інших авторів. Працює теж як видавець, що видає зібрані або вибрані твори давніших і сучасних англійських письменників.

Б. Н.

Ми розглянемо тут англійську літературу з тієї сторони, яка для нас, людей сьогоднішнього дня, стала незвичайно пекучою проблемою. Мабуть нема потреби завважувати, що на мистецтво й літературу треба дивитися як на незвичайних посередників між народами та як на найпевніший лік на ті недуги нашого духа, які стали дуже пригожим ґрунтом для війни і тираниї. Віра в цю місію мистецтва є частиною більшої віри, від якої Англія не відступила і в найважчі воєнні часи, тієї віри, що її непереможну силу ствердило варварство тим обхідним способом, що намагалося безоглядно погнобити всю культуру, яка не служила його божевільному прагненню до влади. Націонал - соціалізм упевнився в тому, що для його власного тріумфу европей-

ська культура із своїм глибоким корінням і вічно зеленіючими паростками мусіла бути ґрутовно знищена. Мусіла насамперед зникнути найважніша суть нашої християнсько-античної спадщини — віра в вартість душі одиниці і віра в рівність усіх людей перед Богом.

Англія завжди була частиною, і то дуже визначною частиною європейської культури, і тільки в найвужчому географічному розумінні — островом. І коли Англія в часи війни була відтята від Європи та майже зовсім залишена самій собі, вона все таки не перестала почуватися галузкою на дереві європейської культури. Бо англійська література тільки тоді досягала найвищого розвитку, коли найбільше вчуvalася в поезію і філософію континенту та ладна була її легко сприймати. Пригадаймо хочби часи романтизму — Байрона, Шеллі і Кітса. Але вже й за кілька століть раніше найбільші поети Англії багато черпали з криниці спільної європейської культури й творчістю — згадаймо лише трьох найбільших: Човсера, Шекспіра і Мільтона — досягали європейського значення. І хоч Англія майже перетлумачувала європейський світ ідей на свій лад, то вже ж нерозривність з Європою триває в англійському письменстві безперервно далі, і англійський письменник тоді дає з тебе найбільше, коли найвиразніше усвідомлює свою приналежність до Європи.

Коли, після 1940 року, Англія стала обложеню острівною твердинею, повстав нагло великий голод на книжку. І в тому заглибленні в літературу найбільш несподіваним було захоплення європейськими письменниками, такими великими епіками, як Бальзак і Пруст, Толстой і Достоєвський. Тоді і два великі німецькі поети — Рільке і Кафка — здобули дуже сильний і тривалий вплив на молодшу генерацію англійських письменників.

В тому часі на цілому південному побережжі Англії стороха виглядала інвазійної фльоти — але духовно Англія не далася звести до ролі острова. Творці мистецтва лупали духовий гравічний мур з тужливим прагненням пробитися на другий бік; це свідчило про їх зв'язаність з Європою. Щоб їх зрозуміти, щоб зрозуміти думки і почуття англійського письменства воєнного часу, мусимо коротенько прослідкувати за деякими розвитковими лініями від 1930 р.

Серед одної групи молодих письменників повстав у той час сильний, як наваяльна буря, рух, що гарячково змагав до оновлення. І в одному-єдиному десятиріччі цей рух зазнав незвичайно багато змін. Однаке вислідом цих змін не було ані розчарування, ані безнадійність, ані культурне пухмілля; країна вийшла радше на певну духову поставу, яка далеко швидше відповідала старій англійській традиції, закоріненому недовір'ю до ущасливального вселікувального засобу і закостенілих доктрин. Ота

постава йшла рука в руку із співчуттям до людського горя, із заглибленням у проблему правди і кривди. Ця зміна не провадила й до висихання творчої сили й живучої діяльності, бо запал до політичної акції і політичної інтерпеляції вніс до творів цих письменників якесь переживання, якесь знання, яке стало сильним спійлом їх світогляду.

В. Г. ОДЕН, С. ДЕЙ ЛЮІС, СТІВН СПЕНДЕР і Л. МЕК НІС — це найбільш відомі прізвища в модерній англійській літературі. Одена треба б властиво зарахувати до американської культурної сфери, бо він уже років із сім не живе в Англії; Дей Люіс, Спендер і Мек Ніс вважаються сьогодні і поза границями Англії за сильно наснажене ядро модерної англійської поезії. Перед п'ятнадцятьма роками вони були групою образоборців, що намагалися поставити сучасну поезію дороги ногами, впровадити нові ідеї та нові методи і надати взаємовідносинам між мистцями і сучасними подіями нового толкування.

Це було близько 1930 р., коли політичний і соціальний лад, ціла міжнародна структура зазнали такого наглого потрясення, як японській дім під час землетрусу. У віршах Одена і Спендера та в романах їх приятеля К. Айшервуда відкрився нечайно світ безробіття і нужди, упадку буржуазної верстви і повстання війовничого партійництва. Це був світ, що на його великоміських вулицях зударялися фашисти з марксистами, і в той же час на задньому пляні показувалися хмари назриваючої війни. Це було в поезії того десятиліття щось зовсім нове, як і новим було бажання, яке щораз голосніше підносили вони самі і їх літературні наслідники, зірвати із звичками думання та способом оцінювання сучасного суспільства, а разом з тим і змагання до повнішої життєнастанови, яка б стояла більше у співзвучності з великими сучасними проблемами і конфліктами і яка, мабуть, могла врятувати європейську людину від близької катастрофи.

Ця спочатку заплутана і невиразна відмова від минувшини і світового ладу, якому грозило вдушитися в хаосі і крові, набирала постійно щораз міцніших зарисів і ставала в часі еспанської громадянської війни майже зовсім ідентична з певним політичним віровизнанням, „з вірою революційного марксизму“. Це мистецько-політичне вирівняння — воно зрештою було досить короткотривале — відсувало на якусь хвилину в тінь усе інше, що в творах цих поетів було таке нове, передовсім їх зужиткування пізнання, яке Фройд і модерна психологія відкрили через несвідоме. Це особливо виступало у віршах Одена, який був повний десяток років найвизначнішою постаттю в тому русі.

Вже напередодні Мюнхену прийшов сумнів і розчарування, і молоді письменники почали ставити собі питання, чи їх політична діяльність є в згоді з їх мистецькою відповідальністю. У

своїй книжці про модерну європейську літературу я порівнював тоді нову літературну течію з відкривною подорожжю по непевних і невідомих водах. „Нема дива — писав я — що ця подорож натрапляла на несподівані супротивні хвилі, на підводні скелі, на повні заростів мілини, і вела до приманливих берегів, які показалися потому пустинними і нездоровими. Одною з тих міцних течій було намагання відогравати щораз більшу роль в політичній пропаганді, а це в більшості випадків кінчалося тим, що письменник ставав знаряддям у руках партійних політиків. Перешкоди виростали із сполуки марксівських або споріднених теорій і доктрин з творчою заповіддю. Від приманювальних берегів привітно повівали пропагандивному письменникові пальми, а хто зблизився до них, швидко втрачав духову поживу, і його заглушував крик папуг. І так деякі автори переконувалися, що „пролетарський реалізм“ був морською пустинею, де не було чим дихати і де блукали „розкинені корабельні уламки.“ Коли вибухла війна, прийшла хвилина відпливу, якщо не зважати на тих, що завжди більше почувалися політиками, а щолиш потім мистецями.

Як це сталося, що такий високополітичний чин, як боротьба з найміцнішою фашистівською країною, прискорив остаточний відрив літератури від політики? Звівши це до простішої формулі, це походить з того, що ті письменники зразу приписалися до політики, бо вірили, що зможуть відвернути загрозу війни. Та мимо всіх їх зусиль війна таки вибухла. Отже від 1939 року політика майже зовсім замовкла в їх творах. Після 1940 року в ізольованій, смертельно загроженій Англії здергливим був навіть патріотизм, що в якісь менше дозрілій і вірівняній, ніж англійська, культурі легко міг перекричати інші голоси.

Англія змагалася за своє існування, і більше того, за рятування всіх свободних уряджень світу. Палке захоплення цим завданням просякнуло вірші і прозові твори, що тоді повставали. Вони відбивають своєрідне почуття, з яким Англія навертала до минувшини, до своєї власної національної минувшини. Це захоплення ніколи не було бомбастичним і ніколи не вироджувалося в палаючий ненавистю і жадобою помсти гурапатріотизму. Цей вогонь не потребував штучного підсилення і ніколи не затлумлював глибокого співчуття до трагічного страждання всього людства. Провідні англійські поети, письменники, історики й філософи показалися під час війни гідними великої традиції, в якій вони народилися — тієї традиції, якої притаманністю є незалежне споглядання. Нахил до сумнівів у всіх публічних справах, що повстав із глибокої віри в вартість і гідність людини і з постійного роздумування над проблемами правости і неправости, спра-

ведливости і кривди, отже із традиції, базованої на основоположних вартостях європейської християнської й античної культур.

Отак ми знову прийшли до безпосередньої сучасності. Мистецька творчість Спендера, Дей Люїса і Мек Ніса є щира і поважна і духовно дозріла, як тільки правдиве мистецтво спроможне дозріти. Їх твори завжди діють формою так само свіжо і буйно, як і багатим та образним змістом. Воно ніколи не впадає в закостенілі формули. Але ті автори вже не опановують літературний світ у такій мірі, як перед п'ятнадцятьма роками, їх можна тепер виразніше міряти, рівняючи до багатого росту старших письменників. Старша генерація на чолі з Т. С. ЕЛІОТОМ і Е. СІТВЕЛ пішла зовсім іншими дорогами, багато дальше, як їх молодші сучасники. А проте вони несподівано зближаються до себе, а саме духом, який сьогодні проникає їх твори.

В останніх роках виступило декілька нових письменників, які і подають великі надії і багато сповнюють. Дехто з них воював на одному з фронтів, які перекраяли землю. Сьогодні ще не можна сказати, скільки з них під мирним небом збереже ту близкуючу репутацію, яку їм уділила буряна авреоля війни. Але мусимо тут згадати двох молодих поетів: Сідне Кайз і Елан Люїс — які були сповнені сповнені свого мистецького покликання і, як сотні тисяч, мусіли заплатити гірку данину, яка мусіла бути заплачена, щоб замовкли гармати.

Помішання вийшло б, якби ми хотіли вичислити всі прізвища, починаючи від ДАЙЛЕНА ТОМАСА, ДЖОРДЖА БАРКЕРА і Дейвіда Гескайна; але дуже знаменним для пекучого зацікавлення, з яким англійська поезія поглядає до Європи, є те, що в ліричних творах цієї генерації так часто стрічаємося із впливом французького символізму, тієї мистецької течії, яка так глибоко впливала на ґрунтовно різних поетів, як німецького Рільке, ірляндця Ітса, француза Валері і росіяніна Блока.

Європейський кругозір — це, очевидно, не означає захоплення одним якимсь поетом, чи одним якимсь напрямком. Вірші Т. С. Еліста виказують велике знайомство з великими майстрами античного світу і нових часів. Вони повні свідомої співзвучності і зв'язку з Вергілієм, Данте, Шекспіром, з біблією і французькою поезією минулого століття. ЕДІТ СІТВЕЛ, лірика якої в останній fazі розвитку досягнула пристрасного співчуття і пророчого пізнання, які роблять її воєнною лірикою в найправдивішому розумінні (хоч про війну тут ніде і не згадується безпосередньо), послуговується в рямках символіки природи, якою опановані її вірші, образною мовою, в якій класичний міт пере-

плітається з християнською історією. Це поєднання таке досконале, наче б три тисячі років людської культури були вічно живі. Сучасність поставлена перед велетенським тлом минувшини, культурна людина — перед тлом прадавнього життя всесвіту — правдиво мистецьке діло.

Європейська свідомість означає відданість справі, яка заторкує не тільки власний край, а європейську людину взагалі і від правдивого мистецького твору треба чекати, що він понесе світло в духову кризу, в обличчі якої ми сьогодні стоїмо всі. Власне це світло виступає нам назустріч із творів Т. С. Еліста й Едіт Сітвел, із того найціннішого, що під час війни написали Спендер, Мек Ніс, і Дей Люїс та з творчості десятка інших.

Світло в темряві теперішніх проблем — ми находимо не тільки в сучасній англійській поезії, але й у художній прозі, в повісті. Тут назвемо тільки два прізвища, які для континенту можуть бути нові: ГРЕГЕМ ГРІН, один із найвизначніших модерніх романістів Англії, в чиїх творах із силою об'явлення порушена найістотніша суть сучасних проблем і РЕКС ВОРНЕР якого повість п. н. „ЛЕТОВИЩЕ“ мабуть більше як який-небудь інший твір цих років віddaє етичний конфлікт наших часів.

У зв'язку з цим важко говорити про англійський роман, не назвавши одної письменниці, яка померла ще до війни і якої твір відноситься переважно до обговорюваного вище п'ятнадцятиліття, але яка своєю геніальнюю силою й особливістю має тривале європейське значення. Це ВІРДЖІЯ ВУЛФ. Країною її творів є завжди Англія, але вони сягають багато дальше поза ці граници, бо вони є поетичною відміною тем вічного значення.

Питання часу і смерти, сенсу і правди життя дзвенять у її творах, як звуки святкових дзвонів, які дзвеніли колись у драмах і сонетах Шекспіра. В її останнім романі, виданім уже по її смерті, — „Між діями“ — збільшується щораз сильніше проймаюче світло, яке кидала її вчутлива уява на питяння буття, і часами доходить до сліпучої яскравости.

Визначний історик літератури лорд ДЕЙВІД СЕСІЛ поставив таку формулу: Кожна велика країна виявляє в мистецтві свого духа найчастіше в якісь означеній формі. Італійці в малярстві, німці в музиці, росіяни в повістях. Особливість англійської літератури в тому, що вона розвивається неперерваною лінією від найдавніших часів. Німецька музика, італійське малярство цвітуть найвище зо дві сотні років. Але Англія вже від 14 ст. видає великих поетів одного за другим — приклад без порівнянь в історії мистецтва“. В цій непроглядній галереї предків міняються поети найрізніших здібностей і чуттєвих напрямків, і все таки можна говорити про одноцілий дух в англійській поезії; одна нитка тягнеться почесні ткань цілих століть, від Шекспіра че-

рез Вордворса, Блейка і Кітса аж до теперішності. Це можна либо нь так сформулювати: англійська поезія стає завжди щораз наново звістуном правд, які для нашого життя, для нашої загальної культури мають найвище значення. Це правди, що лежать поза межами розуму і логічного висновку та мають тривалу вартість, якої ніколи не зможить досягнути ні політичні, ні соціальні, ні господарські конструкції. Очевидно, англійська поезія аж ніяк не заперечує потреби тих конструкцій з людської руки, але вона є вістуном тієї правди, що у всесвіті є інші речі, без пізнання яких світ розуму мусів би стати темним льохом, з якого виходу нема.

І в тому лежить європейське значення англійської літератури взагалі. Кожний вірш, кожний прозовий твір це вікно в спільну країну духа. Тому треба ширше відчинити вікна. Кожна країна мусить познайомитися з поезією, повістю, театром інших країн, мусить пізнати панівні філософічні течії і вичувати мистецький пульс потойбіч своєї географічної границі. Європейська культура, до якої ми всі причетні, не є просто щось таке, як скарб нерухомий, який може пропасти лише через лінивство серця і духову безжурність, ні, її мусить наново відкривати кожна нова генерація і наново створювати. І для цього творчого чину Англія потребує інших країн Європи, а ті потребують Англії.

Переклав Б. Николин.

A. L.*)

Вечори дитинства

Ворота всі вели у неозоре.
Скрізь за горбом був моря синій чар,
і теплий вітер кидав білі зорі
в ясних долин відкриті водозбори
і понад ними гнав отари хмар.

Садки рясні темніли і мовчали,
і кликав хтось з жасмінових кущів.
Гойдались водограї і співали,
і серде віддавалось на поталу
п'янким мельодіям усіх ланів.

Та мусів ти добра свого глядіти,
щоб сам себе до краю не роздав.
Немов розлука, тяжив запах квітів,
намоклих від роси, і місяць звідтам
розмаяним вітрилом випливав.

Переклав ЮРІЙ КЛЕН.

*) Під цими ініціалами вірш був уміщений у ч. 512 швейцарської газети „Der Bund“ від 3 листопада 1946.

I. КАЧУРОВСЬКИЙ

Окасен

Присвячую Б. Я.

Хмурі вежі і мури грізні,
Де незбуджена спить давнина.
Ось і щілина в темній стіні,
Що крізь неї тікала вона.

Ти вдивляєшся в древні знаки,
Поринаєш в забуті часи,
І на мить повертають віки
Віщу казку любови й краси.

І здається, що вийде вілан,
У якого питатимеш ти,
Як до неї дорогу знайти
Серед росяних піль і полян.

І здається: за смутком алей —
Білих квітів пахучий замет,
І в альтанці з троянд і лілей
Дожидає тебе Ніколет.

ПРИМІТКА. Окасен і Ніколет — герой і героїня одноіменної середньовічної південно-французької повісті. Короткий зміст: Окасен і Ніколет кохають одне одного, їх розлучають, ув'язнюють. Ніколет втікає на волю, пізніше Окасен іде її шукати і знаходить серед ча-рівної природи. Повість оригінальна формою і змістом. Досі на півдні Франції є руїни замку, де ніби-то відбувалася дія повісті.

Б. ОЛЕКСАНДРІВ

Яскрава постать

(В річницю смерти Авеніра Коломийця).

Вперше зустрівся з ним позаторік восени на зборах Літературно-Науково-Мистецької Спілки в Зальцбурзі. Непомітний сидів у кутку, прислухався до дискусій і час-від-часу щось нотував у блокноті. Я не зінав тоді ні його, ні інших... Був на зборах приїжджим гостем, якого цікавив не стільки зміст дискусій, як форма. І я навіть нишком бавився, занотовуючи на клаптеві паперу дивовижні звороти та слівця деяких наших письменників.

Людина, що сиділа в кутку і прислухалась до диспутів, не справляла на мене окремого враження. Крізь серпанок синявого диму від цигарок я бачив високе бліде чоло, довге волосся, зачісане догори, сірі, проникливі очі... Зір байдуже звертався далі, перескакуючи на чиюсь сивину, окуляри... і тільки коли та людина почала говорити, я пильніше приглянувся до неї, бо відчув у її кволому тілі велику енергію, великий творчий дух і рідкий талант промовця..

Запитав у сусіда прізвище, і відтоді вже знав Авеніра Коломійця. Примхлива доля перенесла мене незабаром до Зальцбургу і я близче зійшовся з спілчанами. Авенір не здавався мені товарищем. Може причиною цього була недуга, може вже мав таку вдачу... Хтось навіть казав з докором — гордий! Але з часом я мав нагоду переконатись в причинах його замкнутості і стриманости, усвідомити прикрість його життєвих і творчих шукань, гіркоту людського нерозуміння...

Був травень, в повітрі пахло весною й квітами. Я зайдов до нього в справах „Керми“ — журналу, який приносив йому багато втіх і багато турбот. Поборюючи недугу, він цілими годинами сидів за друкарською машинкою і друкував на матриці рукописи. В бараку було тінсто і непривітно, ми вийшли надвір і сіли на широкій лаві проти сонця. На близьких узгір'ях зеленіли ліси, огортаючи звідусіль велику білу кірху Марія-Пляйн. Високо в промінні сонця золотіли хрести на банях...

— Гарно? — спітав Коломиєць, показуючи рукою в тому напрямі. — Наче зі справжнього золота. Це тому, що — сонце. Вночі ви й зблизька не побачили б хрестів у темряві. Так і людське життя. Воно тільки тоді буває яскравим, коли його опромінює якась світла ідея, якесь величе чуття... Без цього не можна бути справжнім мистцем.

Говорили про поезію. Він був цікавий і дотепний співрозмовник. Кількома словами малював творчий образ того чи іншого поета, давав стислі, але влучні характеристики. Суворий до себе, вимагав також багато від інших. На один з моїх віршів поморщився: „Слабо...“ Дуже не любив поширені на еміграції „принагідних критиків“, що будучи нездатними збагнути суть твору через свою літературну чи взагалі розумову вузькість, брали, проте, повчальний тон. Я сприймав такі випадки гумористично. Авенір Коломиєць сердився.

До останніх днів свого життя був діяльний і повний задумів. Закінчував редактування другого числа „Керми“, писав статті, рецензії, вірші, підготовляв до друку збірку поезій, упорядковував репертуар лялькового театру, складав есперанський словник... Здається, мав передчуття, що скоро згасне, і тому спішив.

— Добре було б переїхати в долину, — сказав раз при зустрічі.
— На цих горbach часами дуже важко...

Проте, не любив скаржитись, або говорити про свою недугу. Лише по смерті я прочитав його вірші, написані весною 46 року, в останні місяці життя. З них було видно, що він на тішив себе ілюзіями, а більше, ніж будьхто, усвідомлював блізькість кінця. Ті вірші мене дуже вразили. Це була справді філософсько - спокійна констатація факту:

Непоборний присуд живучим:
хто вродився, тому й умрать, —
і остання година розлучить
з усіма, що віддатись їм рад.

Виб'є вироку час невідкличний
збайдужніти до всього — закон.
Круг народжень і смерти одвічний
хай замке тоді мій похорон.

Та вгадати живому ще годі,
де й коли отой станеться скін:
нагло смерть удереться, як злодій,
чи усім оповість про це дзвін?

Ну, й байдуже — чи плакати будуть,
исалтиря чи хто скоче читать,
чи похвалять мерця, чи осудять,
чи уткнуть в узголов'ї хреста.

Я одну лише мрію плекаю:
умирать межи вільних ланів,
на весні, у зеленім розмаю,
і щоб жайворон в небі дзвенів.

А як стане на дно домовина,
і посипляться жмені землі, —
хай не буде це камінь, ні глина,
ні чернозем чужої ріллі.

Хай на віко, мов шелест поранній,
наче щебет весняний пташок,
упаде, запушмить уостаннє
з Погориння мій жовтий пісок.

А в годину, як роси налинутъ,
хай рука чиясь добра, свята
надо мною посадить барвінок
і в піску нарисує хреста.

І перервану пісню надії,
недоказану казку краси
я співатиму далі, як вмію
крізь безсмертну барвінкову синь...

На початку липня стан здоров'я Авеніра Коломийця погіршився і він ліг в шпиталю. Проте, й тут не залишав праці та зв'язків зі Спілкою. Коли почував себе краще, приїжджав до хати.

— Скучно за родиною, — говорив він, бавлячись з малим білоголовим Жданом. — Та ѹ як лежати цілий час в кімнаті, коли надворі таке чудове сонце і таке світле небо?...

Я приніс йому збірку моєї лірики. Хотілось почути думку „нешадного“ Авеніра. Знав, що він не оперуватиме загальниками і в своїй критиці не повторюватиме з міною вченого звичайних троїзмів. Сумнівався тільки, чи сподобається йому настрій деяких речей, навіяній нашою чорною дійсністю. Тому спитав:

— Лаятимете за мінор?

— Ні, — відповів, посміхаючись. — Зараз справді тужити не модно, але туга, може, найбільш людське і найбільш імпульсивно - творче почуття. Пам'ятаєте мое „Слово про тугу“:

В серді туга і кров невіддільні:
Туга матір'ю робить дівча,
Туга музою в пісні весільній,
Туга в сонці і туга в ночах...

Ми стояли біля бараку й дивились, як на обрій поволі сідало червоне сонце. Війнуло вечірньою вогкістю. Авенір Коломиєць щільноше загорнувся в плащ.

— На оцих кам'янистих чужих дорогах я загубив решту свого здоров'я — несподівано різко сказав він. — А тепер, мабуть, мушу

відійти, не зробивши й половини того, що думав...

Ми прощались.

— Заходьте, — просив він, затримуючи мою руку в своїй.— Приготуйте щось для третього числа „Кермі“...

Дивився, як худа постать Коломиїця віддалювались між бараками й думав: як багато спільногого в трагічній долі українських письменників! Згадався Коцюбинський, Л. Українка, Франко, Грабовський, Плужник і багато-багато інших...

Коломиєць був хворий, але ніхто не сподівався, що скоро його втратимо. Тому вістка про смерть, що прийшла до нас сонячного ранку 22 липня приголомшила всю зальцбурзьку українську громадськість. Це була відчутина втрати для кожного, хто болів справою розвитку рідної культури, хто міг об'єктивно зважити й оцінити те, що дав і міг ще дати Коломиєць.

24 липня ми проважали тліяні останки письменника в останню путь. Серед чужих кам'янистих гір виросла ще одна могила — могила того, хто мужньо, по-людському пройшов свій короткий шлях.

ПРИЧИНКИ ДО НОВІТНЬОГО УКРАЇНСЬКОГО ЛІТЕРАТУРНОГО РУХУ

I.

Невідомі вороги культури прислали до „Літаврів“ споторенний і скалічений текст того уривку з „Попелу імперій“, що вміщений був у 2 ч., а також дозволили собі насміхатися з шанованої усім суспільством Редакції.

З обуренням вміщаємо цей матеріал, п'ятнуючи його нашим осудом.

ПОПІЛ ІМПЕРІЇ

(Пародія)

Крізь комин з печі пахне чимсь смачним,
І товстопике сонце десь поволі
Гойдається, як шлунок в корчах болю.
Від річки пар струмиться, наче дим.

Вже, продіравивши полотна площ,
Летять із дзенькотом жуки - трамваї,
Трамваї здоганяють водограї,
А з водограїв обливає дощ...

Десь під каштанами веселий крик:
Когось колодою там придавило.

На милого свого чекає мила —
Нудно - терпляче, так, як і торік.

А на мосту чавуннім поліцай
Закаменів в монументальній позі:
Допомагаючи страху й тривозі,
І день і ніч він береже свій край.

У тім краю, між стін музеїв - прерій,
Опиняється Літаври № 2,
А в них, як річ у всі часи нова,
Чергова доза „Опелу імперій“.

Ось Кошелівця „Сюр-мадерний стиль“.
Про все сказав, нічого не замовчав!
Доволі є критичної там жовчі,
І навіть рацією тхне звідтіль ...

Драмстудії, народженій в боях,
Ю. Дивнич проспівав бучний акафіст.
Вже їх чимало в Дивничевій шафі,
Солодкий спів прилип на сторінках.

Май пестить сосни і всілякі зела.
Воскреслу душу променем квітчає.
Піти хіба в кафе, напитись чаю,
І сісти знов за мрійні каравели ...

Іван Евентуальний.

2.

БРАЗІЛІЙЦІ

Місце дії Інсбрук. В залізничних вагонах сидять українські родини, що виrushають до Бразілії. Чути з вагонів веселу пісню:

Іду, іду до Бразілії,
На банановий баштан.
Там на добрім цикльостилі я
Видрукую мій роман.

Буду разом із горилами
Жерти жовтий ананас,
З індіяночками милими
Скрізь гуляти самопас.

В цю хвилину перед вагонами з'являється репатріяційна комісія.

Репатріятор. Схаменіться, люди! Та бійтесь господа —

Маркса! Що робите, куди їдете? Та ж там кокоси, падаючи з пальмових дерев, трощитимуть вам голови! Індійці сонячними ударами розбиватимуть черепи! Гадюки підколодні жалитимуть дівчат ваших у пяти, і поєвиридикують вони у підземне пекло Плутонія!

Удави на яблунях спокушатимуть жінок ваших, яким вже й тутки не можете дати ради! Достиглі гранати — хай Маркс боронить — просто з галузок летітимуть і разриватимуться серед вас.

Голоси. Чуєте, чуєте?

Репатріатор. Замісць цього я пропоную вам поворот на родіну. Рідна земля кигиче за вами, предки кримські побиваються. Стяги багряніють. Сам Патьомкін лаштунки лаштує.

Голоси. Їдьмо, їдьмо!

Інші голоси. Пустімо 15 ракет,
Влаштуймо собачий бенкет!

Окремий голос. А чи дадуть нам там їсти?

Репатріатор. Еге ж! Літрами

На ходу
Баланду.
Макитрами
В лушпинню зерно
Друшляками вино,,
Решетами бульйон,
Як було іспокон.

Голос з вагону. А ми в Бразілії хочемо помаранчами торгувати.

Репатріатор. Дивничі з вас, бо по-дивацькому мислите!
Доки, купуючи,
Спекулюючи,
Будете залізничними шляхами
Їздити з кошелями?

Доки будете кошелівцями по світі мотатись? Чи пойдете зо мною?

Окремі голоси. Ніколи!

Репатріатор: А ну, нехай ті ніколини виступлять наперед!
Мовчанка.

Окремий голос. А за що вас кожний клене?

Репатріатор. А ну, давайте сюди тих кленів!
Мовчанка.

Голос Тичини за горами:

Барками, барками, вугляними, смоляними
Гей сюди, в очерт — Саморобними.

Йде в Таймир дезертир,
Ланцюгами, мотузками

Обгадюченій.

Дурнями, дурнями, наче море кораблями,
Переповниться ешелон — ніжнобетонними.

Буде бій вогневий,
Сміх буде, плач буде
Перламутровий!

Голос із вагону. А де ж ми грошенят заробимо?

Репатріятор. Тут дають вам дерти паперці, а там пригорщами вигребатимете золото, золото!

Голоси. Ідьмо, Ідьмо!

Хор дітей. Ой, матінко, матінко!

Як же то наші лопатоньки
Та будуть те золото копатоньки
На таймирськім болоті,
На колимській роботі?

Окремий голос. А чи дадуть нам самостійість?

Репатріятор. Буде вам рідний нарком
За мадярським зразком.

Голоси. Хочемо репатріації, хочемо репатрі-я-л-ці-ї!

Голоси немовлят. Хочемо рематріації, хочемо рематрія-я-ці-ї!

У теплім череві мамок
Жили ми добре без карток.
А тутки, як-ні-як,
Нам цукру брак!

Репатріятор. Ша! Хто хоче їхати додому, мусить напам'ять знати катехизис. Ану, станьте в ряд, я переіспитую.

(Люди шикуються й один по одному говорять).

1-ий. Аз єсьмь Вождь твой.

2-ий. Не сотвори собі вожді інії.

3-ий. Не згадай імени Вождя твоєго всує, бо він не лишає без кари того, хто згадає його в анекdoti.

4-ий. Святкуй не день проголошення самостійності, а день жовтневої революції.

5-ий. Шануй Вождя і Вождиху свою, щоб не попасти в краї холодні років на 25.

6-ий. Не вбий партійця!

7-ий. Не прелюбодійствуй з жінками і мужами чужоземними і не дружися з ними.

8-ий. Не укради колоска зі стерні, ні з снопа қоло поля овечого або коло козного.

9-ий. Лжесвидітельствуй проти батька твого, сусіда і брата.

10-ий. Не побажай хати, худоби чи жінки більшого твоего, бо все те належить державі, яка єдина має право реквізувати їх.

Репатріятор. Гаразд! Всі, хто знають катехизис, діставайте путьовки. Для тих, хто не знає, влаштуємо двотижневий курс зубрячки.

Слухайте!

Я врятував вас від Бразілії! Я врятував вас від тропічної спеки! Від рабської недолі! Я вратував вас від чужих гадюк! Врятував від гранат, які в тій страшній країні просто з дерев летять! Від левів і тигрів! Щоб на родіні, з вовками живучи, по вовчому вили!

Всі разом. У-у-у-у-у-у-у-у!

Ждан Криця. Я за репатріяці-ю-ю-ю!

(Наближається гурт колядників з п'ятикутною великою звіздою)

Колядники. Нова радість настала,
Радість нова.
Всіх нас помалу
Ловить братва.
Ловить, мов ятір
Родіна - матір,
— Мов саква.

Хор дорослих. Мов саква, мов саква, мов саква.

Хор немовлят. Ква-ква-ква-ква-ква!

Ждан Криця. Рушаймо в похід! Додому, люди!

Леонід Полтава.

Перетерла проклята Криця
Сіру землю і сірий відчай.
Патагонію нам подавай,
Бо наш рідний, затурканий край
І без того що-ночі нам сниться.

Репатріятор. Не слухайте подсознательнаво елемента!

Ждан Криця. Там, на родіні, діють навітні Колюмби, які щодня відкривають відкриті і невідкриті Америки. Там ми відвідаємо катакомбу великого усопшого Вождя, яка скоро прийме й прах Сучасного, Великого, Геніального, Безсмертного.

Голос із юрби. А як же ви думаете вшанувати могилу навітнього Колюмба?

Ждан Криця. По еспанськи: *cagar en la tumba!*

Завіса.

РЕЦЕНЗІЇ

Петро Волиняк, „ПД КИЗГУРТОМ“, оповідання, В - во „Нові Дні“, Зальцбург 1947, мала 16°, наклад 2000.

Можна по-різному розробляти відому дискусійну тезу: суб'єкт і нація. Крізь лабіrint поглядів, струшуючи всілякі порохи, приходить людина до духової своєї стигlosti і каже: Це я приймаю, а з цим не погоджуєсь. Власне, тут діє виховний процес, великою мірою ззовні, меншою з середини (*ex se*), бо особа, за діялектикою, продукт свого оточення.

Петро Волиняк бере не нову тему атавістичних відчувань, але надає їй свіжу і привабливу розробку. Більше того: Волинякові пощастило в невеличке оповідання вкласти велику життєву правду, що обертає шкеребертъ начебто непорушний діялектичний закон.

Дівчина, яка народилась і виросла в чужому краю, так би мовити „інтернаціоналізувалася“, відчуває, що вона невидними нитками міцно зв'язана з своїм краєм і з своїм народом.

„...Ішла бадьоро, голову гордо тримаючи... Ніби Хорс прадавній з берегів Дніпра-Славути свою життедайною силою на неї близнув“.

Так і ввижається вона — відокремлена і несхожа, струнка ялина серед присадкуватих стовбурів. І не в зовнішності її відокремленість, бо русих кіс і синіх очей — тисячі.

„По сонце йду. І дістану його. Напевно дістану.“

А ті, що навколо, не вміють мріяти про сонячну височінь. Вони в полоні буденного стандарту — сірого, нудного і фальшивого.

Звертаючись до свого приятеля Володі, дівчина каже:

„Ось глянь: ніби всі ріvnі, однакові, але де лише сьогодні, лише тут, на майдані. А завтра? Завтра ти є представник вищої „культурної й братньої нації“, ти є суб'єкт, а оці всі „ріvnі і вільні“ — лише об'єкти твого впливу й досвіду... Все це є фальш, Володю. Брешемо іншим, брешемо партії, брешемо самі собі і так довго, так уперто брешемо всім і завжди, що самі починаємо вірити, ніби ця брехня правдою є...“

Хто настільки просто й переконливо схарактеризував страшний духовий трагізм „сонячної країни“?

Не дивно, що жива душа тікає від того всього в думу, в самоту.

„Боюсь, що вдень люди ногами по мріям моїх ходитимуть...“

І під цим оглядом навіть не вражає прикро примітив: глянула і закохалась. Бо ж, звичайно, зденаціоналізовані, стандартні та ще й по-геренфольківському наставлені Володі не витримують критики поруч із своїм — співчутливим і щирим Павлом. Єднає дівчину з випадковим супутником не „вогонь у крові“, а духова національна

близькість, риси непокори новітньому Молохові, що культивує рабство, як єдину прийнятну для вього „ідеологію“.

Поза деякою необробленістю (спеціальний (!) приїзд дівчини, щоб запросити до себе в гості та інше), оповідання П. Волиняка має значну виховну вартість для нашої молоді.

АНАТОЛЬ ГАЛАН.

„ТИГРОЛОВИ“

Багряний Іван. Повість.

Хоч ми є християни і повинні керуватися в житті християнськими зasadами, які кажуть за камінь платити хлібом, то однаке життя таке жорстоке й нехристиянське, що з тими зasadами в сьогоднішньому світі далеко не зайдеш. Особливо ж тоді, коли за ближнього, якому треба б платити хлібом за камінь, маємо якого небудь енкаведиста, що тільки й чигає, як хижак, на ваше життя. Отже хоч-не-хоч саме життя спонукує користуватися іншою як християнською, старозавітньою, засадою — око за око, зуб за зуб, або таки просто засадою унешнідливлення того „ближнього“, яким хочеться уберегти своє життя, а може ще й багатьох інших людей. І дуже часто доводиться брати за один зуб усі зуби, за одно око — обидва; бо коли такого „ближнього“ помилувати, то він при першій нагоді знищить вас. Коли ви йому за камінь хлібом, то він вам за хліб кулею або ще гірше, довговічним засланням, або що.

Отака менш - більш основна ідея повісті І. Багряного „Тигролови“, якщо конечно дошукуватися там ідеї. І не можна її ані хвалити, ані ганити, треба хіба приймати, як життєву конечність, бо таке тепер життя, такий уже світ, і нема либонь на те ради.

Ну, але якого біса було отому сукину синові Медведеву, лізти десь у ті сибірські джунглі, де Григорій Многогрішний понтував оленів і полював на тигрів? Адже він як добropорядний член НКВД, чи там слідчий суддя, повинен був знати, що в таких джунглях десь не один Многогрішний криється. А про Григорія то й поготів повинен був знати, бо про нього всі довкола знали, (бодай автор подає такі натяки). А коли знов, то чого лізе туди — в дорогу Многогрішному? Мусів лізти, бо Іван Багряний мусів помститися на ньому за всі свої кривди. Ну й шішло все, як мало йти.

Повість Багряного „Тигролови“ треба зарахувати до категорії пригодницьких, які читається з великим напруженням, але в які не віриться ані за австрійського гроша. Автім усяка пригодницька повість має те до себе, що в ній багато літературщини, тобто багато (або й усі) речей видуманих, які, щоправда, бувають дуже правдоподібні й можливі, але мало переконливі. Правду казавши, в при-

годницьких повістях дуже важко оминути таких малопереконливих моментів, бо інакше пригода буде нецікава. А щоб пригода була справжньою пригодою і була цікава, то мусить бути малопереконлива. А надто коли вибрati таку тему, як І. Багряний. Така тема згори засуджена на схематичність, на стандартність: Коли нпр. хтось утікає з заслання, то обов'язково мусить мати подорожі ліси, тундри, тайги, пущі, джунглі, багна, озера, бездоріжжя тощо. Мусить мати, бо така вже там природа. І коли хтось утікає через такі терени, то мусить бути голоден, бо ж там нема „торгхарчпромпунктів“ для вигоди втікачів. Хіба що автор поразставляє десь по дорозі якісь харчові засоби, вроді спеціальних корінців з вітамінами. І якихсь ягідок, або просто таки ліщинових горіхів. А передбачаючи якийсь рятунок, що має прийти за кілька днів, автор візьме та й укine в річку, чи потічок якогось мисливського ножа, щоб герой його найшов, бо хто знає, що по дорозі трапиться. А трапитись може всяке. Ось і Григорієві трапилось врятувати чорну дівчину від ведмедя. А якже де було б можливе без ножа? І десь у половині дороги, або й трохи даліше, коли вже герой ледве ілентаеться з голоду, або й уже іогибає, мусить трапитись людина, яка рятує героя. Бо йнакше б герой згинув, а тоді нема більше про що писати. Але на те добре люди, щоб собі помагати. І Григорій найшов теж таких людей. Вони стали йому в великий пригоді, бо поселилися колись саме на тій дорозі, якою тепер ішов Григорій. А що він людина молода та й пристойна, то треба було йому і дівчину поставити на дорозі, бо повість без любови не повість. І добре живеться Григорієві. Польє собі це, те, чого ж більше треба. Хіба Медведєва! Тоді „дайош“ Медведєва. І автор стягнув звідкись там, хто знає звідки, Медведєва і поставив його на дорозі Григорієвого життєвого шляху. Треба ж було авторові помститись на ньому за свої і людські криви. А потім? Потім обов'язково закордон, (не турбуючись тими, що залишилися, на яких може впасти помста інших Медведєвих). Але щоб любов не скінчилася якось так ніяково, то „дайош“ з ним і Оксану за кордон, бо там живе її рідня. Без рідні не можна, бо треба було б даліше придумувати героєві якісь пригоди і писати третій том. Але авторові вже далі забракло сил. Нашим письменникам узагалі недостає сил на велике полотно, тому вони пишуть оповідання або невеличкі повісті. І втікши закордон, герой певно заживе в dobrі і спокою.

Отак, вибравши таку тему, впадається в трафарет. Все мусить приблизно відбуватися, бо йнакше важко. Тому з великого грому маленька мжичка. З великої декламації про велику літературу виходить... пригодницька повість. Де ж тоді ота велика література, про яку там багато і красномовно говориться? Та мало про що сьогодні говориться. От про Європу. Великі й завзяті дискусії про Європу. Одні хотять Європи, інші ні, бо... Ну й чортова кукла, мовляв др. Та-

габат, Европи захотів... „долой“ Европу, ми самі Европа, бо... живемо в Европі, в самому серці.

Однаке повість Багряного читається легко й присмно (всяку бо пригодницьку повість читається легко і присмно). Вона написана з хистом, цікаво, живо, барвисто й темпераментно. Не дарма ж Багряний належить до кращих українських письменників на еміграції. В повісті змальовує міцних і твердих персонажів. В нашій літературі це багато значить. Бо не тільки справляє гарне враження, підсилює насолоду, але й з виховного боку має позитиви. Коли літературний твір діє на читача своїм міцними твердими постатями, то він має великі позитиви, досить рідкі в нашій літературі.

Що повість Багряного не творить великої літератури, це інша справа. Цією повістю автор і не хотів либонь робити перелому в літературі. Можливо, що зробить це пізніше. А зробити може, бо належить до талановитих письменників. Тоді щастя йому Господи! Хотілося б, нарешті, побачити велику літературу не тільки на з'їздах і дискусіях.

Б. РОМАНЕНЧУК.

ХРОНІКА

19 конференція ПЕНклубів

В дніх 2—6 червня ц. р. відбулася в Цюриху в Швейцарії 19 з черги і перша після війни конференція міжнародньої організації письменників, званої ПЕНКлуби. Заснована перед 25 роками в Англії, ця організація швидко поширилася на інші країни і стала справжньою міжнародньою організацією письменників. Сьогодні вона об'єднує майже всіх великих світових письменників, які визнають її статут, ухвалений в 1931 році на конференції в Голяндії. Власне цей статут і виявляє характер організації — наднаціональний і аполітичний, її ціль та змагання — створити міцну і широку базу для співпраці всіх письменників усього світу. Одна з важніших точок статуту каже, „що література не знає краєвих чи державних границь, знає тільки народи, а виміна літературних цінностей має завжди стояти поза всякими політичними суперечностями між народами“. В іншій точці статуту говориться, що „члени ПЕНКлубів зобов'язуються кожно-часно виступати особисто чи своєю творчістю за порозуміння і взаємну пошану між народами“.

Сьогодні є понад 50 осередков ПЕНКлубів у цілому світі, від Швеції до Мексика, від Канади до Китаю, і належать до нього щонайвизначніші письменники різних народів. Генеральний секретаріят

ПЕНКлубів знаходиться в Лондоні. Першими президентами були такі письменники, як Джон Гелсворсі Г. Г. Вель. Джон Прістлі (англійці) і Жюль Ромен (француз).

Одним із завдань останнього Конгресу було вибрати нового Президента. Вибрали одноголосно відомого бельгійського письменника Моріса Метерлінка. В конференції брали участь делегати 34 народів. Відомий німецький письменник Томас Ман виголосив доновідь на тему „Філософія Нічше в світлі нашого досвіду“.

На конференції повстало жвава дискусія в справі допущення до ПЕНКлубів німецьких письменників. Деякі делегати супротивлялися цьому, тому, що німецькі письменники не протестували проти націонал-соціалізму, але деякі, а передусім англійський письменник Бентлі остерігав конференцію перед нацистськими методами. Конференція допустила чотирьох німецьких письменників, які творять німецький осередок на чолі з головою Ріхардом Гух.

Одною з важніших ухвал було: домагатися повної свободи преси й інформації та закликати всіх письменників світу підтримувати демократичні уряди.

„ВЕСЕЛКА НАД ДНІПРОМ“. Швайцарське видавництво Штейнберга в Цюриху видало переклад на німецьку мову твору „української“ письменниці Ванди Васілевської п. н. „Веселка над Дніпром“. Ця книжка мала великий успіх у СРСР.

Союзі й одержала сталінську премію. Тематика твору, як каже на головок, українська, тому, мабуть швайцарське видавництво вважає Васілевську за українську письменницю.

АНТОН СІНКЛЕР відомий американський письменник світової слави задумав цикль повістей, в яких змальовуватиме події від 1913 року до сьогодні. Дотепер з'явилось шість томів. Перший том п. н. „Кінець світу“ змальовує часи 1913—1919, другий том

п. н. „Між двома світами“ показує роки 1919—1929. В третьому томі п. н. „Смочі зуби“ автор показує події від 1929 до 1934 р. Ці три томи, перекладені на німецьку мову, вийшли друком у Швайцарії.

„ВСІ МІСЦЯ В ПЕКЛІ ВИПРОДАНІ“. Відомий французький письменник Моріс Декобра написав 1946 р. твір п. н. „Всі місця в пеклі вищордано“ і присвятив його

„трьом великим“ заграницчним міністрам: Бевінові, Бирнсові й Молотову. Книжка з'явилася відразу в трьох столицях — Парижі, Нью-Йорку й Лондоні. В присвяті

трьом великим автор пише: „Мої панове, хай Вас 1947 рік нагородить за Ваші мозольні переговори. Коли б це не сталося, то жалюгідні представники білої раси впадуть жертвою електронів, які їх пожеруть. В пеклі не буде вже більше стоячих місць, там буде

страшений натовп. Мої панове, в апокаліпсі говориться про чотирьох ізddів. А Вас тільки трьох Дай Боже, щоб Вам удається розвіяти побоювання, що три пішоходці більше лиха можуть накоїти, як чотири ізddі апокаліпси.

ЖЮЛЬ РОМЕН, визначний французький письменник, якого недавно прийняли до „Французької Академії“ між т. зв. „40 безсмертних“, видав недавно останній том свого велетенського роману п. н.

„Люди доброї волі“. Перший том має наголовок „Шосте жовтня“, а останній, тобто 27—„Сьоме жовтня“. Дія роману триває 25 років, від 1908 до 1933. Автор змальовує французьке життя за 25 років.

Ювілеї письменників

КАРІН МІХАЕЛІС, відома данська письменниця відзначала 20 березня ц. р. 75 роковини свого народження. В останніх роках пись-

менниця жила в Америці й писала автобіографію. Минулого року вернулася до рідного краю.

АНТОН СІНКЛЕР, великий американський письменник, святкував недавно подвійну річницю: 60 свого народження і появи 60 сво-

єї книжки. Це була повість п. н. „Little Steel“. З нагоди цієї річниці його видавець підрахував, що Сінклерові твори перекладені на 47 мов у 39 країнах.

ГЕРМАН ГЕССЕ, відомий німецько-швейцарський письменник, що минулого року одержав літературну нагороду Нобеля, святкував 2 липня ц. р. 70 річницю свого народження. Народився він 2 липня 1877. В 1912 р. перейшов до Швейцарії, де працював, як книгарський помічник, а в 1923 р.

одержав швейцарське громадянство і залишився на постійно в новій батьківщині. Тепер Госсе перебуває в одній клініці недалеко Цюриху. Він хворий на очі, майже зовсім утратив зір. Деякі швейцарські видавництва перевидають його твори. Вся культурна Німеччина й Швейцарія урочисто відзначили його річницю.

БОРИС ГОМЗИН, український письменник і мислитель, скінчив цього року 60 літ свого життя. Гомзин виступив у літературі в

20 роках. Писав вірші, новелі й драми, есеї та літературно-філософські, історичні й політично філософські статті. Друкувався в

ЛНВ та інших краєвих і закордонних журналах. Видав збірку поезій „Тройзілля“ (1933) та психо- логічну драму з сучасного життя „Кров кличе“ (1935). Новелі й оповідання друкував у біжучій пресі.

Андрій Гарасевич

24 липня ц. р. загинув у горах у Берхтесгадені (Вацман - гора) поет Андрій Гарасевич. Похорон відбувся 28 липня в Берхтесгадені.

З оповідань осіб, що прибули з Баварії, довідалися ми про подорбниці загину нашого талановитого молодого поета. Гарасевич не раз уже бував на Вацмані і сходив на стрімку височину, на яку зліти удається тільки небагатьом досвідченим альпіністам. Німці-горолази гратулювали йому з цього приводу. Але гора з її найвищими стінами не переставала вабити нашого відважного туриста, хоч лікарі радили йому з огляду на слабке серце не робити таких прогульок.

24-го липня Герасевич у товаристві одного приятеля і двох панночок вирушив на Вацман, щоб вилізти з найстрімкішого боку. На вузькій стежці над проваллям одній з пань і Гарасевичеві стало зле. Їм довелося сісти. В той час, як приятель заопікувався одною з пань, друга пані заочікувалася Гарасевичем. Вони сиділи над прірвою і розмовляли, коли Гарасевич ураз втратив притомність і полетів униз. Тіло його добуто ущент розбитим.

Соті роковини народження Хведора Вовка

Цього року минає 100 років від народження відомого українського вченого — антрополога Хведора Вовка. Народився 1847 на Полтавщині. Вчився в Одеському, а потім в Київському університеті на факультеті природничих наук. В 1876 р. Вовк відбув одну подорож закордон, а 1879 другу й відвідував європейські археологічні й етнографічні музеї (Швайцарії, Італії, Бельгії). Потім оселився в Парижі, де вивчав антропологію й етнографію. Від 1901 р. стає про-

фесором цих наук у Парижі та членом різних французьких та інших наукових товариств, в тому числі: Наукового товариства ім. Шевченка у Львові, членом редакції паризького журналу антропології та інших. Вовк написав багато праць, які є вислідом його дослідів, як напр. „Антропометричні досліди українського населення Галичини, Буковини й Угорщини“, Українські колонії в Добруджі“ і багато інших. Помер 29. 6. 1918 в дорозі до Києва. (М. О. „Укр. Вісті“).

25 річниця УТГІ

В днях 14—18 травня ц. р. відбувся в Баварії 25-річний ювілей

існування Українського Технічно-Господарського Інституту, що дав-

ніше називався Українською Господарською Академією і до війни знаходився в Подебрадах у ЧСР. За весь час своєї праці Інститут випустив 560 інженерів-агрономів, а через Інститут позаочного навчання перейшло понад 8000 студентів і курсантів.

Після війни Інститут відновив свою діяльність на терені Баварії в Регенсбурзі і Мюнхені. На трьох факультетах студіює тепер 600 студентів. Інститут об'єднує 150 професорів, доцентів, лекторів та асистентів.

Мистецька вистава в Берхтесгадені

В таборі „Орлик“ у Берхтесгадені відбулася в червні ц. р. вистава картин українських мальовників і офортів Тараса Шевченка. У виставі взяло участь 25 мистців, які виставили 175 кар-

тин. Серед учасників були такі мистці, як Борачок, Дмитренко, Гніздовський, Козак, Мороз, Павлось, Крук, Дзиндра, Булавицький, Чопій, Луцик та інші.

Вистава картин Шевченка

В державному музею українського мистецтва в Харкові відкрили недавно виставу живопису, малюнків і офортів Тараса Шевченка. Виставлено понад 150 оригінальних творів Шевченка та багато матеріалів, які відображають

його життя й мистецьку діяльність.

Велику увагу звернули організатори вистави на відділ „Шевченко і великий російський народ“ щоб підкреслити, ніби Шевченко вдернував дружні стосунки з „великим руським народом“.

Українська пісня на чужині

Український хор „Ватра“ під управою диригента проф. Лева Туркевича брав участь у великій імпрезі, яку організувала Суспільна Опіка (Sociale Service) в Інсбруці спільними силами „переміщених осіб“ у французькій зоні Австрії. Хор „Ватра“ виповнив велику частину концерту своїми виступами і викликав велике захоплення серед приявних.

Хор „Ватра“ утворився з кінцем літа 1946 року в Брегенсі. 8. 9. 46 цей хор дав перший свій виступ, яким виказав велику силу та став одним з найкращих хорово-музич-

них колективів української еміграції в Європі, змагаючись за перше місце з мішаним хором проф. Нестора в Баварії і капелою бандуристів Китастого й Божика там же. Від 8. 9. 46 по сьогодні хор „Ватра“ дав уже біля 75 концертів перед українською та чужинецькою публікою. Визначні німецькі музичні критики бачать у мистецькому обличчі „Ватри“ цілком новаторські риси, порівнюють хор до симфонічної оркестри та висловлюють надію, що хор цей дасть дуже оригінальний і багатий вклад в хорове мистецтво.

Український хор „Думка“ під керівництвом диригента М. Струка зорганізував виїзд до Швейцарії, де дав по містечках кілька концертів. В хорі беруть участь со-

лістами відомі наші оперні співаки М. Чалий і І. Гош та танцюристи Вадим і Ніна Сулими. Місцева швейцарська преса помістила дуже похвальні рецензії.

Український хор під керівництвом диригента Евсевського в Парижі брав участь у мистецькому вечорі, який влаштувало об'єднання французьких інженерів - агро-

номів у Парижі. На цьому вечорі виступив теж відомий тенор Мирослав Скала - Старицький. На концерті був приявний президент Оріоль.

Другий З'їзд ОПДЛ

В червні (7 та 8) ц. р. відбувся в Берхтесгадені другий з'їзд Об'єднання Працівників Дитячої Літератури ім. Леоніда Глібова. Професор Ващенко виголосив доповідь п. н. „Періоди розвитку дитини й дитяча література, а Юрій Косач доповів про сучасний стан дитячої та юнацької літератури на еміграції. З цієї доповіді вихо-

дить, що за останній рік після-першого з'їзду вийшло 14 книжок дитячої літератури, з яких 5 доповідач оцінюють позитивно, а 9 гостро негативно. На конкурс дитячої літератури надійшло 50 творів, але нагороди не одержав ні один. На з'їзді підкреслено, що видавці не дуже цікавляться дитячими книжками.

I конкурс на твори дитячої літератури

В Баварії відбувся недавно конкурс на твори дитячої літератури. Літературне жюрі, в склад якого ввійшли письменники Роман Купчинський, Людмила Коваленко і Богдан Гармаш вирішило не призначати нікому нагороди, а розділити конкурсний фонд по 500 нім. марок таким авторам: Леонідові Полтаві за збірку вір-

шів для дітей молодшого і наймолодшого віку п. н. „Моя книжечка“, А. Коломийце в і за п'єсу для дитячого лялькового театру п. н. „Про Оксану-Бранку, пастушка-вертушка і чародійного батіжка“ та Миколі Погідному за історичне оповідання для дітей старшого й середнього віку п. н. „Історія срібної гривни“.

Другий конкурс на твори дитячої літератури

Видавництво „Нашим дітям“, „Об'єднання Працівників Дитячої Літератури“ проголосило другий конкурс на твори дитячої та юнацької літератури, а саме, на повість із сучасного чи минулого

українського життя або української природи, фантастичну повість, з українською тематикою, на літературну біографію визначної української постаті (науковець, дослідник, мандрівник, маляр, музи-

ка, полководець тощо), на збірку оповідань з сучасного українського життя чи природи, на збірку казок або байок з українською тематикою або кольоритом, на збірку літературних біографічних

нарисів цю визначних українських діячів. Розмір конкурсних творів найменше чотири авторські аркуші. Нагороди I—3000 нм., II—2000 нм., III—1000 нм.

Сталінську премію другого ступеня (50 тис. карб.) за 1946 рік одержали такі поети: Петро Бровка за поеми „Думка про Москву“, „Хліб“ та вірші „Брат і сестра“, „Народне спасибі“, „Коли мені бути“, „Зустріч“, й Андрій Малишко за поему „Про-

метей“ і збірку віршів „Лірика“.

В ділянці художньої прози другу премію одержали молодші письменники: Некрасов Віктор за повість „В окопах Сталінграда“ та Вершигора Петро за повість „Люди з чистою совістю“ (з життя червоних партизан).

БІБЛІОГРАФІЯ

Просимо всі українські видавництва на еміграції в Європі й за океаном присилати всі свої видання до редакції журналу (*Landeck IRO-Lager*) для рецензії і бібліографії.

Митрополит Іларіон, „ТУМИ“, поема, видавництво „Наша Культура“, Париж 1947, 14—2. Оформлення В. Ласовського.

Олексій Сацюк: КОЛОСКИ, збірка оповідань, стор. 72—4, 16. Наклад 1500, видання Веремієнка Леоніда, 1947 Зальцбург.

Петро Волиняк: ПІД КІЗГУРТОМ, оповідання, стор. 47—2, 16. Наклад 2000, В-во „Нові Дні“ Зальцбург 1947.

Порфирій Горотак: ДИЯБОЛІЧНІ ПАРАБОЛИ, поезії Передмова Л. Мосенда. Стор. 110—4, 16. Наклад 2000, В-во „Нові Дні“, Зальцбург 1947.

В. Скорупський: ЖИТТЯ, поезії, стор. 46—2, 16, 1947. В-во і місце не зазначено.

К. І. Мала історія України. Попу-

лярна бібліотека. Книжка Ч. Ю. Видавництво „Заграва“ Фельдкірх-Форарльберг 1947, 155—115, 48 ст. (Друкарня власна).

Евентуальний Іван: А ЩО ЧУВАТИ? Смішки. (Ляндек) 1947, 140—110, 24 ст. Відбито на правах рукопису.

Б. Романенчук УКРАЇНСЬКА МОВА. Граматичні й правописні вправи для початкової школи, I частина — для II класи. Інсбрук—Ляндек 1947, 205 145, 69 (плюс 3) ст. Відділ Культурно - Освітної Праці. (Циклостильне видання. Наклад 450 прим.)

Мур —. Мистецький Український Рух. Збірник літературно-мистецької проблематики. Накладом видавничої Спілки „Українське Слово“. Регенсбург, 1947 300—210, 62 (2) ст. Друк *Mille bayericche Zeitung*. На правах рукопису.

Це число „Літаврів“ уложив
Б. НИКОЛИН.